

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΜΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΣΤΗΝ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ, ΤΗΝ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΕΤΟΣ 2023-2024

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ:

κ. Πέτρος Λιάκουρας - Καθηγητής του Διεθνούς Δικαίου

ΘΕΜΑ: Οι γενικές αρχές της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού στον ψηφιακό κόσμο: Δικαιώματα & Παραβιάσεις

Σπετσιέρη Μαρία Φωτεινή Α.Μ.: ΜΠ20015

ΑΘΗΝΑ 2024

Το έργο που εκπονήθηκε και παρουσιάζεται στην υποβαλλόμενη διπλωματική εργασία είναι αποκλειστικά ατομικό δικό μου. Όποιες πληροφορίες και υλικό περιέχονται, έχουν αντληθεί από άλλες πηγές και έχουν καταλλήλως αναφερθεί στην παρούσα διπλωματική εργασία. Επιπλέον τελώ εν γνώσει ότι σε περίπτωση διαπίστωσης ότι δεν συντρέχουν όσα βεβαιώνονται από μέρους μου, μου αφαιρείται ανά πάσα στιγμή αμέσως ο τίτλος.

Σπετσιέρη Μαρία Φωτεινή

Ευχαριστίες

Ολοκληρώνοντας την παρούσα διπλωματική εργασία και τις σπουδές μου στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα «Διεθνείς και Ευρωπαϊκές Πολιτικές στην Εκπαίδευση, Κατάρτιση και Έρευνα» του Πανεπιστημίου Πειραιώς, θα ήθελα να ευχαριστήσω, αρχικά, τον επιβλέποντα καθηγητή μου, Καθηγητή Διεθνούς Δικαίου, κ. Πέτρο Λιάκουρα, για την καθοδήγηση που μου παρείχε στην εκπόνηση της παρούσας εργασίας. Επιπρόσθετα, θα ήθελα να ευχαριστήσω τα μέλη της Τριμελούς Επιτροπής, κα Ασδεράκη Φωτεινή και κα Μενδρινού Μαρία, για την αξιολόγησή τους, καθώς και για το χρόνο που διέθεσαν για την παρακολούθηση της παρουσίασης. Ακόμα, θα ήθελα να ευχαριστήσω όλο το ακαδημαϊκό προσωπικό του τμήματος για τις γνώσεις που έλαβα από την φοίτησή μου στο πρόγραμμα. Ιδιαίτερες ευχαριστίες θα ήθελα να απευθύνω στην κα Μαρία Τσάγκαρη, Ψυχολόγο-Ειδική Επιστήμονα στον Κύκλο Δικαιωμάτων του Παιδιού της Ανεξάρτητης Αρχής «Συνήγορος του Πολίτη» για το χρόνο που διέθεσε για την ολοκλήρωση της συνέντευξης, την προθυμία της να βοηθήσει καθώς και για την άμεση ανταπόκρισή της στο αίτημά μου για συνέντευξη παρά το φόρτο εργασίας της στο λειτούργημα που επιτελεί εκείνη και η ομάδα του Συνηγόρου του Παιδιού. Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένειά μου και τους δικούς μου ανθρώπους που με στηρίζουν σε κάθε βήμα και ιδίως για την ψυχολογική υποστήριξη και παρακίνηση για την ολοκλήρωση αυτής της εργασίας.

Περιεχόμενα

Συντομογραφίες-Ακρωνύμια.....	6
Περίληψη	8
Εισαγωγή Σκοπός, Μεθοδολογία & Δομή της Έρευνας.....	11
Θεωρητικό πλαίσιο	12
Ορισμός καθεστώτος «regime».....	12
Η πορεία προς τη Διεθνή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού	13
Οι μηχανισμοί & τα Προαιρετικά Πρωτόκολλα της ΔΣΔΠ.....	15
Η ψηφιοποίηση της Διεθνούς Σύμβασης & Το Γενικό Σχόλιο Νο25	16
Το περιεχόμενο της ΔΣΔΠ και οι 4 βασικές αρχές της	17
Κεφάλαιο 1: Το δικαίωμα στη μη διάκριση (Άρθρο 2).....	19
1.1. Μορφές Διάκρισης.....	19
1.2 Η αρχή της μη διάκρισης στην ψηφιακή εκπαίδευση	21
1.3 Το παράδειγμα της Ελλάδας	23
Κεφάλαιο 2: Το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού (Άρθρο 3)	25
2.1 Η Ιδιωτικότητα: ιστορική προσέγγιση & Ορισμός	26
2.2 Η Ιδιωτικότητα του παιδιού στο διαδίκτυο	27
2.2.1 Children’s online Privacy Protection Act – COPPA.....	28
2.2.2 Το Ευρωπαϊκό πλαίσιο της προστασίας των προσωπικών δεδομένων των ανηλίκων πριν και μετά τον Γενικό Κανονισμό για την Προστασία των Προσωπικών Δεδομένων - 2016/679 (GDPR)	29
2.3 Το παράδειγμα της Ελλάδας	31
Κεφάλαιο 3: Το δικαίωμα στη ζωή, την επιβίωση και την ανάπτυξη (Άρθρο 6).....	32
3.1 Η περίπτωση του κυβερνοεκφοβισμού - cyberbullying.....	33
3.1.1 Η ρητορική μίσους.....	35
3.1.2 Τα προφίλ των ανηλίκων στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης	37
3.2 Παιδική πορνογραφία & Σεξουαλική κακοποίηση στο διαδίκτυο.....	38
3.2.1 Η ανταλλαγή μηνυμάτων και φωτογραφιών σεξουαλικού περιεχομένου «sexting»	40
3.2.2 Σεξουαλικός εκβιασμός «sextortion»	41
3.2.3 Η διαδικτυακή αποπλάνηση «grooming»	42
3.2.4 Νομοθεσία για την προστασία των ανηλίκων από σεξουαλική κακοποίηση στο διαδίκτυο.....	43
3.3 Αλίευση-Phishing Attack	45
Κεφάλαιο 4: Το δικαίωμα του παιδιού να ακουστεί (Άρθρο 12).....	47

4.1 Η άσκηση του δικαιώματος στον ψηφιακό κόσμο.....	48
4.2 Το Μοντέλο Lundy για τη Συμμετοχή των Παιδιών	50
4.3 Η περίπτωση της Greta Thunberg.....	50
Κεφάλαιο 5: Συνήγορος του Πολίτη – Κύκλος Δικαιωμάτων του Παιδιού	52
Συμπεράσματα.....	54
Βιβλιογραφία	57
Παράρτημα	66

Συντομογραφίες-Ακρωνύμια

Ελληνικά

ΓΣΗΕ: Γενική Συνέλευση Ηνωμένων Εθνών

ΔΣΔΠ: Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού

ΕΔΔΑ: Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων

ΕΕ: Ευρωπαϊκή Ένωση

ΕΣΔΑ: Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου

ΕΣΡ: Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης

ΕΣΥΝ: Εθνικό Συμβούλιο Νεολαίας

Η.Π.Α.: Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής

ΜΚΟ: Μη Κυβερνητικός Οργανισμός

ΜΜΕ: Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης

ΟΔΔΑ: Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

ΟΗΕ: Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών

ΟΟΣΑ: Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης

ΠΚ: Ποινικός Κώδικας

ΤΠΕ: Τεχνολογίες της Πληροφορίας και της Επικοινωνίας

Ξενόγλωσσα

COPPA: Children's online Privacy Protection Act

CRIA: Child Rights Impact Assessment

CRIE: Children's Rights Impact Evaluations

FBI: Federal Bureau of Investigation

ICTs: Information and Communication Technologies

NCA: National Crime Agency

NCMEC: National Center for Missing & Exploited Children

UNESCO: United Nations Educational Scientific and Cultural Organization

UNICEF: United Nations International Children's Emergency Fund

Περίληψη

Οι σημερινοί μαθητές δεν είναι πλέον οι άνθρωποι που το εκπαιδευτικό μας σύστημα σχεδιάστηκε για να διδάξει. Ο Marc Prensky τους αποκάλεσε δικαίως ψηφιακούς γηγενείς «Digital Natives». Η εμπλοκή των ανήλικων παιδιών στον ψηφιακό κόσμο ανέδειξε την ανάγκη να προστατεύσουμε τα δικαιώματά τους στον ψηφιακό κόσμο. Η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού απευθυνόταν αρχικά στην παιδική προστασία στον πραγματικό κόσμο και σίγουρα, το 1989, κανείς δεν θα μπορούσε να προβλέψει την ραγδαία εξέλιξη της τεχνολογίας και πώς αυτή η τεχνολογία μπορεί να παραβιάσει σε ορισμένες περιπτώσεις τα δικαιώματα του παιδιού.

Για την ολοκλήρωση της εργασίας δομήθηκαν πέντε κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο αναφέρεται το δικαίωμα στη μη διάκριση (Άρθρο 2) υπό το πρίσμα του δικαιώματος στην εκπαίδευση. Στο κεφάλαιο αυτό γίνεται αναφορά στις διάφορες μορφές ψηφιακού αποκλεισμού που υφίστανται οι ανήλικοι ανάλογα με την χώρα καταγωγής τους, τα εισοδηματικά τους κριτήρια, το φύλο τους ή ακόμα και την κατάσταση της υγείας τους. Το ζήτημα των διακρίσεων και των ανισοτήτων αναδείχθηκε ακόμα περισσότερο την περίοδο της πανδημίας Covid-19. Το Γενικό Σχόλιο Νο 25 καλεί τα κράτη να μεριμνήσουν, ώστε να γεφυρωθούν τα ψηφιακά χάσματα. Στη συνέχεια του κεφαλαίου αναφέρεται το παράδειγμα της Ελλάδας σχετικά με την ψηφιακή εκπαίδευση.

Στο δεύτερο κεφάλαιο αναφέρεται το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού (Άρθρο 3) ως το πρωταρχικό μέλημα σε όλες τις αποφάσεις που αφορούν τα παιδιά τόσο στη δημόσια όσο και στην ιδιωτική σφαίρα. Πρόκειται για μία περίπλοκη έννοια, το περιεχόμενο της οποίας θα πρέπει να καθορίζεται κατά περίπτωση και ανάλογα την ηλικία και το βαθμό ωριμότητας ενός παιδιού. Στη συνέχεια γίνεται αναφορά στο ζήτημα της ιδιωτικότητας των ανήλικων παιδιών στον ψηφιακό κόσμο και πιο συγκεκριμένα επιχειρείται ιστορική προσέγγιση της ιδιωτικότητας, αναφέρεται ο ομοσπονδιακός νόμος COPPA των ΗΠΑ καθώς και το ευρωπαϊκό πλαίσιο πριν και μετά τον Κανονισμό για την προστασία των προσωπικών δεδομένων (GDPR).

Στο τρίτο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στο «εγγενές» δικαίωμα του παιδιού στην ζωή, την επιβίωση και την ανάπτυξη (Άρθρο 6) και στις νέες μορφές βίας του διαδικτύου, οι οποίες μπορούν να παραβιάσουν το εν λόγω δικαίωμα του. Στη συνέχεια αναλύεται η περίπτωση του κυβερνοεκφοβισμού, η ρητορική μίσους στο διαδίκτυο μεταξύ ανήλικων και τα προφίλ των ανήλικων στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Επιπρόσθετα, αναφέρονται περιπτώσεις σεξουαλικής κακοποίησης στο διαδίκτυο, η οποία μπορεί να λάβει ακόμα και τη διάσταση της παιδικής πορνογραφίας. Στις περιπτώσεις σεξουαλικής κακοποίησης περιλαμβάνεται η ανταλλαγή μηνυμάτων και φωτογραφιών σεξουαλικού περιεχομένου «sexting», ο σεξουαλικός εκβιασμός «sextortion» και η διαδικτυακή αποπλάνηση «grooming». Επιπλέον αναφέρεται μία ακόμη μορφή κυβερνοεπίθεσης και συγκεκριμένα η αλίευση «phishing attack».

Στο τέταρτο κεφάλαιο γίνεται λόγος για ένα νέο θεμελιώδες δικαίωμα της ΔΣΔΠ, το δικαίωμα του παιδιού να ακουστεί (Άρθρο 12) και εξετάζεται πως επιτυγχάνεται η άσκηση αυτού του δικαιώματος στον ψηφιακό κόσμο. Το μοντέλο Lundy διευκρινίζει τους τέσσερις απαραίτητους παράγοντες για να διευκολυνθεί η συμμετοχή των ανήλικων στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Ως χαρακτηριστικό παράδειγμα εφήβου που ενεργεί για να προωθηθεί η φωνή των νέων, αναφέρεται η περίπτωση της Greta Thunberg. Στο πέμπτο και τελευταίο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας παρουσιάζεται συνοπτικά ο ρόλος και η δράση του Συνηγόρου του παιδιού στην Ελλάδα.

Abstract

Today's students are no longer the individuals for whom our educational system was originally designed. Marc Prensky aptly referred to them as "Digital Natives." The involvement of minors in the digital world has highlighted the need to protect their rights in this space. The International Convention on the Rights of the Child was initially focused on protecting children in the physical world, and certainly, in 1989, no one could have predicted the rapid technological advancements or how this technology could, in some cases, violate children's rights.

The completion of this study was structured into five chapters. The first chapter addresses the right to non-discrimination (Article 2) through the lens of the right to education. This chapter refers to the various forms of digital exclusion that minors face depending on their country of origin, income criteria, gender, or even their health status. The issue of discrimination and inequality became even more prominent during the COVID-19 pandemic. General Comment No. 25 calls on states to ensure that digital divides are bridged. The chapter continues with an examination of the example of Greece concerning digital education.

The second chapter discusses the best interests of the child (Article 3) as the primary consideration in all decisions affecting children in both public and private spheres. This is a complex concept, the content of which should be determined on a case-by-case basis, taking into account the child's age and maturity level. The chapter then addresses the issue of children's privacy in the digital world, providing a historical approach to privacy, and references the U.S. federal law COPPA as well as the European framework before and after the GDPR (General Data Protection Regulation) for personal data.

The third chapter explores the child's "inherent" right to life, survival, and development (Article 6) and the new forms of online violence that can violate this right. It then analyzes cases of cyberbullying, online hate speech among minors, and minors' profiles on social media. Additionally, it covers instances of sexual abuse online, which can even take the form of child pornography. In cases of sexual abuse, it includes sexting (the exchange of sexually explicit messages and photos), sextortion (sexual extortion), and grooming (online enticement). Furthermore, it discusses another form of cyberattack: phishing attacks.

The fourth chapter addresses a new fundamental right under the Convention on the Rights of the Child, specifically the right of the child to be heard (Article 12) and examines how this right is exercised in the digital world. The Lundy Model clarifies the four necessary factors for facilitating the participation of minors in decision-making processes. The case of Greta Thunberg is mentioned as a representative example of a young person acting to amplify the voices of youth. The fifth and final chapter of this study provides a summary of the role and activities of the Greek Ombudsman for Children.

Εισαγωγή

Σκοπός, Μεθοδολογία & Δομή της Έρευνας

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να τονιστεί η επιτακτική ανάγκη διαφύλαξης των δικαιωμάτων του παιδιού στον ψηφιακό κόσμο. Η ανάγκη αυτή προκύπτει από τη συνεχώς εξελισσόμενη τεχνολογία, η οποία πέραν των πλεονεκτημάτων, μπορεί να αποβεί επικίνδυνη για ένα ανήλικο παιδί. Τίθεται το ερευνητικό ερώτημα αν τελικά η ΔΣΔΠ καλύπτει αποτελεσματικά τις περιπτώσεις παραβιάσεων των δικαιωμάτων του παιδιού στον ψηφιακό κόσμο και κατά πόσο το περιεχόμενό της ανταποκρίνεται στις σύγχρονες ανάγκες. Διερωτώμαστε, επιπλέον, κατά πόσο επιτυγχάνεται εν τέλει ισοτιμία στην υλοποίηση ενός δικαιώματος, καθώς ανάλογα με τις συνθήκες και το κοινωνικοοικονομικό πλαίσιο της κάθε περιοχής ο τρόπος υλοποίησης ενός δικαιώματος αλλάζει. Ως υπόθεση εργασίας στην παρούσα εργασία θα θεωρήσουμε ότι η ΔΣΔΠ δημιούργησε ένα καθεστώς γύρω από τα δικαιώματα του παιδιού, με την έννοια ότι όλα τα μεταγενέστερα νομοθετικά κείμενα (πχ. το Ευρωπαϊκό δίκαιο) είναι πλήρως εμφωλευμένα σε αυτό. Αυτό ερμηνεύεται ως μία προσπάθεια της Ευρώπης να συμβαδίσει, να ανταποκριθεί και να εφαρμόσει τις διεθνείς επιταγές. Επιπρόσθετη υπόθεση εργασίας που διαμορφώθηκε στην παρούσα εργασία είναι ότι το προαναφερθέν καθεστώς είναι διαρκώς εξελισσόμενο και σχηματίστηκε το 1989 με τη σύναψη της ΔΣΔΠ.

Η μεθοδολογία που ακολουθεί η ανά χείρας εργασία είναι η ποιοτική ανάλυση. Παράλληλα εντοπίζονται και στοιχεία ποσοτικής ανάλυσης. Συγκεκριμένα, αναφέρονται στατιστικές έρευνες και ποσοστά, προκειμένου να τεκμηριωθούν όσα απορρέουν από την έρευνα. Οι δευτερογενείς πηγές που χρησιμοποιούνται περιλαμβάνουν βιβλία, επιστημονικά περιοδικά και άρθρα, ιστότοπους στο διαδίκτυο καθώς και υλικό που ανακτήθηκε από επίσημους φορείς και οργανισμούς, όπως UNESCO, UNICEF, ΟΗΕ κλπ. Για την ολοκλήρωση της εργασίας χρησιμοποιήθηκε το εργαλείο της συνέντευξης ως πρωτογενής πηγή, την οποία παραχώρησε η ειδική επιστήμονας του Κύκλου Δικαιωμάτων του Παιδιού του Συνηγόρου του Πολίτη, κα Μαρία Τσάγκαρη. Ο συλλογισμός της εργασίας είναι παραγωγικός. Ως αφετηρία λαμβάνουμε υπόψη τις τέσσερις γενικές αρχές της ΔΣΔΠ και προχωρώντας προς το ειδικό αναλύουμε τα δικαιώματα και τις παραβιάσεις σε βάρος των ανηλίκων στον ψηφιακό κόσμο.

Η εργασία ακολουθεί τον φιλελευθερισμό ως θεωρητική σχολή σκέψης. Ο John Locke (29 Αυγούστου 1632 – 28 Οκτωβρίου 1704) θεωρείται ένας από τους πατέρες του φιλελευθερισμού και διατύπωσε την άποψη πως η εξουσία πρέπει να πηγάζει από το λαό και πως ο λαός έχει δικαίωμα να αντιμετωπίσει έναν ηγεμόνα με βία, αν ο ίδιος ο ηγεμόνας καταχράται την εξουσία και δρα εναντίον του λαού του¹. Ο φιλελευθερισμός, γενικότερα, ευδοκیمی σε περιόδους ειρήνης και σε χώρες με δημοκρατικά καθεστάτα, όπου έχουν κατοχυρωθεί οι θεμελιώδεις ελευθερίες του ατόμου. Δυστυχώς αυτό ακόμα και σήμερα δεν θεωρείται δεδομένο, ιδίως αν αναλογιστεί κανείς πως υπάρχουν χώρες που απαγορεύουν εξ ολοκλήρου την πρόσβαση στο διαδίκτυο (Βόρεια Κορέα), την εξαρτούν από προηγούμενη

---

¹ Hudelson, (1999)

άδεια, απαγορεύουν συγκεκριμένες ιστοσελίδες, επιβάλλουν λογοκρισία, και ελέγχουν τις δημοσιογραφικές ιστοσελίδες.

Θεωρητικό πλαίσιο

Ορισμός καθεστώτος «regime»

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, ως υπόθεση εργασίας διατυπώθηκε πως η ΔΣΔΠ δημιούργησε ένα καθεστώς γύρω από τα δικαιώματα του παιδιού. Συνεπώς στο σημείο αυτό θα πρέπει να οριστεί τι είναι καθεστώς και ποια είναι η διαδικασία σχηματισμού ενός καθεστώτος. Προκειμένου να μπορέσουμε να ορίσουμε τι είναι το καθεστώς, κρίνεται σκόπιμη η μελέτη ενός καθεστώτος σε τρία επίπεδα: τα αίτια, τα οποία δημιούργησαν την ανάγκη σχεδιασμού και σχηματισμού του καθεστώτος (regime formation), δευτερευόντως, το πώς οι νόρμες και οι κανόνες υιοθετούνται από τα κράτη (regime implementation) και τέλος, κατά πόσο τα αποτελέσματα του καθεστώτος έπαιξαν καταλυτικό ρόλο στο πεδίο πολιτικής που στόχευε να επηρεάσει² (regime effectiveness). Το διεθνές καθεστώς της παιδικής προστασίας δημιουργήθηκε για να δώσει λύση σε υπάρχοντα προβλήματα, τα οποία είχαν ανάγκη την διακρατική και θεσμοποιημένη συνεργασία.

Ο ορισμός του Krasner για τα διεθνή καθεστώτα είναι αποδεκτός από την πλειονότητα των μελετητών. Σύμφωνα με αυτόν «τα διεθνή καθεστώτα ορίζονται ως δέσμες από άρρητες ή ρητές αρχές, νόρμες, κανόνες και διαδικασίες λήψης αποφάσεων, γύρω από τις οποίες συγκλίνουν οι προσδοκίες των δρώντων σε μια δεδομένη περιοχή των Διεθνών Σχέσεων.» Πιο αναλυτικά, οι αρχές είναι ουσιαστικά οι πεποιθήσεις με βάση τα ηθικά πρότυπα, οι νόρμες είναι τα πρότυπα συμπεριφοράς που ορίζονται σε όρους δικαιωμάτων και υποχρεώσεων. Οι κανόνες, εξειδικεύοντας τις νόρμες, εισάγουν, επιτρέπουν ή απαγορεύουν συγκεκριμένες μορφές δράσεων, ενώ οι διαδικασίες λήψης αποφάσεων είναι οι υπερισχύουσες πρακτικές για την δημιουργία και την εφαρμογή των συλλογικών επιλογών. Τέλος, σύμφωνα με τον Krasner, τα βασικά στοιχεία ενός καθεστώτος είναι οι αρχές και οι νόρμες και συνεπώς αν κάποιο από αυτά τα δύο αλλάξει ή εγκαταλειφθεί, τότε το ίδιο συμβαίνει και στο ίδιο το καθεστώς, ενώ αντίθετα, αν κάτι τέτοιο συμβεί στους κανόνες ή στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, τότε απλά γίνονται αλλαγές μέσα στο πλαίσιο του καθεστώτος. Ως χρονικό σημείο αφετηρίας της δημιουργίας του καθεστώτος θεωρούμε τη σύναψη της Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Παιδιού του 1989, σκοπός της οποίας ήταν να θεσμοθετήσει και να εντατικοποιήσει τη διεθνή συνεργασία για την παιδική προστασία και ταυτόχρονα να δώσει το έναυσμα για μία νέα εποχή στα δικαιώματα των παιδιών³.

Σχετικά με την διαδικασία σχηματισμού ενός καθεστώτος, ο Young υποστηρίζει ότι οι δρώντες περνάνε από το στάδιο των διαπραγματεύσεων, οι οποίες έχουν ως σκοπό τη σύσταση

---

² Ασδεράκη, (2008)

³ Pupavac, (2002)

του καθεστώτος. Στις διαπραγματευτικές διαδικασίες λαμβάνει μέρος ένας αριθμός η-αυτόνομων συμμετεχόντων, ενώ ο κανόνας διεξαγωγής της συμφωνίας είναι η ομοφωνία, με αποτέλεσμα να μην δημιουργούνται νικηφόροι συνασπισμοί, αλλά να γίνεται προσπάθεια επίτευξης κοινής συμφωνίας από τους συμμετέχοντες⁴. Ο Young, ως ο κύριος θεωρητικός της θεσμικής διαπραγμάτευσης, προτείνει οι διαπραγματεύσεις για τον τρόπο σχηματισμού ενός καθεστώτος να γίνονται μεταξύ ιδιοτελών δρώντων. Γενικότερα στη θεσμική διαπραγμάτευση, οι βασικοί δρώντες κατά το σχηματισμό ενός διεθνούς καθεστώτος είναι τα κράτη. Οι μη κυβερνητικοί δρώντες διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο και δεν αναιρούν τη κυριότητα του κράτους. Στην περίπτωση του σχηματισμού του καθεστώτος της παιδικής προστασίας η πρωτοβουλία για την έναρξη των διαπραγματεύσεων πάρθηκε από μεμονωμένο κράτος και συγκεκριμένα την Πολωνία, ενώ οι ΜΚΟ ενεργοποιήθηκαν πολύ αργότερα⁵.

Η πορεία προς τη Διεθνή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού

Πριν την υιοθέτηση της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού (1989) από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών προηγήθηκαν δύο σημαντικά κείμενα της σύμβασης αναφορικά με τα δικαιώματα του παιδιού. Το πρώτο εξ αυτών είναι η Διακήρυξη της Γενεύης (1924). Στο κείμενο αυτό, το οποίο δεν ήταν νομικά δεσμευτικό, υπογραμμίστηκαν για πρώτη φορά οι ιδιαίτερες ανάγκες του παιδιού για προστασία και φροντίδα. Υιοθετήθηκε στο πλαίσιο της Κοινωνίας των Εθνών⁶ και αναγνώριζε ότι η ανθρωπότητα οφείλει στο παιδί το καλύτερο που μπορεί να του προσφέρει. Συγκεκριμένα, το παιδί έχει δικαίωμα να λαμβάνει την αναγκαία στήριξη για την ανάπτυξη του, να χαίρει βοήθειας όταν πεινάει, όταν είναι άρρωστο, όταν έχει κάποια αναπηρία, ακόμα και όταν έχει προβεί σε κάποια παραβατική συμπεριφορά. Σε γενικές γραμμές προέβλεπε ότι το παιδί πρέπει να είναι το πρώτο που λαμβάνει βοήθεια σε κάποια δύσκολη κατάσταση και να προστατεύεται από κάθε μορφής εκμετάλλευση.

Το 1959 η ΓΣΗΕ υιοθέτησε τη Διακήρυξη για τα Δικαιώματα του Παιδιού. Επρόκειτο για μία πιο λεπτομερή διακήρυξη των δικαιωμάτων του παιδιού, η οποία περιελάμβανε δέκα αρχές και υπογράμμιζε ότι το παιδί πρέπει να προστατεύεται ενάντια στην παραμέληση, τη σκληρή συμπεριφορά και την εκμετάλλευση. Επιπλέον ανέφερε ότι το παιδί δεν πρέπει να απασχολείται σε εργασία που βλάπτει την υγεία του και ότι έχει δικαίωμα στην εκπαίδευση, στην ανάπτυξη, το παιχνίδι και την ψυχαγωγία. Τόνιζε δε ότι τα παιδιά με αναπηρία πρέπει να λαμβάνουν εξειδικευμένη φροντίδα. Ωστόσο, το κείμενο αυτό επίσης δεν ήταν νομικά δεσμευτικό και οι δέκα αρχές που έθετε, δεν συγκεκριμενοποιούσαν επαρκώς το περιεχόμενο των δικαιωμάτων του παιδιού.

Με πρωτοβουλία της Πολωνίας ξεκινάει το 1978 η εκπόνηση ενός προσχεδίου σύμβασης για τα δικαιώματα του παιδιού. Με αφορμή το γεγονός ότι τα Ηνωμένα Έθνη είχαν θέσει την επόμενη χρονιά (1979) ως διεθνές έτος του παιδιού, υπήρχε η ελπίδα ότι η σύμβαση

---

⁴ Young, (1999)

⁵ Ασδεράκη, (2008)

⁶ πρόδρομος του σημερινού Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών

θα υιοθετούνταν σε σύντομο χρονικό διάστημα στα πλαίσια της κορύφωσης των εορτασμών. Πηγή έμπνευσης της Πολωνίας υπήρξαν η πορεία και οι ιδέες ενός Πολωνοεβραίου παιδίατρο, συγγραφέα και παιδαγωγού, του Janusz Korczak⁷. Ο Korczak υπήρξε δεινός υποστηρικτής των δικαιωμάτων των παιδιών, τα οποία θεωρούσε ενεργά μέλη του κοινωνικού συνόλου και υποστήριζε, μάλιστα, ότι τα παιδιά δεν έχουν ανάγκη από πράξεις φιλανθρωπίας ή καθοδηγητικές συμπεριφορές. Αξίζει, βέβαια, να σημειωθεί ότι όλα αυτά διατυπώθηκαν μία εποχή που δεν ήταν καθόλου αυτονόητα. Μάλιστα, το 1911-1912 ο Korczak σχεδίασε και άρχισε να διευθύνει ένα πρωτοπόρο ορφανοτροφείο για παιδιά εβραϊκής καταγωγής στη Βαρσοβία, το οποίο είχε δική του εφημερίδα, δικό του κοινοβούλιο και δικαστήριο, στα οποία συμμετείχαν τα παιδιά. Όταν οι Ναζί δημιούργησαν το 1940 το γκέτο της Βαρσοβίας, το ορφανοτροφείο αναγκαστικά μεταφέρθηκε εκεί και παρά τις άθλιες συνθήκες που επικρατούσαν, δεν έχασε τον παιδοκεντρικό του χαρακτήρα. Παρόλο που του είχαν προσφέρει επανειλημμένα τρόπους διαφυγής από το γκέτο, ο Korczak δεν εγκατέλειψε ποτέ τα διακόσια παιδιά του ορφανοτροφείου. Το 1942 μεταφέρθηκαν όλοι μαζί στο στρατόπεδο συγκέντρωσης Τρεμπλίνκα και θανατώθηκαν στους θαλάμους αερίων⁸.

Το 1979 η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων⁹ των Ηνωμένων Εθνών δημιούργησε μία ομάδα εργασίας, προκειμένου να μελετήσει την πρόταση της Πολωνίας. Χρειάστηκαν όμως δέκα χρόνια διαβουλεύσεων για να προκύψει η ΔΣΔΠ. Σε αυτές τις διαβουλεύσεις συμμετείχαν εκπρόσωποι κρατών, εκπρόσωποι των Ηνωμένων Εθνών, μη κυβερνητικές οργανώσεις, ειδικοί επιστήμονες διαφόρων πεδίων και θρησκευτικοί ηγέτες. Δεν συμμετείχαν όμως παιδιά.

Η ΔΣΔΠ τελικά υιοθετήθηκε από τη ΓΣΗΕ στη Νέα Υόρκη στις 20 Νοεμβρίου 1989. Είναι η πρώτη διεθνής σύμβαση που περιλαμβάνει το πλήρες φάσμα των δικαιωμάτων – οικονομικών, κοινωνικών, πολιτιστικών, ατομικών, πολιτικών- που πρέπει να απολαμβάνουν τα παιδιά. Μέχρι στιγμής δεσμεύει 196 κράτη, ένα εκ των οποίων είναι και η Ελλάδα που κύρωσε τη σύμβαση με το νόμο 2101/92. Η Σύμβαση αυτή χαίρει διεθνώς της μεγαλύτερης αποδοχής. Εντούτοις, είναι αξιοσημείωτο πως οι ΗΠΑ μέχρι σήμερα δεν την έχουν κυρώσει. Θεμέλιο της σύμβασης αποτελεί η παραδοχή ότι τα παιδιά έχουν δικαιώματα και είναι ενεργά μέλη της οικογένειας και της κοινωνίας και είναι αυτόνομες προσωπικότητες με τις δικές τους σκέψεις και ιδέες. Δεν ανήκουν σε κανέναν -ούτε στους γονείς τους- και δεν αποτελούν αντικείμενο της αγάπης, της χαράς, της λύπης, του θυμού, των προσδοκιών, της απογοήτευσης και της ανησυχίας κανενός. Με άλλα λόγια τα παιδιά είναι άνθρωποι μικρής ηλικίας που αξίζουν και δικαιούνται την ειλικρινή προσοχή των ενηλίκων που οφείλουν να λαμβάνουν σοβαρά υπόψη την παρουσία, τα λεγόμενα και τις πράξεις τους.

Η Σύμβαση αποτελεί μέρος μίας ευρύτερης προσπάθειας αναγνώρισης της νομικής θέσης του παιδιού σε διεθνές επίπεδο. Συνιστά δε εργαλείο μίας μακροπρόθεσμης στρατηγικής τόσο για τη νομική κατοχύρωση όσο και για την πρακτική υλοποίηση των δικαιωμάτων του παιδιού. Παρόλη την παγκόσμια εμβέλεια και αποδοχή της, η Διεθνής Σύμβαση δεν εφαρμόζεται καθόλου – ή όπως θα έπρεπε- στις περισσότερες χώρες του κόσμου. Τα παιδιά

⁷ Το πραγματικό του όνομα ήταν Χένρικ Γκόλντσμυτ (1878-1942)

⁸ Sandberg, (2014)

⁹ Όργανο που δρα στο πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών

σε όλο τον πλανήτη συνεχίζουν να αντιμετωπίζουν προβλήματα που σχετίζονται με την πρόσβασή τους σε υπηρεσίες υγείας και στην εκπαίδευση με διάφορες μορφές κακοποίησης. Για την ορθή εφαρμογή της Σύμβασης απαιτείται ένας συνολικός σχεδιασμός σε εθνικό, ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο που θα περιλαμβάνει την χάραξη πολιτικών υλοποίησης των διατάξεων της Σύμβασης, την ανάλογη αναθεώρηση και εναρμόνιση της νομοθεσίας, τη σχετική επιμόρφωση του νομικού κόσμου αλλά και την ενημέρωση του ευρύτερου κοινωνικού συνόλου σχετικά με το περιεχόμενό της.

Οι μηχανισμοί & τα Προαιρετικά Πρωτόκολλα της ΔΣΔΠ

Αρχικά, η Επιτροπή Δικαιωμάτων του Παιδιού είναι ένα όργανο αποτελούμενο από 18 ανεξάρτητους εμπειρογνώμονες που επιβλέπει την εφαρμογή της Σύμβασης από τα κράτη μέλη που δεσμεύονται από αυτή. Όλα τα κράτη μέλη της Σύμβασης υποχρεούνται να υποβάλουν ανά τακτά χρονικά διαστήματα στην Επιτροπή εκθέσεις για την εφαρμογή των προβλεπόμενων δικαιωμάτων. Τα κράτη υποχρεούνται να καταθέσουν μέσα σε δύο χρόνια από την προσχώρησή τους στη Σύμβαση την αρχική τους έκθεση και έπειτα υποχρεούνται να υποβάλλουν εκθέσεις στην Επιτροπή κάθε πέντε χρόνια. Η Επιτροπή εξετάζει την κάθε έκθεση και στη συνέχεια παρουσιάζει ανησυχίες, συστάσεις και παρατηρήσεις στο κράτος μέλος με την μορφή των καταληκτικών παρατηρήσεων (concluding observations)¹⁰. Η Επιτροπή δεν μπορεί να επιβάλει κυρώσεις σε κάποιο κράτος μέλος σε περίπτωση παραβιάσεων των δικαιωμάτων του παιδιού. Ωστόσο, οι διαπιστώσεις της ασκούν πίεση στις κυβερνήσεις και εκθέτουν σε παγκόσμιο επίπεδο τα κακώς κείμενα των κρατών.

Στο πλαίσιο της εξέτασης των εκθέσεων από την Επιτροπή μη κυβερνητικές οργανώσεις και θεσμοί, όπως ο Συνήγορος του Πολίτη με την ιδιότητα του ως Βοηθού Συνηγόρου για τα Δικαιώματα του Παιδιού, μπορούν να υποβάλλουν τις δικές τους εκθέσεις. Με τον τρόπο αυτό η Επιτροπή αποκτά σφαιρική εικόνα για την κατάσταση που επικρατεί σε ένα συγκεκριμένο κράτος, καθώς, πέρα από την οπτική του κράτους μπορεί να εξετάσει και την οπτική άλλων φορέων.

Η Επιτροπή ερμηνεύει τις διατάξεις της Σύμβασης υπό τη μορφή γενικών σχολίων, με σκοπό να τονίσει συγκεκριμένα ζητήματα, στα οποία τα κράτη θα πρέπει να δώσουν μεγαλύτερη προσοχή. Ουσιαστικά, τα Γενικά Σχόλια αποτελούν κείμενα που εξηγούν καλύτερα τα δικαιώματα που περιέχει η Σύμβαση. Τα 25 Γενικά Σχόλια που έχουν υιοθετηθεί μέχρι στιγμής από την Επιτροπή αφορούν πληθώρα θεμάτων, για παράδειγμα τα δικαιώματα των παιδιών με αναπηρία, την προστασία των παιδιών από όλες τις μορφές βίας, τη μεταχείριση των ασυνόδευτων παιδιών, το δικαίωμα του παιδιού να λαμβάνεται υπόψη πρωτίστως το βέλτιστο συμφέρον του, το δικαίωμα του παιδιού να ακουστεί, τα δικαιώματα του παιδιού στο ψηφιακό περιβάλλον. Αυτή την περίοδο η Επιτροπή προετοιμάζει το Γενικό

---

¹⁰ UN Committee on the Rights of the Child (CRC), (2002)

Σχόλιο Νο 26, το οποίο εστιάζει στα δικαιώματα του παιδιού και το περιβάλλον, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στο φαινόμενο της κλιματικής αλλαγής.

Η διαδικασία υιοθέτησης ενός Γενικού Σχολίου από την Επιτροπή είναι ιδιαίτερα δημιουργική, καθώς η Επιτροπή απευθύνει έκκληση σε παγκόσμιο επίπεδο προς κάθε είδους φορέα, εξειδικευμένους επιστήμονες, εμπειρογνώμονες, στην κοινωνία των πολιτών, στην ακαδημαϊκή κοινότητα, προκειμένου να καταθέσουν με την μορφή έγκριτου σχολιασμού την άποψή τους ως προς το περιεχόμενο του Γενικού Σχολίου.

Στο πλαίσιο της ΔΣΔΠ (1989) υπάρχουν τρία προαιρετικά πρωτόκολλα που τα κράτη έχουν τη δυνατότητα να κυρώσουν:

- Το Προαιρετικό Πρωτόκολλο σχετικά με την εμπορία παιδιών, την παιδική πορνεία και πορνογραφία υιοθετήθηκε από την ΓΣΗΕ στις 25 Μαΐου 2000.
- Το Προαιρετικό Πρωτόκολλο σχετικά με την ανάμειξη παιδιών σε ένοπλη σύρραξη που υιοθετήθηκε από τη ΓΣΗΕ στις 25 Μαΐου 2000.
- Το Προαιρετικό Πρωτόκολλο σχετικά με την διαδικασία αναφορών που υιοθετήθηκε από την ΓΣΗΕ στις 19 Δεκεμβρίου 2011.

Στο σημείο αυτό αξίζει να επισημανθεί ότι ένα κράτος που δεσμεύεται από τη Σύμβαση, δεν κυρώνει αυτόματα και τα Προαιρετικά Πρωτόκολλα. Έχει τη δυνατότητα να επιλέξει ποιο Πρωτόκολλο θέλει να κυρώσει. Η Επιτροπή Δικαιωμάτων του Παιδιού επιβλέπει την εφαρμογή των δύο πρώτων Πρωτοκόλλων μέσω των εκθέσεων που υποβάλλουν σε αυτή τα κράτη. Η Ελλάδα δεσμεύεται από τα δύο πρώτα Πρωτόκολλα και έχει επιλέξει να μην κυρώσει ακόμα το τρίτο. Πιο συγκεκριμένα, επικύρωσε με το νόμο 3080/2002 το Προαιρετικό Πρωτόκολλο για την ανάμειξη παιδιών σε ένοπλη σύρραξη και υπέβαλε την έκθεση που όφειλε το 2010. Επίσης, κύρωσε με το νόμο 3625/2007 το Προαιρετικό Πρωτόκολλο για την εμπορεία παιδιών, παιδική πορνεία και πορνογραφία και υπέβαλε την αρχική έκθεση το 2011.

Η ψηφιοποίηση της Διεθνούς Σύμβασης & Το Γενικό Σχόλιο Νο25

Η ΔΣΔΠ δημιουργήθηκε το 1989, σε μία εποχή που κανείς δεν θα μπορούσε να φανταστεί την επιρροή που θα είχε ο ψηφιακός κόσμος στη ζωή του παιδιού. Συνεπώς, η Διεθνής Σύμβαση θεωρείται «pre-digital». Ωστόσο, θα εξετάσουμε αν το περιεχόμενο της Σύμβασης είναι δυναμικό και πλήρως εφαρμόσιμο στις δυνατότητες και τις προκλήσεις που παρουσιάζει η ψηφιακή εποχή για τα δικαιώματα του παιδιού. Η ψηφιοποίηση της Διεθνούς Σύμβασης μας επιτρέπει να εξετάσουμε την εφαρμογή της Διεθνούς Σύμβασης και των αρχών της στο ψηφιακό περιβάλλον.

Η Επιτροπή Δικαιωμάτων του Παιδιού, αναγνωρίζοντας τη δυναμική φύση της Διεθνούς Σύμβασης, υιοθέτησε το Μάρτιο του 2021 το Γενικό Σχόλιο Νο 25¹¹. Το Γενικό Σχόλιο Νο 25 είναι αποτέλεσμα χρόνιων διαβουλεύσεων, κατά τη διάρκεια των οποίων

---

¹¹ General Comment No 25

συμμετείχαν 709 παιδιά από 28 χώρες. Η Επιτροπή δέχτηκε τη μεγαλύτερη συμβολή σχολιασμών και απόψεων και γι' αυτό το λόγο θεωρήθηκε ιστορικό και πρωτοποριακό. Μάλιστα, είναι η πρώτη φορά που η Επιτροπή αναφέρεται απευθείας σε απόψεις παιδιών εγκαινιάζοντας με αυτό τον τρόπο μία νέα πρακτική στη σύνταξη των Σχολίων της. Κάποιες από τις απόψεις τους παρατίθενται αυτούσιες σε quotes μέσα στο κείμενο του Σχολίου.

Δηλώθηκε για πρώτη φορά ρητά και ξεκάθαρα ότι τα δικαιώματα του παιδιού, όπως κατοχυρώνονται από τη Διεθνή Σύμβαση, έχουν πλήρη εφαρμογή και στο ψηφιακό περιβάλλον και ορίζει ότι η εφαρμογή των δικαιωμάτων πρέπει να γίνεται τόσο “online” όσο και “offline”. Αποτελεί, συνεπώς, το σημαντικότερο εργαλείο για την ερμηνεία της Διεθνούς Σύμβασης υπό το πρίσμα της ήδη υπάρχουσας, αλλά και της συνεχώς εξελισσόμενης πραγματικότητας. Μάλιστα, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι η Στρατηγική της ΕΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού (2021-2024)¹² αναφέρεται επίσης στο Γενικό Σχόλιο Νο 25, αναγνωρίζοντας έτσι τη σπουδαιότητά του για την ερμηνεία των δικαιωμάτων των παιδιών στον ψηφιακό κόσμο.

Το Γενικό Σχόλιο Νο 25 απευθύνεται μεταξύ άλλων και στις κυβερνήσεις, αφού η Επιτροπή Δικαιωμάτων του Παιδιού υποχρεώνει τα κράτη-μέλη να υποβάλλουν εκθέσεις, προκειμένου να γίνεται ο απαιτούμενος έλεγχος για την υλοποίηση των δικαιωμάτων των παιδιών στον ψηφιακό κόσμο. Ακόμη απευθύνεται στα ίδια τα παιδιά, τους γονείς, τους επαγγελματίες που εργάζονται είτε με τα παιδιά είτε για αυτά καθώς και στην κοινωνία γενικότερα. Βασικό χαρακτηριστικό του Γενικού Σχολίου Νο 25 είναι η παραδοχή πως τα παιδιά είναι υποκείμενα δικαιωμάτων και ενεργά μέλη της κοινωνίας. Επομένως είναι άμεση η ανάγκη προστασίας τους από τους κινδύνους που εγκυμονεί το διαδίκτυο. Το Γενικό Σχόλιο Νο 25 τονίζει πως είναι πολύ σημαντικό να προσαρμόζονται τα μέτρα προστασίας και οι όροι πρόσβασης των παιδιών στο διαδίκτυο στην εξέλιξη των ικανοτήτων τους όσο εκείνα μεγαλώνουν και αποκτούν μεγαλύτερη αυτονομία.

Αναφορικά με την εφαρμογή των διατάξεων του Γενικού Σχολίου Νο 25, το ίδιο υποδεικνύει στα κράτη διάφορες τακτικές μεθόδους. Πιο συγκεκριμένα, τα καλεί να μεριμνήσουν έτσι ώστε το ισχύον νομικό πλαίσιο σχετικά με το ψηφιακό περιβάλλον να σέβεται τα δικαιώματα του παιδιού. Επιπλέον, καλεί τα κράτη να εντάξουν στην εθνική τους στρατηγική την online διάσταση των δικαιωμάτων και να ορίσουν έναν κρατικό φορέα που θα ασχολείται με την υλοποίηση των δικαιωμάτων του παιδιού online.

Το περιεχόμενο της ΔΣΔΠ και οι 4 βασικές αρχές της

Η Επιτροπή Δικαιωμάτων του Παιδιού έχει ορίσει 4 άρθρα της Σύμβασης ως γενικές αρχές αυτής:

- Το δικαίωμα στη μη διάκριση (Άρθρο 2)

---

¹² European Commission, (2021)

- Το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού (Άρθρο 3)
- Το δικαίωμα στη ζωή, την επιβίωση και την ανάπτυξη (Άρθρο 6)
- Το δικαίωμα του παιδιού να ακουστεί (Άρθρο 12)

Οι αρχές αυτές διατρέχουν το σύνολο της Σύμβασης, ασκούν επιρροή στην εφαρμογή των διατάξεών της και δρουν συνδυαστικά με όλα τα υπόλοιπα δικαιώματα που προστατεύονται από αυτή. Λαμβάνοντας υπόψη το δικαίωμα στην εκπαίδευση, κανένα παιδί δεν πρέπει να υφίσταται διακρίσεις σχετικά με την πρόσβασή του στην εκπαίδευση. Οι μέθοδοι διδασκαλίας, τα μαθήματα και το σχολικό πρόγραμμα πρέπει να έχουν ως βάση τη διαφύλαξη του βέλτιστου συμφέροντος του παιδιού και τη διασφάλιση της πνευματικής τους ανάπτυξης, ενώ τα παιδιά πρέπει να μπορούν να εκφράζουν την άποψή τους σχετικά με την εκπαίδευσή τους, με την οργάνωση του σχολείου, τις δραστηριότητες που προβλέπονται στο σχολικό περιβάλλον και τους υφιστάμενους κανόνες.

Κεφάλαιο 1: Το δικαίωμα στη μη διάκριση (Άρθρο 2)

«Ουσιαστική ισότητα σημαίνει διαφορετική μεταχείριση διαφορετικών καταστάσεων και ίδια μεταχείριση ίδιων καταστάσεων¹³».

Το Άρθρο 2 ορίζει ότι τα κράτη πρέπει να διασφαλίζουν ότι τα παιδιά που υπάγονται στη δικαιοδοσία τους πρέπει να απολαμβάνουν τα δικαιώματα που η Σύμβαση προβλέπει χωρίς καμία διάκριση. Απαριθμεί ενδεικτικά κάποια χαρακτηριστικά για τα οποία ισχύει η απαγόρευση αυτή, όπως για παράδειγμα τη φυλή, τη γλώσσα, το χρώμα του παιδιού ή των γονιών του. Ωστόσο, στο τέλος της παραγράφου 1 του άρθρου 2 τονίζεται ότι η απαγόρευση των διακρίσεων ισχύει και για οποιαδήποτε άλλη κατάσταση. Η σαφής αναφορά φράσεων στη Σύμβαση όπως «τα κράτη υποχρεούνται να σέβονται και να εγγυώνται τα δικαιώματα που αναφέρονται στη σύμβαση», «τα κράτη παίρνουν όλα τα αναγκαία μέτρα ώστε...», υπογραμμίζει την υποχρέωση της πολιτείας να προβεί σε δράση προκειμένου να διασφαλίσει τα δικαιώματα του παιδιού χωρίς διακρίσεις. Η προστασία που παρέχει το Άρθρο 2 δεν ισχύει μόνο σε σχέση με το κράτος, αλλά ισχύει και στο πλαίσιο των σχέσεων που έχει ένα παιδί με διάφορα πρόσωπα (οικογένεια).

Επιχειρώντας έναν πρώτο ορισμό της αρχής της μη διάκρισης στο ψηφιακό περιβάλλον, θα έλεγε κανείς πως αναφέρεται στο δικαίωμα των ανθρώπων να έχουν πλήρη πρόσβαση και ίσες ευκαιρίες στο διαδίκτυο ανεξάρτητα από το φύλο, το χρώμα του δέρματος, τη γλώσσα, τη θρησκεία, την καταγωγή, την κοινωνική κατάσταση, το βαθμό εκπαίδευσης, τις σεξουαλικές προτιμήσεις, τις ατομικές διαφορές κλπ. Το Άρθρο 2 της Διεθνούς Σύμβασης, ουσιαστικά, ορίζει την ισότιμη και αποτελεσματική πρόσβαση στο διαδίκτυο για όλα τα παιδιά και κατ' επέκταση μεριμνά για την καταπολέμηση του ψηφιακού αποκλεισμού. Η πρόσβαση στο διαδίκτυο συνδέεται με το δικαίωμα στην επικοινωνία και την πληροφόρηση. Στο πλαίσιο αυτό, η Επιτροπή Δικαιωμάτων του Παιδιού καλεί όλα τα κράτη να μεριμνήσουν για την αποφυγή δημιουργίας ψηφιακών ανισοτήτων και την καταπολέμηση αυτών που ήδη υπάρχουν.

1.1. Μορφές Διάκρισης

Η διάκριση μπορεί να έχει πολλές μορφές. Στις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες του κόσμου εντοπίζεται διάκριση στην πρόσβαση στο διαδίκτυο μεταξύ των φύλων. Συγκεκριμένα, στην Αφρική και στη Νότια Ασία φαίνεται πως οι γυναίκες έχουν λιγότερη πρόσβαση στο διαδίκτυο σε σχέση με τους άνδρες. Το 26% των γυναικών δεν διαθέτουν κινητό τηλέφωνο¹⁴. Τα κορίτσια πολλές φορές αντιμετωπίζουν εμπόδια στην πρόσβαση στο διαδίκτυο σε δημόσιους χώρους, όπως για παράδειγμα τα internet café. Ακόμη και στο πλαίσιο της οικογένειας φαίνεται πως τα κορίτσια είναι περισσότερο περιορισμένα στη χρήση του διαδικτύου σε σχέση με τα αγόρια. Ο «ψηφιακός αναλφαβητισμός» των γυναικών

---

¹³ Νάσκου-Περράκη, Χρυσόγονος, & Ανθόπουλος, (2002)

αναπόφευκτα οδηγεί μελλοντικά στον αποκλεισμό των γυναικών από την αγορά εργασίας, από την ενεργή συμμετοχή στην κοινωνία και εμποδίζει την ίση συμμετοχή των γυναικών σε θέματα επικαιρότητας.

Pakistan, girl, age unknown: **[People say that] girls should avoid using the internet.**

Canada, boy, 12: **Certain people are discriminative [and this] limits access. For example, the professor doesn't give technology to girls.**

Egypt, gender and age unknown: **The Arabic language is not well spread over the internet. The language must be spread more widely through... increasing the Arabic content and improving the translation of foreign websites.**

Ανισότητες μπορεί να εντοπιστούν σε παιδιά που προέρχονται από οικογένειες με περιορισμένες οικονομικές δυνατότητες και σε παιδιά που ζουν σε απομακρυσμένες ή αγροτικές περιοχές. Το κόστος απόκτησης κάποιας ηλεκτρονικής συσκευής και της πρόσβασης σε δεδομένα διαδικτύου είναι συχνά απαγορευτικό για παιδιά από οικογένειες με πολύ χαμηλό εισόδημα. Μάλιστα, παιδιά από λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες επισημαίνουν ότι αντιμετωπίζουν δυσκολίες ακόμη και με την παροχή ηλεκτρικού ρεύματος ή ότι οι συσκευές δεν είναι εύχρηστες λόγω της παλαιότητας τους. Παράδοξο αποτελεί το γεγονός ότι οι Διεθνείς Οργανισμοί ενθαρρύνουν την συμμετοχή και τον εκσυγχρονισμό των σχολείων στην νέα ψηφιακή πραγματικότητα και υποχρεώνουν τα κράτη μέλη να λαμβάνουν μέτρα για αυτό, ωστόσο η Παγκόσμια Τράπεζα και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο παρότρυναν την μείωση του προϋπολογισμού στην παιδεία σε χώρες που βρίσκονται υπό καθεστώς δανεισμού¹⁵.

Kenya, boy, 15: **[There is] no power in our area.**

Ethiopia, gender and age unknown: **Currently we are not using any of the digital technology to express ourselves but would like/wish to if we have knowledge or access to it in the future.**

Canada, boy, 12: **Money flows [are a barrier]. Technology is costly. Lots of people can't afford [it].**

Pakistan, gender and age unknown: **[Children] don't have smartphones, because of financial constraints.**

Malaysia, girl, 13: **I wish that children in rural areas could enjoy the benefits of the internet just like others.**

Εικόνα 2: Our Rights in a Digital World, p. 10

¹⁵ Πανταζής, (2009)

Μία ακόμη διάκριση που φαίνεται ότι αντιμετωπίζουν τα παιδιά είναι η έλλειψη διαθεσιμότητας υλικού και εφαρμογών στη μητρική τους γλώσσα. Παιδιά που δεν είναι ομιλητές των κυρίαρχων γλωσσών συχνά δεν έχουν ίση πρόσβαση σε περιεχόμενο στο διαδίκτυο, αφού οι πληροφορίες δεν είναι διαθέσιμες σε όλες τις γλώσσες.

Ζήτημα ανισότητας και ψηφιακού αποκλεισμού τίθεται και στην περίπτωση των παιδιών με αναπηρίες, καθώς η χρήση του διαδικτύου και της τεχνολογίας δεν είναι πάντα εύκολα προσβάσιμες από παιδιά με ειδικές ανάγκες. Συχνά οι ψηφιακές εφαρμογές δεν προσαρμόζονται στις ανάγκες τους, με αποτέλεσμα να αντιμετωπίζουν δυσκολίες πρόσβασης σε πλατφόρμες κοινωνικής δικτύωσης, σε εκπαιδευτικά προγράμματα και γενικότερα στο ψηφιακό περιβάλλον.

Η προσβασιμότητα στο διαδίκτυο στα νοσηλευτικά ιδρύματα και σε παιδιατρικές κλινικές αποτελεί έναν φάρο κοινωνικοποίησης με τον έξω κόσμο για παιδιά που χρειάζεται να νοσηλευτούν για μεγάλα χρονικά διαστήματα για λόγους υγείας. Ωστόσο, τις περισσότερες φορές το νοσοκομείο δεν προσφέρει το διαδίκτυο στους νοσηλευόμενους μαθητές με αποτέλεσμα οι γονείς να εξασφαλίζουν με δική τους επιβάρυνση διαδικτυακές συνδέσεις και εξοπλισμό για να μπορούν τα παιδιά να παρακολουθούν εξ αποστάσεως το σχολικό τους πρόγραμμα. Όταν οι γονείς δεν έχουν αυτή την οικονομική δυνατότητα, τα παιδιά αποκóπτονται από την εκπαίδευση. Για το συγκεκριμένο ζήτημα έχουν γίνει αρκετές αναφορές στο Συνήγορο του Παιδιού, θεωρείται εξαιρετικά αναγκαίο να διευθετηθεί και οι Ειδικόί Επιστήμονες του Συνηγόρου εργάζονται στον παρόντα χρόνο για αυτό.

1.2 Η αρχή της μη διάκρισης στην ψηφιακή εκπαίδευση

Η αρχή της μη διάκρισης αναφορικά με την εκπαίδευση των παιδιών δεν περιορίζεται μόνο στην πρόσβαση στο εκάστοτε εκπαιδευτικό ίδρυμα και την φοίτηση σε αυτό, αλλά υποχρεώνει τα κράτη να ακολουθούν την εποχή, να προσαρμόζονται σε αυτή και θέτει το ζήτημα της ποιότητας της εκπαίδευσης. Η έναρξη της ψηφιακής εποχής δημιούργησε αναπόφευκτα μία νέα δυναμική και πλέον είναι ευρέως γνωστό πως η αξιοποίηση του ψηφιακού περιβάλλοντος και των πλεονεκτημάτων του μπορεί να ενισχύσει σε μεγάλο βαθμό την πρόσβαση στην εκπαίδευση, να αναβαθμίσει την ποιότητά της και να καθιερώσει ένα πλαίσιο χωρίς περιορισμούς. Σύμφωνα με το World Economic Forum¹⁶, 250 εκατομμύρια παιδιά δεν φοιτούν στο σχολείο και βρίσκονται εκτός εκπαιδευτικής διαδικασίας. Μάλιστα, τα μισά παιδιά που φοιτούν, δεν λαμβάνουν επαρκή γνώση («are learning poor»¹⁷).

Η πανδημία Covid-19 ανέδειξε ακόμα περισσότερο την ανάγκη για ισότιμη και αποτελεσματική πρόσβαση στο διαδίκτυο. Αφενός πολλοί μαθητές και εκπαιδευτικοί αντιμετώπισαν ζητήματα συνδεσιμότητας είτε λόγω οικονομικών δυσκολιών είτε επειδή βρίσκονταν σε πολύ απομακρυσμένες περιοχές. Αφετέρου, πολλοί μαθητές δεν διέθεταν τον

¹⁶ World Economic Forum, (2020).

¹⁷ UNCRG GENERAL COMMENT NO. 25 – EXPLANATORY NOTES, (2021)

κατάλληλο εξοπλισμό (ηλεκτρονικοί υπολογιστές, laptop, tablet). Επιπλέον, ορισμένοι μαθητές με αναπηρίες ή με διαταραχές προσοχής αντιμετώπισαν δυσκολίες να παρακολουθήσουν τις διαλέξεις και να συμμετάσχουν στην τηλεεκπαίδευση. Το παράδειγμα της τηλεεκπαίδευσης υπογράμμισε ακόμη περισσότερο τις ήδη υπάρχουσες ανισότητες στην εκπαιδευτική διαδικασία και κρίθηκε αναγκαία η δημιουργία ενός ασφαλούς πλαισίου που θα διασφάλιζε την ίση και αποτελεσματική πρόσβαση στο διαδίκτυο για όλους τους μαθητές.

Η ξαφνική μεταφορά της παραδοσιακής εκπαιδευτικής διαδικασίας στην εξ αποστάσεως βρήκε το εκπαιδευτικό σύστημα ανέτοιμο και με πολύ βασικές ελλείψεις τεχνολογικού εξοπλισμού. Η νέα αυτή συνθήκη διατυπώθηκε από τον όρο «έκτακτη απομακρυσμένη διδασκαλία» (emergency remote teaching)¹⁸, ο οποίος προσπάθησε να αποδώσει τη νέα πραγματικότητα που δημιουργήθηκε. Εκείνη την περίοδο διατυπώθηκαν προσεγγίσεις πως η νέα πραγματικότητα μπορεί να δώσει το έναυσμα για νέες μορφές μάθησης. Οι Aras Bozkurt και Ramesh C. Sharma υποστήριξαν πως η εξ αποστάσεως διδασκαλία είναι πολλά περισσότερα από τον απλό διαμοιρασμό της διδακτέας ύλης. Θεωρούν, μάλιστα, πως η εξ αποστάσεως εκπαίδευση είναι ένας διεπιστημονικός τομέας, ο οποίος εξελίσσεται με την πάροδο του χρόνου με μακροπρόθεσμο στόχο να ανταποκριθεί στις μαθησιακές ανάγκες και να οδηγήσει στην συμπερίληψη «inclusive education». Ωστόσο, είναι φανερό πως το ιδανικό μιας εκπαίδευσης που δίνει ισότιμες ευκαιρίες για όλους δεν έχει επιτευχθεί, οι εκπαιδευτικές ανισότητες εξακολουθούν να υπάρχουν και τα ψηφιακά χάσματα ενισχύουν αυτές τις ανισότητες.

Το Γενικό Σχόλιο Νο 25, στο πλαίσιο αυτό, καλεί τα κράτη να μεριμνήσουν για την παροχή επιμόρφωσης σχετικά με τα δικαιώματα του παιδιού στο ψηφιακό περιβάλλον στους επαγγελματίες που εργάζονται με ή για τα παιδιά, σε όσους εργάζονται στον επιχειρηματικό τομέα και στη βιομηχανία της τεχνολογίας. Πιο συγκεκριμένα, υπογραμμίζει ότι τα συμβαλλόμενα κράτη οφείλουν να αναβαθμίσουν εκπαιδευτικά και πολιτιστικά ιδρύματα, προκειμένου αυτά να παρέχουν στους μαθητές πρόσβαση σε διαδικτυακό αρχείο βιβλιοθηκών, μουσείων καθώς και πρόσβαση σε ευρύτερες ψηφιακές και διαδραστικές πηγές μάθησης, οι οποίες θα είναι διαθέσιμες σε επαρκή αριθμό γλωσσών ώστε να διασφαλίζεται ότι αποφεύγονται διακρίσεις με βάση τη γλώσσα¹⁹. Στην αναβάθμιση περιλαμβάνεται επίσης και η παροχή ηλεκτρονικών υπολογιστών, γρήγορης και αποτελεσματικής σύνδεσης στο διαδίκτυο και κατάρτιση του εκπαιδευτικού προσωπικού.

Σύμφωνα με το Γενικό Σχόλιο Νο 25, για παιδιά που πληρούν τα κριτήρια προβλέπεται η παροχή κατάλληλου εξοπλισμού που θα διευκολύνει τους μαθητές να συμμετέχουν εξ αποστάσεως στην εκπαιδευτική διαδικασία και θα προλαμβάνει ανισότητες που μπορεί να προκύψουν εξαιτίας απομακρυσμένων περιοχών ή ευάλωτων κοινωνικά ομάδων. Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι η χρήση νέων τεχνολογιών στην εκπαίδευση πρέπει να οριοθετηθεί και να διαφυλάξει τον εκπαιδευτικό σκοπό της. Αυτό θα επιτευχθεί μέσα από την χάραξη πολιτικών των κρατών που θα διασφαλίζουν ότι η εκπαίδευση στον ψηφιακό κόσμο

---

¹⁸ Hodges, Moore, Lockee, Trust, & Bond, (2020)

¹⁹ General Comment No 25, (2021)

λαμβάνει χώρα σε ένα ηθικό και κατάλληλο πλαίσιο και δεν εκθέτει τους μαθητές σε βίαιο περιεχόμενο, σε διακρίσεις και γενικότερα σε παραβιάσεις των δικαιωμάτων τους.

Ο ψηφιακός εναλλακτισμός («digital literacy») θα λειτουργήσει ευεργετικά για την διασφάλιση του ζητούμενου ηθικού πλαισίου χρήσης του διαδικτύου, την εξάλειψη των υπαρχουσών ανισοτήτων και την αποφυγή δημιουργίας νέων. Τα εκπαιδευτικά ιδρύματα οφείλουν να περιλαμβάνουν προγράμματα σπουδών που θα μαθαίνουν από μικρή ηλικία τα παιδιά να χειρίζονται με ασφάλεια τα ψηφιακά εργαλεία και να αποφεύγουν τους κινδύνους τους. Κίνδυνος στο διαδίκτυο ενυπάρχει σε ψευδές και παραπλανητικό περιεχόμενο, σε διάφορες μορφές εκμετάλλευσης, σεξουαλικής βίας και κακοποίησης και στην παραβίαση των προσωπικών δεδομένων.

1.3 Το παράδειγμα της Ελλάδας

Σύμφωνα με εκτιμήσεις της Unesco, περίπου 1,5 δισεκατομμύρια μαθητές και φοιτητές έχουν επηρεαστεί από το κλείσιμο των σχολικών μονάδων που έχει βαθύνει τις εκπαιδευτικές ανισότητες και έχει πλήξει ιδιαίτερα τις ευάλωτες ομάδες πληθυσμού²⁰. Στην Ελλάδα, κατά την διάρκεια της πανδημίας Covid-19, ανεστάλη η δια ζώσης εκπαίδευση²¹. Ωστόσο, στην προσπάθεια διαφύλαξης του δικαιώματος στην εκπαίδευση για τους μαθητές με αναπηρίες, τα ειδικά σχολεία εξακολούθησαν να λειτουργούν²². Η τηλεεκπαίδευση στα γενικά σχολεία τυπικής ανάπτυξης ήταν προαιρετική και εκ των πραγμάτων δημιούργησε μία πρωτόγνωρη κατάσταση στους εκπαιδευτικούς. Μεγάλο ποσοστό εκπαιδευτικών, ακόμη και σήμερα, δεν είναι εξοικειωμένοι με τα νέα τεχνολογικά μέσα και δυσκολεύονται να αποχωριστούν τον παραδοσιακό τρόπο διδασκαλίας. Αυτό οφείλεται στην έλλειψη επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών και στην έλλειψη παροχής κατάλληλων προγραμμάτων ή σεμιναρίων από την Πολιτεία.

Στο πλαίσιο της συνεργασίας του Ευρωπαϊκού Δικτύου Συνηγώρων του Παιδιού²³ και του Γραφείου της UNICEF στην Ελλάδα υπό την εποπτεία και τον συντονισμό της Βοηθού Συνηγόρου του Πολίτη για τα Δικαιώματα του Παιδιού, πραγματοποιήθηκε το 2021 έρευνα²⁴ μέσω ερωτηματολογίων απευθυνόμενα σε παιδιά, γονείς, κηδεμόνες και επαγγελματίες. Στην έρευνα συμμετείχαν 361 παιδιά, 266 εκπαιδευτικοί, 142 γονείς και 94 επαγγελματίες από το χώρο της παιδικής προστασίας. Το συντριπτικό ποσοστό 90,6% των μαθητών δήλωσε ότι αντιμετώπισε προβλήματα κατά την διάρκεια της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης, τα οποία αφορούσαν στον εξοπλισμό και στην πρόσβαση στο διαδίκτυο. Ανάμεσα στα κυριότερα προβλήματα αναφέρθηκε η έλλειψη καλής σύνδεσης στο διαδίκτυο, τα τεχνικά ζητήματα της πλατφόρμας και η αδυναμία συγκέντρωσης στο μάθημα. Τα περισσότερα παιδιά δήλωσαν ότι προτιμούν την δια ζώσης εκπαίδευση και την φυσική παρουσία στην τάξη, καθώς είναι πιο

²⁰ (Unesco 2020), (Unesco 2000α).

²¹ Υπουργική απόφαση υπ' Αριθμ. Δ1α/ΓΠ.οικ. 16838

²² ΦΕΚ 4810/Β/31.10.2020.

²³ European Network of Ombudspersons for Children-ENOC

²⁴ Συνήγορος του Πολίτη & Unicef, (2021)

αποτελεσματική. Οι γονείς κατά ποσοστό 40,5% δήλωσαν δυσαρεστημένοι με την εξ αποστάσεως εκπαίδευση καθώς και με την Πολιτεία, αφού δεν μερίμνησε να διασφαλίσει το δικαίωμά τους στην κοινωνικοποίηση και στην ψυχοκοινωνική ανάπτυξη των μαθητών την περίοδο της καραντίνας. Οι εκπαιδευτικοί από την πλευρά τους επιβεβαίωσαν το πρόβλημα της κακής σύνδεσης στο διαδίκτυο κατά ποσοστό 80% και του ανεπαρκή εξοπλισμού κατά ποσοστό 70%.

Όπως προκύπτει από επισκέψεις που έχει πραγματοποιήσει ο Συνήγορος του Παιδιού σε δημόσια σχολεία της Ελλάδας, το ζήτημα δεν αφορά μόνο στην προσβασιμότητα στο διαδίκτυο, αλλά στην «κακή προσβασιμότητα». Με τον όρο «κακή προσβασιμότητα» εννοούμε την προσβασιμότητα του παιδιού στο διαδίκτυο, όταν δεν έχει προηγηθεί ευαισθητοποίηση και κατάλληλη ενημέρωση για τους κινδύνους που εγκυμονούν. Παρά το γεγονός ότι τα περισσότερα σχολεία πλέον διαθέτουν αίθουσα πληροφορικής, δεν εκπαιδεύονται, πέραν του τυπικού μαθήματος και της διδακτέας ύλης, στον τρόπο σύνδεσης στο διαδίκτυο και δεν καθοδηγούνται για το πώς μπορούν να επισκέπτονται ιστοσελίδες και στην προσοχή που πρέπει να δείξουν για το υλικό που θα βρουν. Ακόμη, στα παιδιά που στο σπίτι τους δεν έχουν τον εξοπλισμό για να συνδεθούν στο διαδίκτυο, το σχολείο τις περισσότερες φορές δεν προσφέρει αυτή τη δυνατότητα.

Προκειμένου να αναδείξουμε ένα θετικό παράδειγμα ανταπόκρισης στις ανάγκες της τηλεεκπαίδευσης, αξίζει να αναφέρουμε την περίπτωση του κύριου Πέτρου Δαμιανού, διευθυντή του σχολείου στις φυλακές ανηλίκων Αυλώνας. Μέσα από την προσπάθειά του να υπερασπιστεί τα δικαιώματα των ανήλικων κρατουμένων στην εκπαίδευση, δημιούργησε ένα κανάλι, το οποίο συντονιζόταν με την τηλεόραση σε κάθε κελί και μετέδιδε βιντεοσκοπημένα μαθήματα. Με τον τρόπο αυτό κατάφερε να δημιουργήσει ένα σημαντικό ψηφιακό εργαλείο, το οποίο εκτός από τα μαθήματα, παρείχε και άλλα προαιρετικά προγράμματα με θεματολογία ποικίλων ενδιαφερόντων, με σκοπό να προσελκύσει τους ανήλικους να τα παρακολουθήσουν. Μάλιστα, ο ίδιος με ανάρτησή του μοιράστηκε την επιτυχία δύο μαθητών του να εισαχθούν στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση στις Πανελλήνιες του 2023.

Κεφάλαιο 2: Το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού (Άρθρο 3)

Το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού (Άρθρο 3) ως μία εκ των τεσσάρων αρχών της Διεθνούς Σύμβασης (1989) προσδιορίζεται ως το πρωταρχικό μέλημα σε όλες τις αποφάσεις που αφορούν τα παιδιά τόσο στη δημόσια όσο και στην ιδιωτική σφαίρα. Η Επιτροπή έχει υιοθετήσει το Γενικό Σχόλιο Νο14²⁵ (2013) σχετικά με το δικαίωμα του παιδιού να λαμβάνεται πρωτίστως υπόψη το βέλτιστο συμφέρον του. Η έννοια του βέλτιστου συμφέροντος του παιδιού έχει ως στόχο να εξασφαλίσει τόσο την πλήρη και αποτελεσματική απόλαυση όλων των δικαιωμάτων που κατοχυρώνει η Σύμβαση όσο και την ολιστική ανάπτυξη του παιδιού²⁶. Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι αυτή η έννοια είχε ήδη κατοχυρωθεί στη Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Παιδιού (1959), στη Σύμβαση για την Εξάλειψη όλων των μορφών διακρίσεων κατά των γυναικών καθώς και σε εθνικούς και διεθνείς νόμους.

Η Επιτροπή αναγνωρίζει τρεις πτυχές της έννοιας του βέλτιστου συμφέροντος του παιδιού. Αρχικά, αποτελεί ουσιαστικό δικαίωμα και λαμβάνεται πρωτίστως υπόψη σε κάθε απόφαση που αφορά τα παιδιά. Μάλιστα, στο Γενικό Σχόλιο Νο14 αναφέρεται ρητά πως «η κρίση ενός ενήλικα για το συμφέρον του παιδιού δεν μπορεί να υπερισχύσει της υποχρέωσης σεβασμού όλων των δικαιωμάτων του παιδιού σύμφωνα με τη Σύμβαση». Επιπλέον, αποτελεί θεμελιώδη ερμηνευτική νομική αρχή. Πιο συγκεκριμένα, αν μία νομική διάταξη επιδέχεται περισσότερων ερμηνειών πρέπει να επιλεγθεί η ερμηνεία που εξυπηρετεί αποτελεσματικότερα το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού. Τέλος αποτελεί κανόνα διαδικασίας, καθώς κάθε φορά που πρόκειται να ληφθεί μία απόφαση που θα επηρεάσει ένα παιδί, η διαδικασία που στοχεύει στη λήψη της απόφασης αυτής πρέπει να περιλαμβάνει μία εκτίμηση του πιθανού αντίκτυπου της απόφασης στο παιδί. Με άλλα λόγια πρέπει να εκτιμάται και να καθορίζεται πριν τη λήψη της απόφασης. Συγκεκριμένα, χρησιμοποιεί τον όρο «adaptable», ο οποίος στα ελληνικά θα μπορούσε να μεταφραστεί ως ευέλικτη ή ευπροσάρμοστη έννοια. Ουσιαστικά με τον όρο αυτό εννοεί ότι η έννοια πρέπει να προσαρμόζεται και να καθορίζεται με βάση τη συγκεκριμένη κατάσταση του κάθε παιδιού.

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω συμπεραίνει κανείς ότι πρόκειται για μία περίπλοκη έννοια, το περιεχόμενο της οποίας θα πρέπει να καθορίζεται κατά περίπτωση. Παρατηρούμε ότι υπάρχει ένας άρρηκτος δεσμός μεταξύ του Άρθρου 3 και του Άρθρου 12 που κατοχυρώνει το δικαίωμα του παιδιού να εκφράζει την άποψή του. Από το συνδυασμό των δύο αυτών άρθρων προκύπτει ότι κατά την αξιολόγηση του βέλτιστου συμφέροντος του παιδιού πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η γνώμη του ανάλογα με την ηλικία και το βαθμό ωριμότητάς του. Το Γενικό Σχόλιο Νο25 επιβεβαιώνει την περίπλοκη και δυναμική έννοια του βέλτιστου συμφέροντος του παιδιού και καλεί τα κράτη μέλη να το θέσουν ως πρωταρχικό μέλημά τους σε ό,τι αφορά τα παιδιά και το ψηφιακό περιβάλλον.

²⁵ UN Committee on the Rights of the child (CRS)(General comment No. 14, 2013)

²⁶ ESRC, University of Exeter, (2017)

2.1 Η Ιδιωτικότητα: ιστορική προσέγγιση & Ορισμός

Το ζήτημα της ιδιωτικότητας έχει απασχολήσει τη δυτική σκέψη από την αρχαιότητα. Η διάκριση μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού ισοδυναμεί συνήθως με τον καθορισμό των ορίων σε ζητήματα που αφορούν είτε τη δημόσια σφαίρα και κατ' επέκταση το κράτος είτε την οικογένεια και τον οίκο. Ο φιλόσοφος Αριστοτέλης εισήγαγε την έννοια της ιδιωτικότητας στην αρχαία αθηναϊκή φιλοσοφική κοινότητα με το δοκίμιο του «Πολιτικά». Στο έργο αυτό γίνεται σαφής διάκριση του δήμου, θεσμός ο οποίος αφορά όλους τους πολίτες που ζουν στην πόλη, και του οίκου που αφορά μόνο τα μέλη μιας οικογένειας ή ενός νοικοκυριού. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι Ρωμαίοι ανέπτυξαν ακόμη περισσότερο την έννοια της ιδιωτικής ζωής, η οποία έτυχε τόσης ευνοϊκής αποδοχής, ώστε ενσωματώθηκε στο Ρωμαϊκό Δίκαιο το 533 μ.Χ. από τον αυτοκράτορα Ιουστινιανό²⁷.

Η πρώτη προσπάθεια κατοχύρωσης του δικαιώματος στην ιδιωτικότητα σημειώνεται μετά το τέλος των δύο Παγκόσμιων Πολέμων και συγκεκριμένα το 1948 στο Άρθρο 12 της ΟΔΔΑ και προέβλεπε ότι οι αυθαίρετες παρεμβάσεις σε όλες τις εκφάνσεις της ιδιωτικής ζωής του ατόμου δεν είναι επιτρεπτές. Στη συνέχεια ο ΟΟΣΑ το 1980 εξέδωσε ορισμένες κατευθυντήριες αρχές για την τήρηση των βασικών αρχών προστασίας δεδομένων, οι οποίες ουσιαστικά αποτέλεσαν συστάσεις προς τα κράτη-μέλη και δεν τα δέσμευαν νομικά. Οι συστάσεις μεταξύ άλλων αναφέρονταν στη συλλογή των δεδομένων με νόμιμα μέσα, στη διασφάλιση της ποιότητας και στην περιορισμένη χρήση των προσωπικών στοιχείων. Επιπλέον, αναφερόταν στο δικαίωμα του πολίτη να ενημερώνεται για την επεξεργασία των προσωπικών του δεδομένων καθώς και στο δικαίωμά του να προβαίνει σε διόρθωση, συμπλήρωση και διαγραφή οποιασδήποτε πληροφορίας αυτών²⁸. Η Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών το 1990 αναγνώρισε και ενέκρινε τις κατευθυντήριες αρχές του ΟΟΣΑ, ωστόσο και αυτό το κείμενο ήταν νομικά μη δεσμευτικό.

Έκτοτε έχουν γίνει πολλά βήματα για την κατοχύρωση του δικαιώματος στην ιδιωτικότητα. Πλέον το δικαίωμα της ιδιωτικής ζωής κατοχυρώνεται στο Διεθνές Δίκαιο και η έννοια της ιδιωτικότητας αναγνωρίζεται από όλες τις κοινωνίες και τους πολιτισμούς ως θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα και συνταγματικά κατοχυρωμένο. Ανάλογα με το πλαίσιο στο οποίο την εξετάζουμε, εντοπίζουμε μεταξύ άλλων την πτυχή της πληροφοριακής και της επικοινωνιακής ιδιωτικότητας, η οποία σχετίζεται με την προστασία του ιδιωτικού απορρήτου, την προστασία από μη εξουσιοδοτημένη παρακολούθηση της επικοινωνίας ενός προσώπου και την συλλογή, επεξεργασία και αποθήκευση πληροφοριών και προσωπικών δεδομένων. Συγκεκριμένα για την πληροφοριακή ιδιωτικότητα θα αναφερθεί ο ορισμός που πρότεινε ο Alan F. Westin ότι η «Ιδιωτικότητα είναι η αξίωση των ατόμων, των ομάδων και των ιδρυμάτων να αποφασίζουν από μόνοι τους για το πότε, πώς και μέχρι ποιο σημείο οι πληροφορίες που αφορούν αυτούς, θα διαβιβάζονται σε άλλους²⁹».

---

²⁷ Weintraub, (1997)

²⁸ Γέροντας, (2002)

²⁹ Westin, (1968)

2.2 Η Ιδιωτικότητα του παιδιού στο διαδίκτυο

Το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού είναι μία αρχή που πρέπει να εφαρμόζεται και στον ψηφιακό κόσμο. Τα τελευταία χρόνια παρατηρεί κανείς στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης εικόνες και βίντεο παιδιών από στιγμές της καθημερινότητάς τους και της ιδιωτικής ζωής τους. Οι ίδιοι οι γονείς αναρτούν τις περισσότερες φορές το υλικό αυτό και τα παιδιά τους δεν μπορούν να ελέγξουν το περιεχόμενο των αναρτήσεων και κατ' επέκταση να εκφράσουν την εναντίωσή τους. Πέραν τούτου και τα ίδια τα παιδιά έχοντας μεγαλώσει, εκπαιδευτεί και κοινωνικοποιηθεί στο σύγχρονο κόσμο της ψηφιακής πραγματικότητας, θεωρούνται «digital natives³⁰», δηλ. ψηφιακοί ιθαγενείς και ανήκουν στη γενιά N (Net Gen) ή στη γενιά D (Digital Gen).

Ωστόσο, κανείς δεν μπορεί να γνωρίζει πώς μπορεί να χρησιμοποιηθεί από κακόβουλους χρήστες του διαδικτύου το υλικό που αναρτάται είτε από τους ίδιους τους ανήλικους είτε από τους γονείς και κηδεμόνες τους. Συνεπώς, διακυβεύεται το δικαίωμα του παιδιού στην ιδιωτικότητα και στην προστασία των προσωπικών του δεδομένων. Τίθεται, λοιπόν, το ερώτημα πώς μπορεί να προστατευτεί το δικαίωμα του παιδιού στην ιδιωτική ζωή και πώς μπορεί αυτό να γίνει με γνώμονα το βέλτιστο συμφέρον του.

Στο Άρθρο 16 της ΔΣΔΠ επιχειρείται ένας πρώτος ορισμός σε σχέση με το δικαίωμα του παιδιού στην ιδιωτική ζωή. Συγκεκριμένα, αναφέρει πως «Κανένα παιδί δεν μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο αυθαίρετης ή παράνομης επέμβασης στην ιδιωτική του ζωή, στην οικογένειά του, στην κατοικία του ή στην αλληλογραφία του, ούτε παράνομων προσβολών της τιμής και της υπόληψής του³¹». Το Άρθρο 12 της ΟΔΔΑ καθώς και το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα βρίσκονται σε απόλυτη συμφωνία με τον παραπάνω ορισμό, αλλά είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι αφορούν τους ενήλικες. Η διαφορά της εφαρμογής των παραπάνω διατάξεων έγκειται στο γεγονός ότι τα παιδιά εξαιτίας της «ευαλωτότητας³²» τους, θα πρέπει να απολαμβάνουν μεγαλύτερης προστασίας σε σχέση με τους ενήλικες.

Για την προστασία του παιδιού στο διαδίκτυο απαιτείται η συμμετοχή, η επιτήρηση και η συγκατάθεση των γονέων ή των κηδεμόνων για τη χρήση ηλεκτρονικού υπολογιστή και για το διαδικτυακό περιεχόμενο, στο οποίο ένα παιδί εκτίθεται. Σε αυτές τις περιπτώσεις είναι επισφαλής τα όρια της παρέμβασης των γονέων στην ιδιωτική ζωή των παιδιών, καθώς μπορεί να τεθεί ζήτημα παρεμπόδισης της ελευθερίας της έκφρασης ή πρόσβασης στην διαδικτυακή πληροφόρηση. Ωστόσο, για να μπορέσει να διασφαλιστεί το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού η παρέμβαση αυτή καθίσταται απαραίτητη εξαιτίας της συνεχούς ανάπτυξης και της πνευματικής και ψυχικής του ανωριμότητας λόγω του νεαρού της ηλικίας του.

Ο Συνήγορος του Παιδιού εξέδωσε πόρισμα το 2022, σύμφωνα με το οποίο εντοπίστηκαν, μεταξύ άλλων παραβιάσεων, περιστατικά που παραβίαζαν το δικαίωμα στην

---

³⁰ Prensky, Digital Natives, (2001)

³¹ Νάσκου-Περράκη, Χρυσόγονος, & Ανθόπουλος, (2002)

³² Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων αναγνωρίζει τον όρο «ευαλωτότητα», αλλά ο όρος δεν κατοχυρώνεται στο Διεθνές Δίκαιο.

ιδιωτικότητα σε δομές φιλοξενίας της μη κερδοσκοπικής εταιρίας «Κιβωτός του Κόσμου». Συγκεκριμένα, οι εργαζόμενοι προέβαιναν χωρίς την ενημέρωση και την συγκατάθεση των παιδιών σε έλεγχο των μέσων κοινωνικής δικτύωσης τους. Χαρακτηριστικό είναι, μάλιστα, ότι ο έλεγχος αφορούσε τόσο τις συναντήσεις όσο και τις τηλεφωνικές επικοινωνίες των φιλοξενούμενων παιδιών με τα οικεία και συγγενικά τους πρόσωπα. Ακόμη, παραβίαση του δικαιώματος στην ιδιωτικότητα συνιστά το γεγονός ότι στην ιστοσελίδα της ΜΚΟ υπάρχουν αναρτημένες ευκρινείς φωτογραφίες των ανήλικων παιδιών και παρά τις συστάσεις του Συνηγόρου του Παιδιού, το υλικό παραμένει αναρτημένο.

Στο ίδιο πλαίσιο κινήθηκε ο Συνηγόρος του Παιδιού το 2019, όταν στα ΜΜΕ αναμεταδίδονταν και αναπαράγονταν πληροφορίες ευαίσθητου προσωπικού χαρακτήρα σχετικά με την ιδιωτική ζωή ανήλικης, η οποία είχε υποστεί σεξουαλική κακοποίηση από πρόσωπο του οικείου περιβάλλοντός της. Από την πλευρά του Συνηγόρου του Παιδιού δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στην αποφυγή δευτερογενούς θυματοποίησης της ανήλικης και το ζήτημα κοινοποιήθηκε στο ΕΣΡ, το οποίο ανταποκρίθηκε αυθημερόν και η είδηση σταμάτησε να αναμεταδίδεται.

2.2.1 Children's online Privacy Protection Act – COPPA

Η προστασία των προσωπικών δεδομένων και του απορρήτου των ανήλικων επιχειρήθηκε για πρώτη φορά με τον ομοσπονδιακό νόμο COPPA³³ των ΗΠΑ το 2000. Ο νόμος αυτός, ουσιαστικά, θεσπίστηκε για να ρυθμίσει και να οριοθετήσει τη συλλογή προσωπικών δεδομένων των παιδιών κάτω των 13 ετών από διαδικτυακούς τόπους. Αναφέρει τους ενδεδειγμένους τρόπους συλλογής των δεδομένων και υπογραμμίζει την υποχρέωση του υπεύθυνου επεξεργασίας να ενημερώσει τόσο τους ανήλικους όσο και τους ασκούντες τη γονική μέριμνα για τον σκοπό της συλλογής και για τη διασφάλιση του απορρήτου και της ασφάλειας.

Ωστόσο, σύντομα διαπιστώθηκε πως ο συγκεκριμένος ομοσπονδιακός νόμος δεν εξασφαλίζει ένα ασφαλές διαδικτυακό περιβάλλον για τους ανήλικους και θεωρήθηκε αναποτελεσματικός. Αφενός δεν προστάτευε τα παιδιά από επιβλαβές περιεχόμενο, δεν περιόριζε την πρόσβασή τους σε ακατάλληλο περιεχόμενο και αφετέρου δεν έλεγχε αν δηλώνεται η πραγματική ηλικία των χρηστών. Συνεπώς, κρίθηκε αναγκαία η αναθεώρηση του νόμου και τελικά τον Ιούλιο του 2013 τέθηκε σε ισχύ ο αναθεωρημένος νόμος, ο οποίος εναρμονιζόταν με τις τεχνολογικές εξελίξεις της εποχής και προέβλεπε κυρώσεις σε όσους δεν συμμορφώνονταν με τους κανονισμούς.

Ο αναθεωρημένος νόμος του 2013 προέβλεπε πως οι εταιρίες που συλλέγουν δεδομένα παιδιών από διαδικτυακούς τόπους οφείλουν αφενός να ενημερώνουν απευθείας τους γονείς σχετικά με την πολιτική συλλογής πληροφοριών, να λαμβάνουν επαληθεύσιμη γονική συναίνεση πριν τη συλλογή ή επεξεργασία των δεδομένων και να τηρούν τα δικαιώματα των

---

³³ Garber, (2002)

γονέων σε περίπτωση που εκείνοι θελήσουν να ελέγξουν τις πληροφορίες που συλλέγονται για το παιδί τους, να αρνηθούν την περαιτέρω χρήση τους ή να αιτηθούν τη διαγραφή τους. Επιπλέον, οι εταιρίες είναι υποχρεωμένες να εφαρμόζουν όλες τις προβλεπόμενες διαδικασίες σχετικά με την ασφάλεια των προσωπικών δεδομένων των παιδιών και να διατηρούν τα δεδομένα των παιδιών για όσο διάστημα απαιτείται για την εκπλήρωση του σκοπού συλλογής τους και στη συνέχεια να προβαίνουν στη διαγραφή αυτών χρησιμοποιώντας τα ενδεδειγμένα μέτρα και αποφεύγοντας τη χρήση τους από μη εξουσιοδοτημένους χρήστες.

2.2.2 Το Ευρωπαϊκό πλαίσιο της προστασίας των προσωπικών δεδομένων των ανηλίκων πριν και μετά τον Γενικό Κανονισμό για την Προστασία των Προσωπικών Δεδομένων - 2016/679 (GDPR)

Πριν την υιοθέτηση του Γενικού Κανονισμού για την Προστασία των Προσωπικών Δεδομένων 2016/679 (GDPR), η Ευρωπαϊκή Ένωση είχε υιοθετήσει ορισμένες πολιτικές αναφορικά με την προστασία των προσωπικών δεδομένων των ανηλίκων και για το σκοπό αυτό είχαν εκπονηθεί αρκετά κείμενα. Μεταξύ αυτών είναι η Πράσινη Βίβλος, η οποία υιοθετήθηκε «για την προστασία των ανηλίκων και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας στις οπτικοακουστικές υπηρεσίες πληροφόρησης». Επιπλέον, το 2007 πολύ γνωστές επιχειρήσεις κινητής τηλεφωνίας της Ευρώπης προχώρησαν στην υπογραφή συμφωνίας για τον τρόπο προστασίας ανηλίκων χρηστών κινητών τηλεφώνων³⁴, ενώ παράλληλα το 2009 ευρέως γνωστές επιχειρήσεις ιστοτόπων κοινωνικής δικτύωσης προχώρησαν στη σύναψη ευρωπαϊκής συμφωνίας με σκοπό τη βελτίωση της ασφάλειας χρηστών κάτω των 18 ετών.

Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο εξέδωσε Ψήφισμα το 2012 και αναφέρθηκε μεταξύ άλλων στην προστασία της ιδιωτικής ζωής των ανηλίκων στον ψηφιακό κόσμο³⁵. Συγκεκριμένα αφού επανέλαβε τη σπουδαιότητα της προστασίας των προσωπικών δεδομένων των ανηλίκων, πρότεινε την δημιουργία ενός ηλεκτρονικού συστήματος πιστοποίησης της ηλικίας. Στη συνέχεια, υπογράμμισε την σπουδαιότητα της ενημέρωσης των ανηλίκων χρηστών του διαδικτύου για το δικαίωμά τους στην ιδιωτική ζωή καθώς και για την εκπαίδευση αυτών στις -συντά μη αντιληπτές- μεθόδους που χρησιμοποιούνται για την άντληση των προσωπικών δεδομένων τους. Ακόμα ένα Ψήφισμα³⁶ εξέδωσε το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο το 2014 στα πλαίσια της 25^{ης} επετείου της ΔΣΔΠ και ζήτησε τη συνεργασία των δικαστικών αρχών, των μη κυβερνητικών οργανώσεων, των οργανώσεων υποστήριξης των παιδιών και των παρόχων υπηρεσιών διαδικτύου για να πράξουν τα δέοντα, προκειμένου να διασφαλίσουν τα δικαιώματα και την προστασία των ανηλίκων στο διαδίκτυο. Ωστόσο, τα Ψηφίσματα αυτά δεν είχαν νομική ισχύ και αποτελούσαν παραινετικά κείμενα προς τους αρμόδιους φορείς.

---

³⁴ Αλεξανδροπούλου-Αιγυπτιάδου, (2019)

³⁵ Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. (2012). Ψήφισμα της 20ής Νοεμβρίου 2012 σχετικά με την προστασία των ανηλίκων στον ψηφιακό κόσμο (2012/2068(INI)).

³⁶ Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. (2012). Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 27ης Νοεμβρίου 2014 σχετικά με την 25η επέτειο της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού (2014/2919(RSP)).

Στον Γενικό Κανονισμό επιχειρήθηκε να ενισχυθεί νομικά η προστασία των προσωπικών δεδομένων των χρηστών του διαδικτύου³⁷. Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι εφαρμόζεται στον Ευρωπαϊκό Οικονομικό Χώρο και περιλαμβάνει εκτενείς οδηγίες, ενώ παράλληλα αφήνει στη διακριτική ευχέρεια του εκάστοτε εθνικού νομοθέτη να υιοθετήσει ορισμένες πολιτικές αναφορικά, μεταξύ άλλων, με τα όρια ηλικίας των χρηστών. Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφερθεί ότι η εν λόγω ηλικία δεν μπορεί να είναι κάτω των 13 ετών. Με αυτό τον τρόπο έγινε διαχωρισμός μεταξύ των παιδιών ηλικίας κάτω των 13 ετών και εκείνων άνω των 13 ετών αναφορικά με το πλαίσιο προστασίας που απολαμβάνουν. Αυτός ο διαχωρισμός έγινε σύμφωνα με το προαναφερθέν αμερικάνικο πρότυπο της COPPA.

Ο Γενικός Κανονισμός ήταν ιδιαίτερα σαφής σχετικά με τη χρήση του διαδικτύου από ανήλικους, καθώς απαγόρευε τη χρήση των μέσων του διαδικτύου σε παιδιά μέχρι και 16 ετών, εκτός κι αν υπάρχει η συγκατάθεση γονέα ή κηδεμόνα. Άλλωστε, όπως αναφέρεται στο Άρθρο 8 του Κανονισμού, η συγκατάθεση για την επεξεργασία προσωπικών δεδομένων είναι έγκυρη μόνο εάν ο χρήστης είναι άνω των 16 ετών. Στο προοίμιο του Κανονισμού αναφορικά με την προστασία έναντι της επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, διατυπώθηκε η ευαισθησία των ανηλίκων, οι οποίοι μπορεί να αγνοούν τους κινδύνους, τις συνέπειες και τα δικαιώματά τους σχετικά με την επεξεργασία των δεδομένων τους. Συνεπώς, υπογραμμίστηκε ήδη από το προοίμιο του Κανονισμού η ειδική προστασία που πρέπει να χαίρουν οι ανήλικοι. Αυτό κάλυψε το κενό της προϋπάρχουσας Οδηγίας³⁸, σύμφωνα με την οποία οι οδηγίες εφαρμόζονταν σε όλα τα φυσικά πρόσωπα και δεν περιελάμβαναν ειδικές διατάξεις για τους ανήλικους.

Επιβεβαιώνοντας την υπόθεση εργασίας της παρούσας εργασίας πως το Ευρωπαϊκό Δίκαιο είναι εμφωλεμένο στο Διεθνές, παρατηρούμε ότι ο Γενικός Κανονισμός περιελάμβανε τον ορισμό για την έννοια του παιδιού, όπως αυτός αναφέρεται στη ΔΣΔΠ. Σχετικά με το ζήτημα της συγκατάθεσης του ασκούντος τη γονική μέριμνα, την ευθύνη για την επαλήθευση πως η συγκατάθεση έχει δοθεί από τον ασκούντα φέρει ο υπεύθυνος επεξεργασίας. Προτείνεται, μάλιστα, να υιοθετηθούν ορισμένες πρακτικές επαλήθευσης με βάση το πρότυπο της COPPA, σύμφωνα με την οποία η γονική συγκατάθεση μπορεί να επαληθεύεται μέσω αλληλογραφίας, τηλεφωνικής επικοινωνίας ή εγγράφου συγκατάθεσης³⁹.

Καινοτομία αποτέλεσε το γεγονός ότι διευρύνθηκε η εμβέλεια του Γενικού Κανονισμού σε υπεύθυνους επεξεργασίας προσωπικών δεδομένων που βρίσκονται σε χώρες εκτός ΕΕ αλλά παρέχουν υπηρεσίες και προϊόντα στην ΕΕ ή ασχολούνται με την συμπεριφορά των χρηστών στο διαδίκτυο. Η καινοτομία αυτή είχε ως επακόλουθο την μεγαλύτερη προστασία των προσωπικών δεδομένων των χρηστών του διαδικτύου. Επιπλέον, εισήχθησαν για πρώτη φορά νέα δικαιώματα που απολαμβάνουν οι χρήστες. Συγκεκριμένα, ορίστηκε το

---

³⁷ Μήτρου, (2017)

³⁸ Οδηγία 2002/58/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 12ης Ιουλίου 2002 σχετικά με την επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και την προστασία της ιδιωτικής ζωής στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών (οδηγία για την προστασία των προσωπικών δεδομένων στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών), ΕΕ L 201 της 31.7.2002

³⁹ Αλεξανδροπούλου-Αιγυπτιάδου, (2019)

δικαίωμα στη λήθη⁴⁰, σύμφωνα με το οποίο τα «υποκείμενα των δεδομένων έχουν δικαίωμα να ανακτήσουν και να διατηρήσουν τον έλεγχο επί των ίδιων πληροφοριών». Ακόμα προστέθηκαν νέες αρχές επεξεργασίας δεδομένων, μεταξύ αυτών η αρχή της διαφάνειας, αρχή της εμπιστευτικότητας, τήρησης αρχείων και η εμπιστευτικότητα. Ωστόσο, θα πρέπει να επισημανθεί πως οι προαναφερθείσες καινοτομίες είχαν αποτελέσει αντικείμενο συζήτησης στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης πριν την εισαγωγή του Γενικού Κανονισμού.

2.3 Το παράδειγμα της Ελλάδας

Στην ελληνική νομοθεσία η συγκατάθεση για την επεξεργασία προσωπικών δεδομένων είναι έγκυρη για ανήλικους 15 ετών και άνω. Ελλείπει νομικής διάταξης για την προστασία των προσωπικών δεδομένων των ανηλίκων, πρωτοβουλία έχουν αναλάβει ορισμένοι οργανισμοί. Το Ελληνικό Κέντρο Ασφαλούς Διαδικτύου ιδρύθηκε με την υποστήριξη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής το 2016 με στόχο να παρέχει ενημέρωση και καθοδήγηση για ασφαλέστερη χρήση του διαδικτύου και παράλληλα να λειτουργεί συμβουλευτικά ως γραμμή καταγγελιών. Έκτοτε αποτελεί τον επίσημο εκπρόσωπο των δικτύων INHOPE και INSAFE⁴¹. Παράλληλα, το Υπουργείο Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού έχει προωθήσει μέσω του Πανελληνίου Σχολικού Δικτύου Πολιτικής προστασίας των ανηλίκων χρηστών από το ακατάλληλο περιεχόμενο του διαδικτύου.

Το Τμήμα Διαδικτυακής Προστασίας Ανηλίκων και Ψηφιακής Διερεύνησης της Δίωξης Ηλεκτρονικού Εγκλήματος διερευνά ηλεκτρονικά εγκλήματα και υποθέσεις παρενοχλήσεων κατά των ανηλίκων και, παράλληλα, λειτουργεί ως αρωγός σε άλλες υπηρεσίες. Σημαντικό έργο στην προστασία των ανηλίκων στον ψηφιακό κόσμο και γενικότερα έχει αναλάβει ο Συνήγορος του Παιδιού.

---

⁴⁰ Ξανθούλης, (2013)

⁴¹ Μιχατίδου, (2018)

Κεφάλαιο 3: Το δικαίωμα στη ζωή, την επιβίωση και την ανάπτυξη (Άρθρο 6)

Το δικαίωμα του παιδιού στη ζωή είναι το μόνο δικαίωμα που χαρακτηρίζεται στη Σύμβαση ως «εγγενές⁴²». Η υποχρέωση του κράτους να προστατεύει το δικαίωμά του στη ζωή δεν περιλαμβάνει μόνο την προστασία ενάντια σε αδικαιολόγητες παρεμβάσεις επερχόμενες από το κράτος ή από όλα τα πρόσωπα. Η εν λόγω υποχρέωση περιλαμβάνει, επίσης, την υιοθέτηση νομοθετικών διατάξεων στο πλαίσιο του ποινικού δικαίου, του οικογενειακού δικαίου καθώς και την μέριμνα για την αποτελεσματική εφαρμογή αυτών των διατάξεων στην πράξη. Ειδικότερα, η προστασία του δικαιώματος του παιδιού στη ζωή περιλαμβάνει την λήψη μέτρων για την προστασία των παιδιών από τη βία. Μάλιστα, η Επιτροπή έχει καλέσει τα κράτη να λάβουν τα κατάλληλα μέτρα προκειμένου να προλαμβάνουν τις καταστάσεις εκείνες που καθιστούν τα παιδιά ευάλωτα στο να προσπαθήσουν να αυτοτραυματιστούν ή να αυτοκτονήσουν.

Σχετικά με το δικαίωμα στην επιβίωση αυτό περιλαμβάνει τη μείωση του ποσοστού της παιδικής θνησιμότητας, ιδίως μέσω της καλής διατροφής, του εμβολιασμού, της πρόσβασης σε πόσιμο νερό και της χορήγησης κατάλληλης προγενετικής φροντίδας. Η Επιτροπή έχει τονίσει ότι η ανάπτυξη του παιδιού πρέπει να γίνει αντιληπτή ως μία ευρεία έννοια που περιλαμβάνει τη σωματική, τη νοητική, την πνευματική, την ηθική και ψυχολογική ανάπτυξή του. Το δικαίωμα στην ανάπτυξη έχει ως απαραίτητες προϋποθέσεις την τροφή, τη στοιχειώδη ιατροφαρμακευτική περίθαλψη και τη δυνατότητα βασικής εκπαίδευσης.

Οι κίνδυνοι που ελλοχεύουν για τους ανήλικους και μπορούν να παραβιάσουν το δικαίωμά τους στη ζωή, στην επιβίωση και στην ανάπτυξη έχουν πλέον μεταφερθεί και στον ψηφιακό κόσμο. Η σεξουαλική κακοποίηση, ο εκβιασμός των παιδιών, ο εκφοβισμός και η παρενόχληση είναι ζητήματα που πλέον απασχολούν τη σύγχρονη κοινότητα και είναι φανερό πως η τεχνολογία τα έχει ευνοήσει, ειδικά αν αναλογιστεί κανείς με πόση ταχύτητα μπορούν να σταλούν και να αναπαραχθούν εικόνες σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών. Η διαδικτυακή βία έχει απασχολήσει πολύ τους ερευνητές και τους επιστήμονες τα τελευταία χρόνια και πλέον υπάρχει σαφής διάκριση στις μορφές βίας που μπορεί να υποστεί ένας ανήλικος χρήστης του διαδικτύου⁴³. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τη Unicef, στις εν λόγω μορφές βίας περιλαμβάνεται η διαδικτυακή σεξουαλική παρενόχληση «Online sexual solicitation and grooming», η σεξουαλική κακοποίηση παιδιών σε ζωντανή σύνδεση «Live-streaming sexual abuse of children», η παραγωγή και ο διαμοιρασμός εικόνων σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών «Production or sharing of sexual abuse images of children», η χωρίς συγκατάθεση κοινοποίηση σεξουαλικών εικόνων και ο σεξουαλικός εκβιασμός «Sharing of sexual images without consent and sexual extortion» και ο κυβερνοεκφοβισμός «cyberbullying».

Οι κατευθυντήριες γραμμές του Λουξεμβούργου είναι μία πρωτοβουλία 18 διεθνών εταίρων, οι οποίοι επιδιώκουν την εναρμόνιση των όρων και των ορισμών τους σχετικά με τη

⁴² Νάσκου-Περράκη, Χρυσόγονος, & Ανθόπουλος, (2002)

⁴³ Unicef, Violence Against Children Online

σεξουαλική κακοποίηση και εκμετάλλευση. Ο μακροπρόθεσμος στόχος είναι να υπάρξει μία κοινή ορολογία και σύμφωνα με αυτή να αναπτυχθούν και να εφαρμοσθούν νόμοι και κοινές πολιτικές σε διεθνές πλαίσιο.

3.1 Η περίπτωση του κυβερνοεκφοβισμού - cyberbullying

Επιχειρώντας έναν πρώτο ορισμό του cyberbullying, θα έλεγε κανείς πως πρόκειται για την επαναλαμβανόμενη σκόπιμη επιθετικότητα που μπορεί να συνδέεται με την απόπειρα πρόκλησης βλάβης σε διαδικτυακούς ιστοτόπους⁴⁴. Ο όρος διαδικτυακός εκφοβισμός χρησιμοποιείται για να περιγράψει τον εκφοβισμό που λαμβάνει χώρα στο διαδίκτυο, κυρίως μέσω των κινητών τηλεφώνων και των μέσων κοινωνικής δικτύωσης. Η εν λόγω επιθετικότητα μπορεί να είναι με τη μορφή απειλών, ρητορικής μίσους, διαμοιρασμού δυσφημιστικών πληροφοριών για κάποιο πρόσωπο και μπορεί να περιλαμβάνει μεταξύ άλλων ομοφοβικό και σεξιστικό περιεχόμενο. Τα τελευταία χρόνια έχει λάβει μεγάλη έκταση και έχει απασχολήσει τη διεθνή και ευρωπαϊκή κοινότητα.

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο μόνο 14 κράτη-μέλη έχουν επίσημο ορισμό για το φαινόμενο και οι ορισμοί διαφέρουν από χώρα σε χώρα. Αν και έχουν διατυπωθεί διαφορετικοί ορισμοί του διαδικτυακού εκφοβισμού, οι μελετητές συγκλίνουν στα βασικά στοιχεία που χαρακτηρίζουν μία πράξη ή συμπεριφορά ως εκφοβισμό στο διαδίκτυο. Αρχικά, απαιτείται η χρήση ενός ηλεκτρονικού ή ψηφιακού μέσου, μέσα από το οποίο ο θύτης επιθυμεί σκόπιμα να προξενήσει βλάβη στο θύμα επιδεικνύοντας επιθετική και δυσάρεστη συμπεριφορά εναντίον του. Επιπρόσθετο στοιχείο είναι το αίσθημα της υπεροχής του θύτη έναντι του θύματος. Είναι χαρακτηριστικό πως στις περισσότερες περιπτώσεις του παραδοσιακού εκφοβισμού ο θύτης θεωρεί πως υπερέχει του θύματος -μεταξύ άλλων- εξαιτίας της σωματικής του διάπλασης, της ευφυΐας, της εξωστρέφειας, του φύλου και της κοινωνικοοικονομικής κατάστασης⁴⁵. Στον διαδικτυακό εκφοβισμό η «δύναμη» του θύτη μπορεί να πηγάζει απλώς από την πρόσβασή του σε μία ηλεκτρονική συσκευή και από την πρόθεσή του να επιτεθεί ή να κακοποιήσει άλλους, διατηρώντας την ανωνυμία του⁴⁶. Συχνά οι θύτες του εν λόγω εκφοβισμού λένε ή διαπράττουν τέτοιου είδους πράξεις ανώνυμα που δεν θα έκαναν σε αλληλεπιδράσεις πρόσωπο με πρόσωπο⁴⁷. Η ανωνυμία, επομένως, είναι ακόμη ένα βασικό χαρακτηριστικό του διαδικτυακού εκφοβισμού. Σε αυτές τις περιπτώσεις το θύμα αισθάνεται αδύναμο, καθώς δεν γνωρίζει από ποιον προέρχεται η επίθεση, γεγονός που τοποθετεί εκ προοιμίου τον δράστη σε ισχυρότερη θέση συγκριτικά με το θύμα. Ακόμα ένα βασικό στοιχείο του εν λόγω εκφοβισμού είναι η ακαριαία δημοσιοποίηση πληροφοριών για ένα πρόσωπο προσβλητικού περιεχομένου.

Όπως προαναφέρθηκε λόγω της απουσίας ενός κοινά αποδεκτού ορισμού, καθίσταται δύσκολη η περαιτέρω κατηγοριοποίηση των διάφορων συμπεριφορών που συνιστούν τον διαδικτυακό εκφοβισμό. Η ρητορική μίσους, η δημοσίευση εξευτελιστικού περιεχομένου

---

⁴⁴ European Commission, (2016).

⁴⁵ Nansel et al., (2001)

⁴⁶ Patchin, & Hinduja, (2006)

⁴⁷ Kowalski et al., (2014)

χωρίς συναίνεση, η διάδοση ψεύτικων πληροφοριών είναι μεταξύ άλλων οι κοινές μορφές εκφοβισμού ανάμεσα στα κράτη μέλη της ΕΕ. Ωστόσο, εξαιτίας των νέων δυνατοτήτων που προσφέρει συνεχώς το διαδίκτυο, οι ερευνητές είναι πλέον σε θέση να εντοπίσουν νέες μορφές διαδικτυακού εκφοβισμού⁴⁸. Αρχικά, το «fraping» είναι η σύνδεση στη σελίδα του θύματος σε κάποιο κοινωνικό μέσο χωρίς την συγκατάθεσή του και η αλλαγή των στοιχείων του. Η αλλαγή στα στοιχεία του χρήστη είναι κατά κύριο λόγο προσβλητικά, ντροπιαστικά και σκληρά. Το «trolling» ανήκει επίσης στις νέες μορφές του διαδικτυακού εκβιασμού και αφορά στην ανάρτηση προσβλητικού περιεχομένου με σκοπό να προκαλέσει το χιούμορ των υπολοίπων και κατ' επέκταση να εξευτελίσει το θύμα. Επιπλέον το «doxing / outing» λαμβάνει χώρα όταν κάποιος αποκαλύπτει την ανώνυμη ταυτότητα ενός χρήστη με πρόθεση να τον εκφοβίσει ή να τον τιμωρήσει εξαιτίας του υλικού που αναρτά. Το «happy slapping» συμβαίνει όταν κάποιος προχωράει στη βιντεοσκόπηση ή την φωτογράφιση ενός ανυποψίαστου ατόμου με σκοπό να το μεταδώσει αργότερα ή να το αναρτήσει στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης για να το εξευτελίσει.

Η ιστορία του διαδικτυακού εκφοβισμού ξεκίνησε ταυτόχρονα με τη δημιουργία του πρώτου υπολογιστή γύρω στο 1990⁴⁹. Η ανωνυμία του διαδικτύου προσέφερε από τότε την ιδανική κάλυψη για να προβεί κάποιος σε εκφοβισμό χωρίς συνέπειες. Οι κυβερνήσεις ξεκίνησαν να λαμβάνουν μέτρα αφού είχαν σημειωθεί τα πρώτα περιστατικά εκφοβισμού, με χαρακτηριστικό παράδειγμα την σχολική τραγωδία στο Κολουμπάιν του Κολοράντο. Το τραγικό περιστατικό συνέβη το 1999 και αποτέλεσε την αφετηρία για μία συζήτηση γύρω από τη χρήση του διαδικτύου στους εφήβους, τη βία στο διαδίκτυο, τους κοινωνικά περιθωριοποιημένους μαθητές, τον εκφοβισμό και τις «κλίκες».

Ο διαδικτυακός εκφοβισμός ήρθε στο προσκήνιο όταν σημειώθηκαν πολλές αυτοκτονίες εφήβων. Μια από τις πρώτες περιπτώσεις συνέβη το 2007, όταν η 13χρονη Tina Meier αυτοκτόνησε αφού γείτονες δημιούργησαν ένα ψεύτικο προφίλ στο Myspace με το όνομα "Josh Evans" για να την παρενοχλήσουν. Με αφορμή αυτό το περιστατικό η πολιτεία του Μιζούρι προχώρησε στην ψήφιση νόμου για την παρενόχληση που περιλαμβάνει πράξεις διαδικτυακού εκφοβισμού.

Το cyberbullying φαίνεται πως διαπράττεται κυρίως μεταξύ συνομηλίκων. Αυτό τεκμηριώνεται από τη νέα μελέτη του 2020, σύμφωνα με την οποία το 15% των νέων ανέφεραν πως έχουν πέσει θύματα διαδικτυακού εκφοβισμού και πως ένας στους τρεις εφήβους έχει υποστεί εκφοβισμό από συνομηλίκους του. Μάλιστα, σε έρευνα που διεξήχθη σε 7 ευρωπαϊκές χώρες δημοσιεύτηκε πως ένα στα δέκα παιδιά έχει υποστεί cyberbullying⁵⁰. Χαρακτηριστικό είναι πως η πλειοψηφία των παιδιών που εκφοβίζονται στο διαδίκτυο, έχουν υποστεί εκφοβισμό και πρόσωπο με πρόσωπο. Σε ορισμένες περιπτώσεις, μάλιστα, ο εκφοβισμός που γινόταν πρόσωπο με πρόσωπο καταγραφόταν και στη συνέχεια διαμοιραζόταν στο διαδίκτυο.

Το τελευταίο άρθρο σχετικά με τον διαδικτυακό εκφοβισμό και με την έκταση του συγκεκριμένου προβλήματος στο ελληνικό σχολικό περιβάλλον, δημοσιεύτηκε το 2024 στην

---

⁴⁸ European Crime Prevention Network, Youth Internet Safety: risks and prevention, (2018)

⁴⁹ The Bark Team, (2017)

⁵⁰ Attawell, (2019)

επίσημη ιστοσελίδα της ΕΕ⁵¹. Επισημάνθηκε η εμπλοκή των έφηβων μαθητών σε περιστατικά εκφοβισμού -διαδικτυακού και παραδοσιακού- ως δράστες, θύματα και θεατές. Αν και δεν διατυπώνεται συχνά, οι θεατές διαδραματίζουν πολύ σημαντικό ρόλο εξαιτίας της αντίδρασής τους στο περιστατικό εκφοβισμού. Μάλιστα, σε πρόσφατη έρευνα⁵² τα περιστατικά εκφοβισμού κατατάχθηκαν με βάση το μοντέλο επιθετικότητας, σύμφωνα με το οποίο μία τέτοια συμπεριφορά στηρίζεται σε διάφορους παράγοντες. Δημογραφικοί παράγοντες (ηλικία, φύλο), παράγοντες προσωπικότητας, ηθικές αξίες και αντιλήψεις, δυσπροσαρμοστικές συμπεριφορές, ψυχολογική κατάσταση και οι πρακτικές των γονέων καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό την εμπλοκή ενός παιδιού – εφήβου σε οποιαδήποτε μορφή εκφοβισμού. Τα ερευνητικά δεδομένα από μία διαπολιτισμική μελέτη που διεξήχθη σε επτά χώρες έδειξε ότι ένα σημαντικό ποσοστό εφήβων ενεπλάκη σε περιστατικό βίας στον κυβερνοχώρο έχοντας διαφορετικούς ρόλους και υιοθετώντας διαφορετικές πρακτικές για την αντιμετώπισή του⁵³. Συγκεκριμένα, το 8,5% ανέφερε ότι ήταν θύτες στο περιστατικό και το 11,4% θύματα. Σύμφωνα με το ερωτηματολόγιο, το 85% ανέφερε πως δεν είχε ποτέ εμπειρία του «cybergrooming», ενώ το 4,6% δήλωσε πως συχνά έχει έρθει αντιμέτωπο με την διαδικτυακή αποπλάνηση. Παρά το παραπάνω ενθαρρυντικό δεδομένο, τα δεδομένα αλλάζουν αναφορικά με την ρητορική μίσους στο διαδίκτυο με το 42,7% να αναφέρει πως υπήρξε θεατής σε ανάλογο περιστατικό.

Αξίζει να σημειωθεί πως είτε στην περίπτωση του παραδοσιακού είτε στην περίπτωση του διαδικτυακού εκφοβισμού, προκύπτουν στα θύματα τα ίδια συναισθήματα ταπείνωσης, θυμού, απώλειας εμπιστοσύνης και αυτοπεποίθησης. Ακόμη μπορεί να επιφέρει συνέπειες για τη σωματική υγεία και συγκεκριμένα μπορεί να περιλαμβάνει συμπτώματα, όπως διαταραχές ύπνου, γαστρεντερικές ανησυχίες, πονοκεφάλους και χρόνιο πόνο. Ο διαδικτυακός εκφοβισμός έχει συσχετιστεί με κακές ακαδημαϊκές επιδόσεις και παράλληλα έχει αποδειχθεί ότι αυξάνει τις αυτοκαταστροφικές συμπεριφορές του ατόμου, όπως χρήση ουσιών. Τα θύματα βιώνουν την κοινωνική απομόνωση και σε ακραίες καταστάσεις, που έχουν κατά καιρούς προβληθεί από τα ΜΜΕ τόσο στην Ελλάδα όσο και στην υπόλοιπη Ευρώπη, ο διαδικτυακός εκφοβισμός έχει οδηγήσει σε αυτοκτονία ή απόπειρα αυτοκτονίας του θύματος.

3.1.1 Η ρητορική μίσους

Το διαδίκτυο είναι το περιβάλλον κατά το οποίο τα τελευταία χρόνια έχει εντοπιστεί έξαρση του φαινομένου της ρητορικής μίσους. Αυτό οφείλεται στη φύση και τη δομή του διαδικτύου, η οποία επιτρέπει την ταχύτατη και εύκολη κοινοποίηση του μισαλλόδοξου λόγου ανώνυμα⁵⁴. Η ρητορική μίσους -ή αλλιώς ο μισαλλόδοξος λόγος- συνιστά τον προθάλαμο της βίας, του εκφοβισμού και της λεκτικής ή συναισθηματικής κακοποίησης.

Σύμφωνα με τον ορισμό της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης που υιοθετήθηκε στις 30 Οκτωβρίου 1997, ως μισαλλόδοξος λόγος (hate speech) ορίζεται η «κάθε

⁵¹ Daskalou & Sigkollitou, (2024)

⁵² Κόκκινος & Καραγιάννη, (2017)

⁵³ Daskalou et al., (2020)

⁵⁴ United Nations, (2023).

μορφή έκφρασης που διαδίδει, υποκινεί, προωθεί ή δικαιολογεί το ρατσιστικό μίσος, την ξενοφοβία, τον αντισημιτισμό ή άλλες μορφές μίσους που βασίζεται στη μισαλλοδοξία, συμπεριλαμβανομένων αυτής που εκφράζεται μέσω του επιθετικού εθνικισμού και εθνοκεντρισμού, των διακρίσεων και της εχθρότητας κατά των μειονοτήτων, των μεταναστών και των ανθρώπων με καταγωγή από την αλλοδαπή». Αργότερα οι ανάγκες της κοινωνίας υπέδειξαν την ανάγκη να διευρυνθεί ο κατάλογος των διακρίσεων και να συμπεριληφθεί η ταυτότητα φύλου και ο σεξουαλικός προσανατολισμός στον παραπάνω ορισμό. Μάλιστα, το 2016 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας (ECRI) όρισε ως ρητορική μίσους «κάθε μορφής υπεράσπιση, προώθηση ή υποκίνηση της δυσφήμισης ενός ατόμου ή μιας ομάδας προσώπων καθώς και κάθε παρενόχληση, προσβολή, στιγματισμό ή απειλή που βασίζεται σε έναν μη εξαντλητικό κατάλογο προσωπικών χαρακτηριστικών ή κατάσταση που περιλαμβάνει φυλή, χρώμα, γλώσσα, θρησκεία, πεποιθήσεις, εθνικότητα, καταγωγή, ηλικία, αναπηρία, φύλο, ταυτότητα φύλου και σεξουαλικό προσανατολισμό».

Η απαγόρευση της ρητορικής μίσους θέτει το συνταγματικό δίλημμα αν συγκρούεται με την ελευθερία έκφρασης, η οποία κατοχυρώνεται με το Άρθρο 10 της ΕΣΔΑ. Το δικαίωμα του ατόμου στην άσκηση της ελευθερίας της έκφρασης δεν είναι ανεπιφύλακτο, αλλά υπόκειται σε ορισμένους περιορισμούς. Σύμφωνα με το προαναφερθέν άρθρο της ΕΣΔΑ, ένα κράτος μπορεί να θεσπίσει νόμο, ο οποίος θα περιορίζει το δικαίωμα στην ελευθερία της έκφρασης, αν αυτό κριθεί αναγκαίο προκειμένου να διαφυλαχθεί η φήμη και τα δικαιώματα των άλλων⁵⁵. Κατευθυντήριες γραμμές δόθηκαν περαιτέρω από το ΕΔΔΑ, το οποίο ανέπτυξε ένα σύνολο από νομολογίες και διευκρινίζει κατά πόσο τα κράτη διατηρούν το δικαίωμα να παρεκκλίνουν από την αρχή της ελευθερίας της άσκησης. Επιπλέον, διαχώρισε τις εκφράσεις που εμπίπτουν στο πλαίσιο της προστασίας της ελευθερίας της έκφρασης από εκείνες που υποκινούν πράξεις βίας και μίσους⁵⁶.

Επιπρόσθετα, στο νομοθετικό πλαίσιο της ρητορικής μίσους εντάσσεται το Άρθρο 20 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα, το οποίο ορίζει ότι «κάθε συνηγορία υπέρ εθνικού, φυλετικού ή θρησκευτικού μίσους, που αποτελεί υποκίνηση σε διάκριση, εχθρότητα ή βία, απαγορεύεται από τον νόμο». Το πρόσθετο Πρωτόκολλο της Σύμβασης για το Κυβερνοέγκλημα⁵⁷ αναφέρεται στην ποινικοποίηση ρατσιστικών και ξενοφοβικών πράξεων, οι οποίες διαπράττονται στο διαδίκτυο.

Για το ζήτημα έχουν γίνει εκτεταμένες συζητήσεις και έχουν επικρατήσει δύο κυρίαρχες απόψεις. Από τη μία πλευρά οι αντίπαλοι της ποινικοποίησης της ρητορικής μίσους θεωρούν πως αυτή η πρακτική θα υπονομεύσει την ελευθερία του λόγου και κατ' επέκταση τη δημοκρατία. Θεμέλιο της δημοκρατίας αποτελεί η ελευθερία του λόγου ακόμα κι αν συμπεριλαμβάνει τον ακραίο και απεχθή λόγο. Στον αντίποδα όσοι υποστηρίζουν την ποινικοποίηση της ρητορικής μίσους επιθυμούν ουσιαστικά να προστατεύσουν ευάλωτες κοινωνικά ομάδες και να τις προφυλάξουν από τον κοινωνικό αποκλεισμό και την υποτίμηση⁵⁸. Ωστόσο, η ασάφεια του ορισμού της ρητορικής μίσους μπορεί να οδηγήσει σε

---

⁵⁵ Weber, (2009)

⁵⁶ European Court of Human Rights, (2023).

⁵⁷ Lawspot, (2023).

⁵⁸ Αποστόλου, (2017)

υπερβολικό αποκλεισμό ή ακόμα και σε λογοκρισία. Προκειμένου να αποσαφηνιστούν τα όρια θα πρέπει οι αρμόδιοι φορείς να ακολουθήσουν την εθνική νομοθεσία και τους διεθνείς κανόνες ανθρωπίνων δικαιωμάτων⁵⁹.

Ευθύνη για τη διάδοση της ρητορικής μίσους φέρουν οι ιδιωτικές διαδικτυακές πλατφόρμες, όπως για παράδειγμα το Facebook, το Twitter, το YouTube κ.α., οι οποίες αναφέρουν στις Πολιτικές τους για τη ρητορική μίσους και πώς αυτές ορίζονται. Συγκεκριμένα, το YouTube διατηρεί το δικαίωμα να καταργήσει περιεχόμενο, το οποίο «προωθεί τη βία ή το μίσος εναντίον ατόμων ή ομάδων, με βάση ένα από τα ακόλουθα χαρακτηριστικά: ηλικία, κοινωνική τάξη, αναπηρία, εθνικότητα, ταυτότητα και έκφραση φύλου, εθνικότητα, φυλή, μεταναστευτική κατάσταση, θρησκεία, βιολογικό φύλο / κοινωνικό φύλο, σεξουαλικός προσανατολισμός, θύματα μεγάλου βίαιου γεγονότος και συγγενείς τους, ιδιότητα απόστρατου⁶⁰.» Αντίστοιχα, το Twitter αναφέρει στην πολιτική του πως απαγορεύονται τα tweets που «επιτίθενται άμεσα ή απειλούν άλλους ανθρώπους με βάση τη φυλή, την εθνικότητα, την εθνική καταγωγή, την κάστα, τον σεξουαλικό προσανατολισμό, το φύλο, την ταυτότητα φύλου, τη θρησκευτική πίστη, την ηλικία, την αναπηρία ή τη σοβαρή ασθένεια⁶¹.» Η εταιρία Meta (Facebook, Instagram & Threads)⁶² αναφέρει έναν εκτενή ορισμό της ρητορικής μίσους και υποστηρίζει πως οι άνθρωποι επικοινωνούν και εκφράζουν την άποψή τους όταν δεν αισθάνονται ότι τους επιτίθενται. Η ρητορική μίσους δημιουργεί ένα περιβάλλον εκφοβισμού και αποκλεισμού και σε ορισμένες περιπτώσεις μπορεί να προάγει τη βία εκτός σύνδεσης. Χαρακτηριστικό είναι πως στον ορισμό της Meta αναφέρεται η προστασία των προσφύγων, των μεταναστών και των αιτούντων ασύλου από τη ρητορική μίσους, ωστόσο είναι επιτρεπτός ο σχολιασμός και η κριτική των μεταναστευτικών πολιτικών.

3.1.2 Τα προφίλ των ανηλίκων στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης

Πλέον βρισκόμαστε στην εποχή του Web 2.0 ή Social Web, με την έννοια ότι πλέον σημειώνεται εντονότερη η αλληλεπίδραση των χρηστών του διαδικτύου στη δημιουργία και τον διαμοιρασμό περιεχομένου. Στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης διακινούνται καθημερινά χιλιάδες πληροφορίες, οι οποίες γίνονται αντικείμενο συζήτησης ή σχολιασμού. Μία από τις δυνατότητες που παρέχουν οι εφαρμογές του Web 2.0 είναι η ανωνυμία ή η ψευδωνυμία⁶³. Αφενός με την ανωνυμία προστατεύονται τα προσωπικά δεδομένα του χρήστη και παράλληλα διαφυλάσσεται η ιδιωτικότητά του. Αφετέρου η ανωνυμία δίνει τη δυνατότητα στον εκάστοτε χρήστη να προβαίνει σε ανώνυμες αναρτήσεις ή ανώνυμο σχολιασμό, γεγονός που διευκολύνει μεταξύ άλλων τον διαδικτυακό εκφοβισμό. Ως ψευδωνυμία ορίζεται η δημιουργία ενός

---

⁵⁹ Yu, (2018).

⁶⁰ Πολιτική Ρητορικής Μίσους της Youtube, διαθέσιμη στο: https://support.google.com/youtube/answer/2801939?hl=el&ref_topic=9282436

⁶¹ Twitter's "Hateful Conduct Policy", διαθέσιμη στο: <https://help.twitter.com/en/rules-and-policies/hateful-conduct-policy>

⁶² Facebook Community Standards, Hate Speech, διαθέσιμο στο: <https://transparency.fb.com/policies/community-standards/hate-speech/>

⁶³ Τζουμαϊλής, (2023)

εικονικού προφίλ στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης που δεν έχει καμία σχέση με την πραγματική ταυτότητα του χρήστη. Με τον τρόπο αυτό ο χρήστης επιχειρεί να αποφύγει τυχόν κυρώσεις ή συνέπειες από το περιεχόμενο των αναρτήσεών του. Στις περισσότερες περιπτώσεις ο χρήστης στοχεύει στην αναγνωρισιμότητα του και ταυτόχρονα επιδιώκει να ασκήσει επιρροή στο κοινό που τον «ακολουθεί». Συνεπώς, οι νέες αυτές δυνατότητες έχουν αναδείξει νέους κινδύνους για τους ανήλικους χρήστες, οι οποίοι δεν διαθέτουν την ηλικιακή ωριμότητα για να τους διαχειριστούν.

Τον Απρίλιο του 2022 διεξήχθη έρευνα από το Pew Research Center⁶⁴ των Η.Π.Α. και μέσα από την έρευνα αναδείχθηκαν οι πιο διαδεδομένοι ιστότοποι κοινωνικής δικτύωσης ανάμεσα στους ανήλικους. Συγκεκριμένα, το TikTok κατακτά την πρώτη θέση και στη συνέχεια ακολουθούν σε δημοτικότητα το Instagram και το Snapchat. Φαίνεται πως το Facebook έχει χάσει τη δημοφιλία του στους ανήλικους. Αξίζει να αναφερθεί πως η συντριπτική πλειοψηφία έχει πρόσβαση στις ψηφιακές συσκευές και δηλώνει πως είναι διαρκώς συνδεδεμένη. Βασικό χαρακτηριστικό ενός δημοφιλούς λογαριασμού κοινωνικής δικτύωσης είναι να διατηρεί και να εξάπτει το ενδιαφέρον του κοινού του. Ωστόσο, αυτό πολλές φορές οδηγεί στη δημιουργία επιβλαβούς, αναληθούς και επεξεργασμένου περιεχομένου που ενδεχομένως προσβάλλει κάποιο πρόσωπο.

3.2 Παιδική πορνογραφία & Σεξουαλική κακοποίηση στο διαδίκτυο

Παρά το γεγονός ότι ο εκφοβισμός δεν συνδέεται απαραίτητα με τη σεξουαλική κακοποίηση ή εκμετάλλευση, μπορεί να περιέχει τέτοια στοιχεία και τελικά να συνδεθεί με το sexting, το grooming και τον σεξουαλικό εκβιασμό. Ο σεξουαλικός εκφοβισμός⁶⁵ χρησιμοποιείται μερικές φορές για να γίνει αναφορά στον εξαναγκασμό ή δελεασμό σε σεξουαλική δραστηριότητα από συνομηλικούς ή ανεπιθύμητη πίεση από συνομηλικούς για σεξουαλική επαφή.

Η σεξουαλική κακοποίηση στο διαδίκτυο απασχολεί ολοένα και περισσότερους ανήλικους τα τελευταία χρόνια, ειδικά αν αναλογιστεί κανείς τον όγκο του φωτογραφικού και βιντεοληπτικού υλικού που παράγεται και διακινείται συνεχώς στο διαδίκτυο. Τα θύματα σεξουαλικής κακοποίησης ή εκμετάλλευσης ανήκουν σε οποιαδήποτε ηλικιακή ομάδα και στα δύο φύλα. Στις περισσότερες περιπτώσεις το υλικό αυτό παράγεται σε τρίτες χώρες με χαμηλό βιοτικό επίπεδο, κυρίως Αφρική, Νοτιοανατολική Ασία και Ανατολική Ευρώπη, και μάλιστα με συγκατάθεση ή συμμετοχή των γονέων τους. Το υλικό που παράγεται σε ανεπτυγμένες χώρες συνήθως αφορά ανήλικα παραμελημένα παιδιά ή ανήλικα θύματα ενδοοικογενειακής βίας⁶⁶.

Το φωτογραφικό και βιντεοληπτικό υλικό διακινείται μέσω των διαδικτυακών πλατφορμών. Πριν την οριστική απαγόρευση του Tumblr τον Δεκέμβριο του 2018, τα στοιχεία

⁶⁴ Vogels, Gelles-Watnick, & Massarat, (2022)

⁶⁵ Terminology Guidelines for the Protection of Children from Sexual Exploitation and Sexual Abuse

⁶⁶ Κιούπη & Ιωαννίδου, (2007).

έδειχναν πως έως και το 22% της επισκεψιμότητας της εφαρμογής ήταν πορνογραφικού χαρακτήρα. Άλλες δημοφιλείς πλατφόρμες γνωριμιών είναι το Tinder και το Blindchat. Συγκεκριμένα το Blindchat αποτελεί ελληνική δημιουργία και προσφέρει τη δυνατότητα στους χρήστες να συνομιλούν ανώνυμα και να ανταλλάσσουν πληροφορίες μεταξύ τους ελεύθερα. Ωστόσο, όπως αποδείχτηκε, οι αρμόδιες αρχές κατάφεραν να ανακαλύψουν και να εξαρθρώσουν κύκλωμα παιδεραστίας.

Αξιοσημείωτο είναι πως το 2000, εποχή που η χρήση του διαδικτύου δεν ήταν τόσο διαδεδομένη, δημοσιεύτηκε μία μελέτη⁶⁷, στην οποία διατυπώθηκε πως ένας στους πέντε τακτικούς έφηβους χρήστες του διαδικτύου είχε λάβει ανεπιθύμητη σεξουαλική πρόταση ή προσέγγιση τον τελευταίο χρόνο και τους είχε ζητηθεί να προβούν σε πράξεις που δεν επιθυμούσαν. Επιπλέον, το 3% από τις αναφερόμενες παρενοχλήσεις δήλωσε πως ο θύτης είχε προσπαθήσει να συναντήσει το νεαρό άτομο από κοντά. Ακόμα το 3% των τακτικών εφήβων χρηστών του διαδικτύου δήλωσε ότι είχε δημιουργήσει στενές φιλίες με ενήλικες μέσα από το διαδίκτυο, οι οποίες μπορεί να είχαν σεξουαλικές προεκτάσεις. Οι πραγματικές σεξουαλικές σχέσεις που δηλώθηκαν αφορούσαν εφήβους με άλλους εφήβους. Τα κορίτσια γίνονταν αντικείμενο στόχου σε σχεδόν διπλάσιο ποσοστό έναντι των αγοριών.

Έκτοτε το ζήτημα έχει γίνει πολύ κρισιμότερο, γεγονός που έχει ωθήσει τους εμπλεκόμενους φορείς να λάβουν άμεσα μέτρα. Για το σκοπό αυτό η Interpol δημιούργησε ένα εργαλείο πληροφοριών και ερευνών⁶⁸, το οποίο επέτρεπε στους εξειδικευμένους ερευνητές να ανταλλάσσουν δεδομένα σχετικά με υποθέσεις σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών. Η εν λόγω βάση δεδομένων της Διεθνούς Σεξουαλικής Εκμετάλλευσης Παιδιών⁶⁹ χρησιμοποιεί λογισμικό, με το οποίο συγκρίνει εικόνες και βίντεο και μπορούν να ανακαλύψουν και να ταυτοποιήσουν σε άμεσο χρόνο τα θύματα ή τους κακοποιούς. Επιτρέπει, μάλιστα, σε εξειδικευμένους ερευνητές σε περισσότερες από 70 χώρες να ανταλλάσσουν πληροφορίες και να μοιράζονται δεδομένα με τους συναδέλφους τους σε όλο τον κόσμο, συνδυάζοντας με τον τρόπο αυτό τις προσπάθειές τους για τον εντοπισμό παιδιών θυμάτων σεξουαλικής κακοποίησης. Είναι άξιο αναφοράς πως τον Ιούλιο του 2024 εντοπίστηκαν μέσω του συγκεκριμένου λογισμικού 42.300 θύματα και 18.300 δράστες.

Η UNICEF στην προσπάθεια πρόληψης και αντιμετώπισης της διαδικτυακής σεξουαλικής εκμετάλλευσης των παιδιών σε παγκόσμιο επίπεδο χρησιμοποιεί το «WeProtect Global Alliance», το οποίο αποτελείται από 300 μέλη, προερχόμενα από κυβερνήσεις, ιδιωτικούς φορείς και διακυβερνητικούς οργανισμούς⁷⁰. Έχει στόχο την ανάπτυξη πολιτικών και λύσεων για την προστασία των παιδιών από τη σεξουαλική εκμετάλλευση και κακοποίηση στο διαδίκτυο. Η «συμμαχία» ξεκίνησε ως ανεξάρτητος οργανισμός με πρωτοβουλία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και του Υπουργείου Δικαιοσύνης των ΗΠΑ και το WeProtect ιδρύθηκε από την κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου ως παγκόσμια απάντηση πολλών

---

⁶⁷ Finkelhor, D., Mitchell, K., & Wolak, J. (2000)

⁶⁸ Interpol - Online Child Sexual Exploitation (2020)

⁶⁹ International Child Sexual Exploitation (ICSE)

⁷⁰ UNICEF - Child Online Protection: A global challenge (2019)

ενδιαφερομένων μερών για την καταπολέμηση της σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών στο διαδίκτυο.

Η τεχνητή νοημοσύνη σε τέτοιες περιπτώσεις δεν λειτουργεί προς όφελος της πρόληψης και της αντιμετώπισης του εν λόγω φαινομένου. Το 2020 ένα πρόγραμμα λογισμικού τεχνητής νοημοσύνης της εφαρμογής Telegram δημιούργησε 100.000 ψεύτικα αλλά αληθοφανή πρόσωπα γυναικών και κοριτσιών που εμπλέκονταν σε σεξουαλικές πράξεις. Την ίδια χρονιά σημειώθηκαν σε μόλις ένα μήνα 8,8 εκατομμύρια απόπειρες ανάκτησης υλικού σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών. Σε απάντηση του παραπάνω η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατέθεσε μία προτεινόμενη νομοθεσία, με την οποία έχει ως στόχο να βοηθήσει τις χώρες της ΕΕ να προλαμβάνουν, να εντοπίζουν και να αναφέρουν τη σεξουαλική κακοποίηση παιδιών στο διαδίκτυο. Η πρόθεση της συγκεκριμένης νομοθεσίας είναι να καταστήσει υποχρεωτικό για τους παρόχους διαδικτυακών υπηρεσιών να εντοπίζουν υλικό σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών και να το αναφέρουν στο αρμόδιο κέντρο της ΕΕ⁷¹.

3.2.1 Η ανταλλαγή μηνυμάτων και φωτογραφιών σεξουαλικού περιεχομένου «sexting»

Το sexting, όταν γίνεται χωρίς συναίνεση, μπορεί να αποτελέσει μια μορφή σεξουαλικού εκφοβισμού, καθώς ένα παιδί πιέζεται να στείλει μία φωτογραφία του σώματός του ή των γεννητικών του οργάνων. Προκύπτει από τον συνδυασμό των λέξεων «sex» και «texting». Ορίζεται ως την αποστολή, λήψη και προώθηση σεξουαλικών μηνυμάτων, εικόνων ή φωτογραφιών σε άλλους με ηλεκτρονικά μέσα.

Σύμφωνα με κάποιους μελετητές ο προαναφερθείς ορισμός δεν καλύπτει την έκταση του φαινομένου. Σε σχετική έρευνα προτάθηκε ένας αυστηρότερος ορισμός, στον οποίο τονίζεται πως η ανταλλαγή τέτοιου είδους εικόνων μεταξύ ενηλίκων και ανηλίκων είναι παράνομη και απαιτείται άμεση νομική παρέμβαση⁷². Με βάση τους ισχύοντες νόμους των ΗΠΑ, οποιεσδήποτε εικόνες σεξουαλικού περιεχομένου ανηλίκων θεωρούνται ως παιδική πορνογραφία. Σε έρευνα του Πανεπιστημίου του New Hampshire το 2009, το 20% των έφηβων ερωτηθέντων δήλωσαν πως είχαν στείλει ή αναρτήσει γυμνή ή ημίγυμνη φωτογραφία. Σύμφωνα με στοιχεία του Pew Research Center οι έφηβοι υποστήριξαν πως τα γραπτά μηνύματα είναι συχνότερα σε σχέση με τις φωτογραφίες και, παράλληλα, δήλωσαν πως η ανταλλαγή εικόνων είναι ασφαλέστερη από την δια ζώσης συνάντηση. Το EU Kids Online διαπίστωσε ότι το 15% των παιδιών ηλικίας 11 έως 16 ετών είχε δει ή λάβει ένα σεξουαλικό μήνυμα στο διαδίκτυο. Τα κορίτσια είναι πιο πιθανό να εξαναγκαστούν να στείλουν τέτοιου είδους μηνύματα ή φωτογραφίες.

Γενικότερα για το sexting μεταξύ συνομηλίκων έχουν διατυπωθεί αντικρουόμενες απόψεις από τους μελετητές. Ορισμένοι αναφέρουν πως πρόκειται για συναινετική ανταλλαγή

⁷¹ WeProtect Global Alliance, (2024)

⁷² NSPCC (National Society for the Prevention of Cruelty to Children), (2012)

εικόνων και είναι στα πλαίσια της πειραματικής φάσης των εφήβων⁷³. Γενικότερα έχει επισημανθεί πως το sexting θεωρείται κατάλληλο όταν υπάρχει ρητή και σαφής θετική συναίνεση μεταξύ παραλήπτη και αποστολέα, δεν υπάρχει καμία μορφή απειλής ή εξαναγκασμού, τα εμπλεκόμενα μέρη βρίσκονται στο ίδιο ηλικιακό και νοητικό επίπεδο και η συμπεριφορά τους δεν λειτουργεί ως τροχοπέδη στην ανάπτυξή τους⁷⁴.

Το NCMEC⁷⁵ λειτουργεί ως αρωγός στην επιβολή του νόμου για την εξάλειψη της σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών. Στόχος του συγκεκριμένου κέντρου είναι, μεταξύ άλλων, να βοηθήσει και να ενθαρρύνει τα κακοποιημένα παιδιά και τις οικογένειές τους να επανακάμψουν από το τραύμα τους. Επιπλέον παρέχει τηλεφωνική γραμμή, μέσω της οποίας κάποιος μπορεί να αναφέρει και να καταγγείλει υλικό παιδικής πορνογραφίας, σεξουαλική εμπορία παιδιών και σεξουαλικό εκβιασμό «sextortion».

3.2.2 Σεξουαλικός εκβιασμός «sextortion»

Ο σεξουαλικός εκβιασμός μπορεί να είναι απόρροια του sexting, με την έννοια ότι ο ανήλικος απειλείται ή εκβιάζεται για την δημοσιοποίηση γυμνών ή σεξουαλικών φωτογραφιών. Ο εκβιασμός πραγματοποιείται συνήθως -αλλά όχι πάντα- από οργανωμένες συμμορίες που έχουν έδρα στο εξωτερικό και έχουν κίνητρο το οικονομικό όφελος. Ο τρόπος, με τον οποίο μπορεί κάποιος να εκβιάσει, ποικίλει ανάλογα με την τακτική και το προφίλ του δράστη. Σε ορισμένες περιπτώσεις ο δράστης στην προσπάθεια του να εξαπατήσει τα έφηβα αγόρια, παριστάνει ένα συνομήλικό του κορίτσι. Κατά τη διάρκεια της συζήτησης προσπαθεί να αποσπάσει ένα βίντεο ή μία φωτογραφία. Μόλις αυτό επιτευχθεί, απειλεί πως το υλικό αυτό θα δημοσιευτεί στο διαδίκτυο ή θα σταλεί σε φιλικά και συγγενικά πρόσωπα του θύματος. Με αυτό τον τρόπο απαιτεί να λάβει χρήματα, ώστε να αποσύρει το υλικό⁷⁶.

Σύμφωνα με στοιχεία του NCMEC έχει σημειωθεί ραγδαία αύξηση στα περιστατικά σεξουαλικού εκβιασμού. Συγκεκριμένα οι αναφορές έφτασαν στις 26.718 για το έτος 2023 συγκριτικά με τις 10.731 αναφορές του έτους 2022 και τις 139 αναφορές του 2021⁷⁷. Εξαιτίας αυτού το FBI των ΗΠΑ εξέδωσε συναγερμό τον Δεκέμβριο του 2022 για την αύξηση των περιστατικών εκβιασμού σε παιδιά και εφήβους. Τον Απρίλιο του 2024 το NCA του Ηνωμένου Βασιλείου τόνισε πως οι επαγγελματίες της εκπαίδευσης πρέπει να είναι ενημερωμένοι και σε ετοιμότητα για να δράσουν σε τέτοια περιστατικά.

Σε έρευνα που διεξήχθη σχετικά με τον σεξουαλικό εκβιασμό συμμετείχαν 1631 θύματα. Χαρακτηριστικό είναι πως πάνω από το 50% είχαν δια ζώσης επαφή με το δράστη και μοιράστηκαν κάποια εικόνα ή βίντεο μετά από διάστημα τριών μηνών. Στο αντίποδα όσα θύματα είχαν μόνο διαδικτυακή επαφή με τον δράστη, μοιράστηκαν κάποια φωτογραφία τους

---

⁷³ Hasinoff, A. (2011)

⁷⁴ European Crime Prevention Network, Youth Internet Safety: risks and prevention (2018)

⁷⁵ National Center for Missing & Exploited Children (NCMEC).

⁷⁶ WeProtect Global Alliance, (2024)

⁷⁷ National Center for Missing & Exploited Children (NCMEC). (2024). *NCMEC releases new sextortion data.*

σε διάστημα μίας εβδομάδας⁷⁸. Το αντιφατικό εδώ είναι πόσο γρήγορα εμπιστεύεται κανείς κάποιον που δεν έχει συναντήσει ποτέ συγκριτικά με τις μη ψηφιακές σχέσεις.

3.2.3 Η διαδικτυακή αποπλάνηση «grooming»

Παρά το γεγονός ότι αρχικά η έρευνα ξεκίνησε γύρω από τον διαδικτυακό εκφοβισμό, γρήγορα μεταφέρθηκε στο «cyber grooming», το οποίο αποδόθηκε στα ελληνικά ως «διαδικτυακή αποπλάνηση» και φαίνεται πως αποτελεί πλέον σημαντική αιτία διαδικτυακής θυματοποίησης παιδιών και εφήβων. Ο συγκεκριμένος όρος συμπεριλήφθηκε για πρώτη φορά στη νομοθεσία του Ηνωμένου Βασιλείου ως μέρος του Άρθρου 15 του Νόμου περί σεξουαλικών αδικημάτων του 2003 και εφαρμόστηκε σε ολόκληρη την Αγγλία και την Ουαλία τον Μάιο του 2004⁷⁹. Η προσθήκη του όρου στη νομοθεσία θεωρήθηκε προοδευτική για την εποχή, καθώς έθεσε τις βάσεις για την ποινικοποίηση προπαρασκευαστικών πράξεων που ενδέχεται να οδηγήσουν στη σεξουαλική κακοποίηση ανηλίκων⁸⁰.

Οι Craven, Brown και Gilchrist (2006) επιχείρησαν για πρώτη φορά να ορίσουν το «cyber grooming». Το διατύπωσαν ως μία διαδικασία, με την οποία ο δράστης προετοιμάζει το θύμα δημιουργώντας το περιβάλλον της κακοποίησης. Αυτό συνήθως περιλαμβάνει την απόκτηση πρόσβασης στον ανήλικο, τη συμμόρφωσή του και στη συνέχεια την εξασφάλιση της μυστικότητας μεταξύ τους, ώστε να αποφευχθεί η πιθανότητα να μάθει κάποιος για τη συνομιλία τους. Η διατήρηση της μυστικότητας εξυπηρετεί το μοτίβο κακοποίησης και μπορεί να χρησιμοποιηθεί από τον δράστη για να δικαιολογήσει ή να αρνηθεί τις πράξεις του σε περίπτωση αποκάλυψης. Ο συγκεκριμένος ορισμός έχει ισχύ τόσο σε ψηφιακά περιβάλλοντα όσο και σε μη ψηφιακά. Η διαφοροποίηση έγκειται μόνο στις τεχνικές αποπλάνησης που θα χρησιμοποιήσουν οι θύτες. Κοινό σημείο της διαδικασίας, όμως, είναι η προσπάθεια να καμφθούν οι αναστολές του θύματος, ώστε τελικά να φτάσει στο σημείο να εμπλακεί σεξουαλικά με το δράστη. Αυτό επιτυγχάνεται μέσω της χειραγώγησης του ανήλικου.

Η χειραγώγηση μπορεί να γίνεται μέσω δωροδοκιών, κολακειών, χρημάτων ή ακόμα και βίας και απειλών. Ο τρόπος χειραγώγησης συνήθως εξαρτάται από την προσωπικότητα του δράστη και του θύματος καθώς και από τις περιστάσεις. Μέσω της κολακειάς ο δράστης προσπαθεί να εκμεταλλευτεί την ανάγκη του ανήλικου να αισθανθεί την αγάπη και την φροντίδα και επιχειρεί να κάνει το θύμα να νιώσει ξεχωριστό. Αντίστοιχα, οι απειλές χρησιμεύουν στον εκφοβισμό και στην ψυχολογική αποδυνάμωση του θύματος. Μία άλλη μέθοδος χειραγώγησης είναι η δημιουργία μίας σχέσης εμπιστοσύνης με τον ανήλικο χωρίς την γονική επίβλεψη και έτσι επιτυγχάνουν να παίρνουν το θύμα με το μέρος τους.

Το European Online Grooming Project⁸¹ επιχείρησε μεταξύ άλλων να προσδιορίσει τον τρόπο, με τον οποίο οι δράστες επιλέγουν τα ανήλικα θύματα τους. Οι περισσότεροι δράστες

⁷⁸ Wolak & Finkelhor, 2016, p18

⁷⁹ Whittle, H., Hamilton-Giachritsis, C., Beech, A., & Collings, G. (2013)

⁸⁰ Mcalinden, A. (2006)

⁸¹ European Commission (2016).

εξέταζαν το διαδικτυακό περιβάλλον πριν αποφασίσουν τον τρόπο προσέγγισης του ανήλικου. Μάλιστα, επισκέπτονταν διαδικτυακούς χώρους που σύχναζαν οι νέοι και ενημερώνονταν για τα θέματα συζητήσεών τους και τον τρόπο συνομιλίας τους. Στη συνέχεια αξιολογούσαν τα χαρακτηριστικά των νέων και προχωρούσαν στον ανάλογο τρόπο προσέγγισής τους. Χαρακτηριστικό είναι πως αναζητούσαν νέους με περισσότερο ανεπτυγμένα σωματικά χαρακτηριστικά και σε πολλές περιπτώσεις πρότειναν και δια ζώσης συνάντηση με το θύμα.

Το προφίλ των δραστών ποικίλλει. Ορισμένοι προχωρούσαν σε αλλαγές στην ταυτότητά τους και άλλαζαν το όνομα, την ηλικία, την οικογενειακή κατάσταση ή επέλεγαν παλαιότερες και πιο ελκυστικές φωτογραφίες τους. Μερικοί θύτες προσποιούνταν ακόμη και άτομο άλλου φύλου ή διατηρούσαν πολλά διαφορετικά προφίλ, ώστε να μεγιστοποιήσουν τις πιθανότητες επαφής με το θύμα.

3.2.4 Νομοθεσία για την προστασία των ανηλίκων από σεξουαλική κακοποίηση στο διαδίκτυο

Η ΔΣΔΠ, με την οποία έγινε το πρώτο αποφασιστικό βήμα για την κατοχύρωση των δικαιωμάτων του παιδιού, υποχρέωσε τα κράτη-μέλη να υιοθετήσουν και να καθορίσουν μέτρα για την προστασία του παιδιού από οποιαδήποτε μορφή σεξουαλικής εκμετάλλευσης και βίας. Με το Άρθρο 34 της Σύμβασης τα παιδιά προστατεύονται από οποιασδήποτε μορφής σεξουαλική εκμετάλλευση και κακοποίηση. Παρά το γεγονός πως η Σύμβαση γράφτηκε σε μία εποχή που οι νέες τεχνολογίες δεν ήταν αναπόσπαστο μέρος της καθημερινότητας των ανηλίκων, φαίνεται πως το Άρθρο 34 συμπεριλαμβάνει τις περιπτώσεις σεξουαλικής κακοποίησης στο διαδίκτυο⁸².

Σε συνέχεια των προσπαθειών για την προστασία των δικαιωμάτων του παιδιού, η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ υιοθέτησε το Πρόσθετο Πρωτόκολλο⁸³ και μέσω αυτού υποχρέωσε τα συμβαλλόμενα κράτη να λάβουν μέτρα σχετικά με την παιδική πορνογραφία. Το συγκεκριμένο κείμενο ενίσχυσε περαιτέρω τη νομική προστασία για την εκμετάλλευση ανηλίκων μέσω διαδικτυακών και άλλων μέσων. Συγκεκριμένα, όρισε ότι οι εν λόγω πράξεις θεωρούνται αξιόποινες και διώκονται είτε τελέστηκαν εντός συνόρων της επικράτειας είτε όχι.

Με τη Σύμβαση της Βουδαπέστης⁸⁴ το 2001 έγινε προσπάθεια να θεσπιστούν μέτρα για την καταπολέμηση του εγκλήματος στον κυβερνοχώρο (Convention on Cyber Crime). Αποτέλεσε σημαντικό εργαλείο για την καταπολέμηση του εγκλήματος στον κυβερνοχώρο τόσο σε διεθνές όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο, αφού θέσπισε διατάξεις, οι οποίες καθόριζαν τις διαδικασίες συλλογής αποδεικτικών στοιχείων, στη συνέχεια τη δίωξη και τελικά την εκδίκαση τέτοιων εγκλημάτων. Στο Άρθρο 1 διατυπώθηκε ο όρος «παιδική πορνογραφία» και

⁸² Νάσκου-Περράκη, Χρυσόγονος, & Ανθόπουλος, (2002)

⁸³ O.H.E., Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict

⁸⁴ Council of Europe, The Budapest Convention (ETS No. 185) and its Protocols, <https://www.coe.int/en/web/cybercrime/the-budapest-convention>

ορίστηκε ως «κάθε αναπαράσταση, με οποιοδήποτε μέσο, ενός παιδιού που εμπλέκεται σε πραγματικές ή προσομοιωμένες γενετήσιες δραστηριότητες, ή οποιαδήποτε αναπαράσταση των γεννητικών οργάνων ενός παιδιού πρωταρχικά για γενετήσιους σκοπούς». Η παιδική πορνογραφία αποτελεί αξιόποινη πράξη, καθώς εντάσσεται στην κατηγορία των εγκλημάτων που σχετίζονται με το διαμοιρασμό και τη διακίνηση παράνομου ψηφιακού περιεχομένου⁸⁵.

Σε διεθνές επίπεδο υπεγράφη το 2007 η Σύμβαση του Lanzarote, η οποία αποσκοπούσε στην αντιμετώπιση και εξάλειψη οποιασδήποτε σεξουαλικής κακοποίησης και εκμετάλλευσης ανήλικων παιδιών. Αποτελεί την κύρια νομοθετική βάση στην Ευρώπη για την προστασία των παιδιών από τη σεξουαλική κακοποίηση και εκμετάλλευση⁸⁶. Διευκρινίζει πως για να υπάρξει αδίκημα ο θύτης είναι ενήλικος, ενώ το θύμα ανήλικο και δεν έχει συμπληρώσει τη νόμιμη ηλικία, ώστε να μπορεί να συμμετέχει και να συναινεί σε οποιαδήποτε σεξουαλική δραστηριότητα. Το μέτρο αυτό έδωσε την ευχέρεια στα κράτη-μέλη να ορίσουν αυτό το ηλικιακό όριο. Αφορμή για την υπογραφή της Σύμβασης υπήρξαν οι ανησυχητικές διαστάσεις που έχει λάβει το φαινόμενο της σεξουαλικής κακοποίησης των παιδιών στις ΤΠΕ. Μάλιστα, θεσπίστηκε ένα θεραπευτικό και υποστηρικτικό πλαίσιο για τα ανήλικα θύματα και έγινε προσπάθεια να εξασφαλιστεί πως δεν θα υπάρξει δευτερογενής τραυματική εμπειρία κατά τη διάρκεια των νομικών ενεργειών⁸⁷.

Σε εθνικό επίπεδο, η Ελλάδα με το Νόμο 3727/2008 επικύρωσε τη Σύμβαση του Lanzarote, η οποία είναι δεσμευτική για την προστασία των ανήλικων από την σεξουαλική κακοποίηση στο διαδίκτυο. Επιπλέον προχώρησε σε τροποποιήσεις του ΠΚ και συγκεκριμένα με το Νόμο 4267/2014 αυστηροποίησε τις ποινές για τα εγκλήματα σεξουαλικής κακοποίησης με την αύξηση των ετών κάθειρξης για τους δράστες και με την απέλαση των αλλοδαπών⁸⁸. Ταυτόχρονα, προχώρησε στην ποινικοποίηση της διαδικτυακής αποπλάνησης «grooming» και τη διακίνηση της παιδικής πορνογραφίας. Επιπρόσθετα ενσωμάτωσε την Ευρωπαϊκή Οδηγία 2016/1148/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της Ευρώπης σχετικά με τα μέτρα που πρέπει να θεσπιστούν για την επίτευξη ενός υψηλού επιπέδου συστημάτων ασφαλείας. Η Οδηγία 2011/93/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου στερεί από τους καταδικασθέντες για παιδική κακοποίηση το δικαίωμα να ασκήσουν ύστερα από την έκτιση της ποινής τους οποιοδήποτε επάγγελμα που σχετίζεται με παιδιά.

Ύστερα από τον Γενικό Κανονισμό για την Προστασία Δεδομένων (GDPR) - 2016/679 ακολούθησε το 2018 η Οδηγία για την Οπτικοακουστική Υπηρεσία (AVMSD). Η Οδηγία αυτή στοχεύει στην προστασία των παιδιών από επιβλαβές περιεχόμενο στο διαδίκτυο, ιδίως μέσω πλατφορμών βίντεο και επιβάλλει στους παρόχους μέσων να λαμβάνουν μέτρα για να περιορίσουν την πρόσβαση σε τέτοιου είδους περιεχόμενο. Παράλληλα προστατεύει τα παιδιά αποτελεσματικότερα από τη ρητορική μίσους. Η Ευρωπαϊκή Στρατηγική για μια καλύτερη Διαδικτυακή Εμπειρία για τα Παιδιά (2022) αποτελεί την πιο πρόσφατη πρωτοβουλία και ενθαρρύνει τα κράτη μέλη της ΕΕ να αναπτύξουν πολιτικές και πρακτικές που προστατεύουν

---

⁸⁵ Μπουρμάς, (2019)

⁸⁶ Council of Europe. (2007). *Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse (Lanzarote Convention)*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.

⁸⁷ Netkova, & Mustafa, (2021)

⁸⁸ Ν. 4267/2014 (ΦΕΚ 137/Α` 12.6.2014)

τους ανήλικους από κινδύνους όπως η σεξουαλική κακοποίηση και η διαδικτυακή εκμετάλλευση. Αυτή τη στιγμή βρίσκεται υπό εξέταση η Νομοθεσία για την Αποτροπή της Διαδικτυακής Εκμετάλλευσης Παιδιών (EU CSA Regulation). Πιο συγκεκριμένα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει προτείνει νέους κανονισμούς που θα επιτρέπουν στις διαδικτυακές πλατφόρμες να εντοπίζουν και να αναφέρουν περιπτώσεις σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών με τη χρήση εργαλείων όπως η τεχνητή νοημοσύνη. Ο νέος κανονισμός στοχεύει στην εξισορρόπηση της προστασίας των παιδιών με την προστασία της ιδιωτικότητας των χρηστών.

Αναφορικά με τους οργανισμούς που ασχολούνται με την προστασία των ανηλίκων θα πρέπει να αναφερθεί ο INHOPE. Αποτελεί έναν παγκόσμιο σύνδεσμο ανοιχτών γραμμών καταγγελίας σεξουαλικής κακοποίησης ανηλίκων και παιδικής πορνογραφίας. Στον συγκεκριμένο οργανισμό παρέχεται η δυνατότητα 48 κρατών-μελών να υποβάλλουν τις καταγγελίες τους επώνυμα ή ανώνυμα. Μεταξύ αυτών των κρατών-μελών είναι και η Ελλάδα. Η αντίστοιχη ελληνική ανοιχτή γραμμή λέγεται SafeLine και αποτελεί επίσημο μέλος του διεθνούς INHOPE⁸⁹.

Θέμα προς συζήτηση αποτελούν οι διαφορετικές ποινές που εφαρμόζονται ανά χώρα. Συγκεκριμένα στις Σκανδιναβικές χώρες εντοπίζονται επιεικέστερες ποινές για τα βασικά εγκλήματα παιδικής πορνογραφίας και οι δράστες τιμωρούνται με ποινή φυλάκισης δύο ετών. Με πέντε χρόνια κάθειρξης τιμωρούνται οι δράστες στην Γαλλία, Γερμανία, Μάλτα, Σλοβενία και Ελλάδα. Μάλιστα, η Ελλάδα τιμωρεί με την ίδια ποινή όσους έχουν καταδικαστεί για κατοχή υλικού παιδικής πορνογραφίας. Η Πολωνία, η Ιταλία και η Ιρλανδία διαθέτουν τις πιο αυστηρές ευρωπαϊκές νομοθεσίες για την διάπραξη τέτοιων εγκλημάτων με ανώτατο όριο φυλάκισης έως 14 χρόνια.

3.3 Αλίευση-Phishing Attack

Η αλίευση «phishing attack» αποτελεί μία μορφή κυβερνοεπίθεσης, στην οποία οι δράστες επιχειρούν να εξαπατήσουν τα θύματα, ώστε εκείνα να αποκαλύψουν ευαίσθητες πληροφορίες, όπως κωδικούς πρόσβασης ή οικονομικά δεδομένα ή γενικότερα να προβούν στην επιθυμητή ενέργεια του δράστη. Ο συγκεκριμένος θεωρείται ως ο de facto ορισμός τέτοιου είδους επιθέσεων γενικά. Ορισμένοι εμπειρογνώμονες, μελετητές και αρμόδια ιδρύματα κυβερνοασφάλειας έχουν προτείνει και διατυπώσει διάφορους ορισμούς, κυρίως εξαιτίας της συνεχούς εξέλιξης του όρου. Γενικότερα έχει διατυπωθεί πως οι δράστες χρησιμοποιούν συνδυασμό κοινωνικών και τεχνικών δεξιοτήτων για την προσέλκυση των θυμάτων τους⁹⁰ και παράλληλα εκμεταλλεύονται κάποια ευδιάκριτη ευπάθεια ή αδυναμία του ανήλικου.

Εξαιτίας της έλλειψης εμπειρίας στο διαδίκτυο και της άγνοιας των κινδύνων αυτού, οι ανήλικοι είναι περισσότερο επιρρεπείς να εξαπατηθούν. Σε τέτοιου είδους επιθέσεις οι

---

⁸⁹ SafeLine, Οδηγός Νομοθεσίας: Παιδική σεξουαλική κακοποίηση στα κράτη μέλη του INHOPE

⁹⁰ Jakobsson, M. & Myers, S. (2006)

δράστες χρησιμοποιούν τις τεχνικές του «social engineering» για να ανακατευθύνουν τους χρήστες σε κακόβουλους ιστότοπους. Αυτό συνήθως επιτυγχάνεται μέσω της αποστολής μαζικών μηνυμάτων ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, στα οποία οι δράστες προσκαλούν τα ανήλικα θύματα να περιηγηθούν σε έναν σύνδεσμο⁹¹. Πέραν των μαζικών μηνυμάτων, όμως, φαίνεται πως ορισμένοι δράστες έχουν στραφεί και στο επιλεκτικό phishing «spear-phishing» στέλνοντας μηνύματα μόνο σε συγκεκριμένα θύματα.

Η διαδικασία που ακολουθεί ο phisher δεν διαφέρει πολύ από εκείνη που ακολουθεί ο δράστης στην περίπτωση της αποπλάνησης «grooming». Σε αρχικό στάδιο συλλέγει πληροφορίες για το στόχο και αναζητά πιθανά τρωτά σημεία του θύματος, τα οποία μπορεί να εκμεταλλευτεί για την επίθεσή του. Στη συνέχεια αποφασίζει ποια μέθοδο επίθεσης θα χρησιμοποιήσει και στην τρίτη φάση πραγματοποιεί την επίθεση και αναμένει την απάντηση του θύματος. Μία συχνή περίπτωση επίθεσης είναι το μήνυμα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου που προσποιείται πως προέρχεται από την τράπεζα και ζητάει από τον χρήστη να επιβεβαιώσει τα στοιχεία του τραπεζικού του λογαριασμού. Η αίσθηση του επείγοντος ή της σπουδαιότητας του μηνύματος ωθεί τον χρήστη να προχωρήσει απερίσκεπτα στις ενέργειες που επιθυμεί ο θύτης και τελικά να εξαπατηθεί. Κατά την περίοδο της πανδημίας Covid-19 οι εν λόγω επιθέσεις αυξήθηκαν με ραγδαίο ρυθμό, γεγονός που φανερώνει πως οι δράστες εκμεταλλεύονται τις καταστροφές και την επικαιρότητα προς όφελός τους.

Το K12 SIX⁹² είναι ένας μη κερδοσκοπικός οργανισμός στις πολιτείες της Αμερικής, ο οποίος δρα προστατεύοντας τα σχολεία και τους εκπαιδευτικούς οργανισμούς από τους πιθανούς κινδύνους του διαδικτύου στους ανήλικους. Σύμφωνα με στοιχεία του εν λόγω οργανισμού, το 2020 αρκετά σχολεία στις ΗΠΑ έπεσαν θύματα επιθέσεων αλίευσης. Συγκεκριμένα, εστάλησαν ειδοποιήσεις και αληθοφανή email από πλατφόρμες όπως το Google Classroom και το Microsoft Teams στους μαθητές και ζητούσαν κωδικούς πρόσβασης και προσωπικές πληροφορίες. Τα πιο κοινά περιστατικά αλίευσης των ανηλίκων λαμβάνουν χώρα στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, όπου οι ανήλικοι καλούνται να συμμετάσχουν σε ψεύτικους διαγωνισμούς δίνοντας τα στοιχεία τους ή να περιηγηθούν σε ιστοσελίδες που περιλαμβάνουν κακόβουλο λογισμικό. Επιπλέον, θύματα αλίευσης γίνονται οι ανήλικοι μέσω των διαδικτυακών παιχνιδιών. Εκμεταλλεζόμενοι τον εθισμό ορισμένων μαθητών, οι δράστες αποστέλλουν ψευδείς προσφορές σε εφαρμογές αγορών παιχνιδιών και ζητούν να συνδεθούν στους λογαριασμούς τους, με αποτέλεσμα να υποκλέπτουν τελικά τον λογαριασμό και τα στοιχεία πληρωμής.

---

⁹¹ Kumar, A. et al (2021)

⁹² K12 Security Information eXchange <https://www.k12six.org/>

Κεφάλαιο 4: Το δικαίωμα του παιδιού να ακουστεί (Άρθρο 12)

Πρόκειται για ένα νέο θεμελιώδες δικαίωμα στο πλαίσιο του Διεθνούς Δικαίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Η Επιτροπή υιοθέτησε το Γενικό Σχόλιο Νο12⁹³ (2009) σχετικά με το δικαίωμα του παιδιού να ακουστεί. Το άρθρο εγγυάται σε κάθε παιδί που διαθέτει «ικανότητα διάκρισης», ότι έχει το δικαίωμα ελεύθερης έκφρασης της γνώμης του σχετικά με οποιοδήποτε θέμα το αφορά και ορίζει ότι η γνώμη αυτή πρέπει να λαμβάνεται υπόψη ανάλογα με την ηλικία και το βαθμό ωριμότητάς του. Στη συνέχεια απορρίπτει την παραδοσιακή νοοτροπία και άποψη ότι το παιδί είναι παθητικός δέκτης φροντίδας και αναγνωρίζει τις δυνατότητες του παιδιού για ενεργή συμμετοχή σε ό,τι το αφορά.

Η φράση «στο παιδί που έχει ικανότητα διάκρισης» που περιλαμβάνει το Άρθρο 12, δεν πρέπει να ερμηνευτεί ως περιορισμός σε βάρος των παιδιών αλλά ως υποχρέωση προς το κράτος να αξιολογήσει την ικανότητα του παιδιού να διαμορφώσει αυτόνομη άποψη. Η Επιτροπή είναι αντίθετη με το να θέτει το κράτος ηλικιακά όρια για την άσκηση του συγκεκριμένου δικαιώματος τονίζοντας ότι και τα παιδιά μικρής ηλικίας μπορούν να εκφράσουν την άποψή τους -αν και όχι πάντα λεκτικά-. Η διατύπωση του Άρθρου 12 επιβάλλει στο κράτος να λάβει τα αναγκαία μέτρα για την πραγμάτωση του δικαιώματος που κατοχυρώνει τόσο σε επίπεδο νομοθετικών προβλέψεων όσο και σε επίπεδο πρακτικής οργάνωσης συγκεκριμένων διαδικασιών λήψης αποφάσεων που αφορούν τα παιδιά με τέτοιο τρόπο, ώστε η συμμετοχή να διευκολύνεται. Η αναφορά για την ηλικία και ωριμότητα του παιδιού στο Άρθρο συνδέεται με το βάρος που δίνεται στην άποψή του και όχι με την δυνατότητά του να την εκφράσει.

Στο πλαίσιο αυτό το άρθρο αναγνωρίζει ότι η ηλικία δεν παίζει τον καθοριστικό ρόλο και πρέπει να λαμβάνονται υπόψη και άλλοι παράγοντες που συνδέονται με την ωριμότητα του παιδιού, όπως οι εμπειρίες του, η κατάσταση στην οποία βρίσκεται, η στήριξη που λαμβάνει από το περιβάλλον. Επίσης, το κράτος έχει υποχρέωση να διευκολύνει την άσκηση αυτού του δικαιώματος για όλα τα παιδιά συμπεριλαμβανομένων των παιδιών με αναπηρία, των παιδιών που ανήκουν σε μειονότητες, των παιδιών που μετακινούνται. Επιπρόσθετα, το κράτος πρέπει να λάβει τα κατάλληλα μέτρα για να πληροφορήσει τα παιδιά ότι έχουν το εν λόγω δικαίωμα, προκειμένου αυτά να μπορέσουν να το ασκήσουν. Προκειμένου να μπορέσουν τα παιδιά να εκφράσουν τη γνώμη τους ελεύθερα, πρέπει να τους έχει δοθεί η δυνατότητα να το κάνουν μέσα σε ένα περιβάλλον που θα νιώθουν ασφαλή και θα απουσιάζουν οι πιέσεις και οι εξαναγκασμοί. Ουσιαστικά, λοιπόν, τα παιδιά θα πρέπει να εξοικειωθούν με τις δημοκρατικές διαδικασίες συμμετοχής στο διάλογο.

Συνεπώς, κρίνεται σκόπιμο να γίνεται συστηματική αξιολόγηση των επιπτώσεων των νόμων και των πολιτικών που επηρεάζουν και αφορούν τα παιδιά. Το ρόλο αυτό διαδραματίζει η CRIA⁹⁴, ένα εργαλείο που εξετάζει τις πιθανές επιπτώσεις των νόμων, των αποφάσεων και των προγραμμάτων και αν κριθεί απαραίτητο, προτείνει τρόπους για το μετριασμό πιθανών

⁹³ UN Committee on the Rights of the child, General comment No. 12, (2009)

⁹⁴ Payne, L. (2019)

αρνητικών επιπτώσεων. Το εργαλείο αυτό χρησιμοποιείται συχνότερα *ex ante*, δηλαδή κατά την ανάπτυξη μίας πολιτικής και εξετάζει εκ των προτέρων τις πιθανές επιπτώσεις. Αντίθετα, το εργαλείο CRIE εξετάζει το πραγματικό αποτέλεσμα μίας πολιτικής μετά την εφαρμογή της και παράλληλα λειτουργεί ως μία υπενθύμιση ότι απαιτείται συνεχής και συνεπής παρακολούθηση της τήρησης των δικαιωμάτων του παιδιού. Παρά το γεγονός ότι τα εργαλεία αυτά ελκύουν το ενδιαφέρον των κυβερνήσεων και των αρμόδιων φορέων, η εφαρμογή και η υιοθέτησή τους χρήζει περαιτέρω βελτίωσης.

4.1 Η άσκηση του δικαιώματος στον ψηφιακό κόσμο

Ο σύγχρονος ψηφιακός κόσμος δίνει την ευκαιρία στα παιδιά και τους νέους να εκφράσουν ελεύθερα τη γνώμη τους σε οποιοδήποτε θέμα τα αφορά και να ανταλλάξουν απόψεις με παιδιά από άλλες χώρες. Η δυναμική με την οποία αναπτύσσεται πλέον ο ψηφιακός κόσμος και τα μέσα του διαδικτύου, μπορούν να προάγουν την προοδευτική σκέψη, την κατανόηση των διαφορετικών απόψεων και μπορούν ακόμη και να διαμορφώσουν πολιτικές ή να επηρεάσουν την κοινή γνώμη προς όφελος των παιδιών και των δικαιωμάτων τους.

Πολλοί ερευνητές πρότειναν τη δημιουργία μίας διαδικτυακής πλατφόρμας διαβούλευσης με τα παιδιά, η οποία θα μπορούσε να αξιοποιηθεί σε κρίσιμα θέματα της επικαιρότητας. Στα πλαίσια της στρατηγικής της ΕΕ, η Επιτροπή⁹⁵ δεσμεύτηκε να εξασφαλίσει τη δυνατότητα στα παιδιά να είναι ενεργά μέλη μίας δημοκρατικής κοινωνίας μέσω της δημιουργίας μίας ψηφιακής πλατφόρμας με τη συνεργασία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και των οργανώσεων που ασχολούνται με τα δικαιώματα του παιδιού. Συγκεκριμένα, μέσω αυτής της πλατφόρμας τα παιδιά από χώρες της ΕΕ θα συνδέονται και θα συμμετέχουν στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Ακόμη, η ΕΕ δεσμεύτηκε ότι θα προωθήσει τη συμμετοχή των παιδιών στο φόρουμ του Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων και στη Διάσκεψη για το μέλλον της Ευρώπης.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εξέγαγε το 2020 μία μελέτη⁹⁶ σχετικά με τη συμμετοχή των παιδιών στην πολιτική και δημοκρατική ζωή της ΕΕ, στην οποία συμμετείχαν 27 κράτη μέλη και το Ηνωμένο Βασίλειο και περισσότερα από 200 παιδιά. Σύμφωνα με αυτή, οι επικρατέστεροι μηχανισμοί που εμπλέκουν άμεσα τα παιδιά στην πολιτική ζωή και στην ελεύθερη άσκηση της γνώμης τους, είναι τα Συμβούλια και τα Κοινοβούλια παιδιών και νέων, τα οποία δημιουργούνται σε εθνικό επίπεδο. Όπως προαναφέρθηκε, ο Janusz Korczak ήταν ο πρώτος που ίδρυσε στα πλαίσια του ορφανοτροφείου που διηύθυνε, δική του εφημερίδα, δικό του κοινοβούλιο και δικαστήριο, στα οποία συμμετείχαν παιδιά. Συνηθέστερα τα Κοινοβούλια αυτά λειτουργούν ως ετήσια προγράμματα εκπαίδευσης και κατάρτισης, στα οποία τα παιδιά συμμετέχουν κυρίως στο στάδιο της δομής-υλοποίησης και οργανώνουν δραστηριότητες και στη συνέχεια ψηφίζουν. Τα παιδιά μπορούν να προχωρήσουν σε συστάσεις προς τους

⁹⁵ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Συμμετοχή των παιδιών στον πολιτικό και δημοκρατικό βίο https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/rights-child/child-participation-political-and-democratic-life_el

⁹⁶ European Commission, (2021). *Study on child participation in EU political and democratic life: Final report.*

πολιτικούς, ωστόσο παρατηρήθηκε πως μόνο στη Γαλλία, στην Ιρλανδία, στη Σλοβενία και στο Ηνωμένο Βασίλειο υπάρχει σημαντικός αντίκτυπος στην πολιτική από τις δράσεις των παιδιών.

Στην ίδια μελέτη της ΕΕ επισημάνθηκε πως οι διαδικτυακές πλατφόρμες διευκολύνουν σε μεγάλο βαθμό την ανταλλαγή απόψεων και τη διάδοση νέων ιδεών μεταξύ των παιδιών. Αυτή η αλληλεπίδραση έγινε εντονότερη την περίοδο της πανδημίας Covid-19, αλλά ανέδειξε παράλληλα το προαναφερθέν πρόβλημα σχετικά με την ίση πρόσβαση όλων των παιδιών στις ψηφιακές τεχνολογίες. Εμπόδιο, λοιπόν, στην υλοποίηση του δικαιώματος μπορεί να σταθεί αφενός το γεγονός ότι παιδιά από λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες δεν έχουν εύκολη πρόσβαση στις ψηφιακές τεχνολογίες και αφετέρου ότι το υλικό στο διαδίκτυο δεν προσφέρεται σε εκδοχή εύκολα κατανοητή από τα παιδιά. Μεταξύ των εμποδίων δεν θα μπορούσε να μην αναφερθεί η έλλειψη ενημέρωσης σχετικά με τις ευκαιρίες συμμετοχής των παιδιών σε αυτές τις διαδικτυακές πλατφόρμες.

Προβλήματα στην άσκηση του δικαιώματος στον ψηφιακό κόσμο αντιμετωπίζουν τα παιδιά με αναπηρίες, τα παιδιά που ανήκουν σε μειονοτικές ομάδες, τα παιδιά που ζουν στο όριο της φτώχειας και τα παιδιά που ζουν σε απομακρυσμένες γεωγραφικές περιοχές. Για την ενσωμάτωση αυτών των παιδιών στη διαδικασία λήψης αποφάσεων και για την υλοποίηση του δικαιώματός τους στην ελευθερία της έκφρασης γίνονται προσπάθειες από χώρες της ΕΕ και λαμβάνονται πρωτοβουλίες. Συγκεκριμένα, η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού στο Βέλγιο διεξάγει δραστηριότητες και ad hoc διαβουλεύσεις σε παιδιά που φιλοξενούνται σε ιδρύματα προστασίας και σε παιδιά μετανάστες. Ομοίως στη Σουηδία το Γραφείο Διαμεσολαβητή για τα Παιδιά πραγματοποιεί ειδικές διαβουλεύσεις σε παιδιά μετανάστες. Στη Δανία έχουν συσταθεί ομάδες εμπειρογνομόνων, οι οποίες αποτελούνται από ευάλωτα παιδιά που ζουν σε συνθήκες φτώχειας και παιδιά με ψυχικές ασθένειες.

Μία ακόμα στρατηγική ένταξης σημειώθηκε στην Κύπρο, όπου πολλές ΜΚΟ συνεργάστηκαν για τα παιδιά από κοινότητες Ρομά. Ομοίως στη Σλοβακία διεξήχθησαν έρευνες που κατέγραψαν τις ανάγκες και τις προσδοκίες της νεολαίας Ρομά για τις εθνικές πολιτικές που αφορούν τους νέους. Αντίστοιχα, στη Σλοβενία γίνονται προσπάθειες για την ένταξη και συμμετοχή των παιδιών από οικογένειες με χαμηλό εισόδημα στη λήψη αποφάσεων. Ωστόσο παρατηρείται δυσκολία στην προσέγγιση των παιδιών Ρομά.

4.2 Το Μοντέλο Lundy για τη Συμμετοχή των Παιδιών

Το συγκεκριμένο μοντέλο αναπτύχθηκε από την καθηγήτρια Laura Lundy του Πανεπιστημίου Queen's του Μπέλφαστ. Σύμφωνα με αυτό το μοντέλο, για να επιτευχθεί η εφαρμογή του Άρθρου 12 της ΔΣΔΠ απαιτούνται η εξασφάλιση τεσσάρων βασικών παραγόντων⁹⁷. Αρχικά, ο «χώρος» που θα κάνει τα παιδιά να νιώσουν ασφαλή, θεωρείται προαπαιτούμενος. Αυτό που δημιουργεί ασφαλή χώρο σε ένα ανήλικο παιδί να εκφράσει χωρίς φόβο την άποψή του, είναι αφενός η συναισθηματική ασφάλεια και η φιλική στάση που εμπνέει ο συντονιστής της συζήτησης. Με αυτό τον τρόπο ο συντονιστής διασφαλίζει πως κάθε άποψη που θα διατυπώσει ένα παιδί είναι σεβαστή και κανείς δεν θα κριθεί για αυτό που θα επιχειρήσει να πει. Ο συντονιστής θα πρέπει να έχει εκείνες τις δεξιότητες να προσεγγίσει τον ανήλικο και να προσαρμόσει την συνάντηση με βάση την ηλικία του.

Επιπρόσθετα, η «φωνή» θεωρείται εξίσου προαπαιτούμενη, με την έννοια ότι ένα παιδί διαθέτει τις απαραίτητες πληροφορίες που χρειάζεται για να διαμορφώσει μία άποψη και να γνωρίζει για τους διαθέσιμους τρόπους διατύπωσης της άποψής τους. Θα πρέπει, επιπλέον, να υπάρχει σαφής λίστα των θεμάτων που τίθενται προς συζήτηση. Ο τρίτος βασικός παράγοντας που θα εξασφαλίσει το ζητούμενο ασφαλές περιβάλλον είναι το «κοινό». Πιο συγκεκριμένα, οι απόψεις που θα διατυπώσουν τα παιδιά οφείλουν να φτάσουν στο κατάλληλο κοινό, το οποίο φέρει την ευθύνη να τις λάβει υπόψη του. Οι αποδέκτες, λοιπόν, οφείλουν να ενεργήσουν βάσει των απόψεων του παιδιού.

Προαπαιτούμενη είναι επίσης η «επιρροή». Αυτό σημαίνει πως ύστερα από την διατύπωση των απόψεων των παιδιών πρέπει να γίνονται γνωστές οι διαδικασίες και οι αρμόδιοι που εξετάζουν τις απόψεις τους. Μέσω της ανατροφοδότησης τα παιδιά θα μαθαίνουν εγκαίρως το αποτέλεσμα της συμμετοχής τους, με ποιο τρόπο έλαβαν υπόψη τις απόψεις τους και τελικά τι αποφάσισαν. Αυτό ασφαλώς οφείλει να γίνεται σε γλώσσα φιλική και κατανοητή προς τα παιδιά.

4.3 Η περίπτωση της Greta Thunberg

Το μείζον ζήτημα της ελευθερίας έκφρασης της άποψης των παιδιών σε θέματα που τα αφορούν έφερε ξανά στο προσκήνιο το 2019 η νεαρή Σουηδή ακτιβίστρια, Greta Thunberg. Για την Greta Thunberg διατυπώθηκαν αμφιλεγόμενες απόψεις. Έγινε γνωστή με την επαναλαμβανόμενη διαμαρτυρία της για την κλιματική αλλαγή έξω από το Σουηδικό Κοινοβούλιο. Τα ΜΜΕ φώτισαν εκείνη την περίοδο την ζωή της ανήλικης, η οποία αποφάσισε να γίνει χορτοφάγος, να εγκαταλείψει το σχολείο σε ένδειξη διαμαρτυρίας και να μην ταξιδέψει ξανά με αεροπλάνο προσπαθώντας με τον τρόπο αυτό να μειώσει το ενεργειακό

---

⁹⁷ Lundy, L. (2007).

αποτύπωμά της. Μάλιστα ζήτησε και από τους γονείς της να πράξουν το ίδιο, οι οποίοι στην αρχή δεν υποστήριζαν τις απόψεις της κόρης τους.

Η ανήλικη απέκτησε σύντομα δημοσιότητα και προβαλλόταν από τα διεθνή μέσα κοινωνικής δικτύωσης, γεγονός που παρακίνησε πολλούς μαθητές από ολόκληρο τον κόσμο να προχωρήσουν σε απεργίες για την κλιματική κρίση⁹⁸. Συγκεκριμένα, μέχρι το Δεκέμβριο του 2018 περισσότεροι από 200 χιλιάδες μαθητές έλαβαν μέρος σε απεργίες. Στη συνέχεια ακολούθησαν ομιλίες της στην ΜΚΟ TEDxStockholm, στην 24^η Διάσκεψη του ΟΗΕ, στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή, στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο στο Στρασβούργο, ακόμα και στο Κογκρέσο των Ηνωμένων Πολιτειών. Την περίοδο της πανδημίας Covid-19 οι διαμαρτυρίες συνέχισαν διαδικτυακά και αυτό έδωσε την ευκαιρία σε πολλούς ακτιβιστές από όλο τον κόσμο να συγκεντρωθούν και να οργανώσουν το κίνημά τους. Πέραν τούτου η μετάβαση στην ψηφιακή τεχνολογία έδωσε την ευκαιρία στους ακτιβιστές να γίνουν πιο δημιουργικοί σχετικά με τον τρόπο που διαδίδουν τις ιδέες και τα μηνύματά τους. Συγκεκριμένα, η πλατφόρμα του TikTok χρησιμοποιήθηκε για να προσελκυστεί νέο κοινό και για να κινητοποιηθούν περισσότεροι άνθρωποι. Ακολουθώντας το παράδειγμα της Greta Thunberg δημιουργήθηκαν νέα κινήματα σχετικά με την κλιματική αλλαγή. Συγκεκριμένα, το κίνημα “Polluters Out” απέκτησε παγκόσμια αναγνώριση και στόχευε στη βιομηχανία των ορυκτών καυσίμων. Μέσω του διαδικτύου οι ακτιβιστές καλούσαν τους ανθρώπους να ταχθούν ενάντια στις εταιρίες ορυκτών καυσίμων.

Η επίδραση του κινήματος της Greta Thunberg για την κλιματική αλλαγή και την προστασία του περιβάλλοντος οδήγησε στην δημιουργία του όρου «το φαινόμενο της Greta Thunberg». Η δυναμική που δημιούργησε αυτό το φαινόμενο αφενός ενεργοποίησε πολλούς ανήλικους να ασκήσουν το δικαίωμα να εκφράζουν ελεύθερα τη γνώμη τους σε θέματα που τους αφορούν και ταυτόχρονα πολλοί πολιτικοί αναγνώρισαν την ανάγκη για να λάβουν δράση σχετικά με την κλιματική αλλαγή. Μάλιστα, ο Ζαν Κλωντ Γιούνκερ υπέβαλε πρόταση δαπάνης δισεκατομμυρίων ευρώ για την κλιματική αλλαγή. Η επίδραση του κινήματος έγινε ακόμη περισσότερο αντιληπτή στις Ευρωεκλογές του 2019 όταν το κόμμα των Πρασίνων έλαβε υπερδιπλάσιες ψήφους. Αξιοσημείωτο είναι ότι την ίδια χρονιά σημειώθηκε άνοδος στις πωλήσεις παιδικών βιβλίων για την κλιματική κρίση που είχαν στόχο να εμπνεύσουν τους νέους να σώσουν τον πλανήτη.

---

⁹⁸ Carrington, D. (2018).

Κεφάλαιο 5: Συνήγορος του Πολίτη – Κύκλος Δικαιωμάτων του Παιδιού

Με αφορμή την συνέντευξη που πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια της πρωτογενούς πηγής της παρούσας εργασίας, είναι ωφέλιμο να διευκρινιστεί ο ρόλος και ο τρόπος δράσης του Συνηγόρου. Ο Συνήγορος του Πολίτη είναι Ανεξάρτητη Αρχή που ιδρύθηκε το 1997 για την προστασία των δικαιωμάτων των πολιτών. Ο Κύκλος Δικαιωμάτων του Παιδιού συνιστά ένα τμήμα του Συνηγόρου του Πολίτη και έχει αναλάβει το ρόλο του Συνηγόρου του Παιδιού στην Ελλάδα. Λειτουργεί από το 2013 και ασχολείται με την προάσπιση των δικαιωμάτων των παιδιών έως 18 ετών.

Ο ρόλος του Συνηγόρου του Παιδιού είναι, αρχικά, να ερευνά παραβιάσεις των δικαιωμάτων του παιδιού και να προτείνει τρόπους προστασίας τους. Επιπλέον, ο Συνήγορος παρακολουθεί την εφαρμογή των νόμων και κάνει προτάσεις στην Πολιτεία για να λάβει μέτρα, αν αυτό κρίνεται σκόπιμο. Παράλληλα μεριμνά για να γνωστοποιήσει τα δικαιώματα των παιδιών πρώτα από όλα στα ίδια τα παιδιά και πραγματοποιεί συναντήσεις μαζί τους, όπου συζητούν για ζητήματα που τα απασχολούν και ακούει τις απόψεις τους. Αυτό γίνεται είτε διά ζώσης είτε μέσω της τηλεφωνικής γραμμής που λειτουργεί για εκείνα. Η ομάδα του Συνηγόρου του Παιδιού αποτελείται από τον Βοηθό Συνήγορο, ο οποίος είναι ο προϊστάμενος του τμήματος και από τους ειδικούς επιστήμονες. Οι ειδικοί επιστήμονες είναι εκείνοι που συνομιλούν με το παιδί και ερευνούν την υπόθεσή του. Προέρχονται από διαφορετικές ειδικότητες και μπορεί να είναι ψυχολόγοι, εκπαιδευτικοί, κοινωνικοί λειτουργοί, κοινωνιολόγοι, επικοινωνιολόγοι, εγκληματολόγοι και νομικοί.

Αναφορά για παραβίαση δικαιώματος του παιδιού μπορεί να υποβάλλει οποιοσδήποτε πολίτης είτε έχει έννομο συμφέρον είτε έχει άμεση αντίληψη, δηλαδή έχει άμεση σχέση με το παιδί και είναι μάρτυρας σε κάποιο περιστατικό. Αν το ίδιο το παιδί επικοινωνήσει με τον Συνήγορο για να αναφέρει κάποιο περιστατικό, υπάρχει διαφορετικός χειρισμός λόγω της ανηλικότητας του παιδιού. Συγκεκριμένα, όπως ορίζει ο Νόμος 3094/2003, ο Συνήγορος υποδέχεται το ανήλικο άτομο σε κάποιο ιδιωτικό χώρο εντός των εγκαταστάσεων του και συζητά μαζί του ένας εκ των ειδικών επιστημόνων. Αν κριθεί απαραίτητο, ο Βοηθός Συνήγορος μπορεί να αποφασίσει ότι το ανήλικο παιδί χρειάζεται να μιλήσει με συγκεκριμένο ειδικό επιστήμονα εξαιτίας της θεματικής του προβλήματός του. Η ιδιωτική συνάντηση γίνεται στα πλαίσια του απόλυτου σεβασμού της αξιοπρέπειας και της ακρόασης του παιδιού και τηρείται η ανωνυμία του ανήλικου. Κάποιες φορές η συζήτηση μεταξύ του ειδικού επιστήμονα και του ανήλικου καταλήγει σε αναφορά. Την αναφορά την συντάσσει το ίδιο το παιδί και έχει δικαίωμα να το κάνει χωρίς τη συμμετοχή των γονέων, καθώς στις περισσότερες περιπτώσεις ο φερόμενος ως θύτης ή θύτρια είναι ο ίδιος ο γονιός. Εφόσον ο νόμος ορίζει πως ο Συνήγορος οφείλει να προστατεύει το παιδί, η υποδοχή και η συζήτηση μαζί του δεν μπορούν σε καμία περίπτωση να θεωρηθούν ως κάτι έκνομο. Σε περιπτώσεις που η συζήτηση δεν καταλήξει σε αναφορά, ο ειδικός επιστήμονας δίνει κάποιες συμβουλές στο παιδί και διατηρεί επικοινωνία με το παιδί.

Θα πρέπει σε αυτό το σημείο να επισημανθεί πως αν μία μαρτυρία αφορά κάτι σημαντικό ή αφορά πολλά παιδιά, τότε το Συνήγορος του Παιδιού μπορεί να λειτουργήσει αυτεπάγγελτα. Χαρακτηριστικό είναι πως όταν τίθεται ένα θέμα που αφορά κάτι σημαντικό, ο Συνήγορος σε πρώτη φάση καλωσορίζει το παιδί ευχαριστώντας το για την εμπιστοσύνη και για το θάρρος του να πει την εμπειρία του. Συνήθως τα παιδιά προσπαθούν, πριν προχωρήσουν στην διατύπωση της εμπειρίας τους, να εξασφαλίσουν πως ο Συνήγορος δεν θα διαρρεύσει σε κάποιον το περιστατικό. Σε αυτό το σημείο ο ειδικός επιστήμονας εξηγεί στο παιδί πως δεν θα μοιραστεί το γεγονός με κάποιον που δεν τον αφορά. Ωστόσο του εξηγεί πως, αν κριθεί απαραίτητο να το προστατεύσει, ο Συνήγορος θα επικοινωνήσει με συγκεκριμένες υπηρεσίες που έχουν την ιδιότητα να το προστατεύσουν και γνωρίζουν τις ενέργειες που πρέπει να κάνουν. Ο ειδικός επιστήμονας εμμένει στην αρχική του θέση και δεν προχωρά σε ταλαντεύσεις, καθώς με αυτό τον τρόπο θα δημιουργήσει ένα ασφαλές περιβάλλον στο παιδί για να μπορέσει τελικά να τους εμπιστευτεί. Η εμπειρία και οι μελέτες έχουν δείξει πως συνήθως το αργότερο την 3^η φορά της επικοινωνίας, το παιδί θα έρθει και θα συζητήσει αυτό που το απασχολεί.

Όταν υπάρχει υποψία για δυνητική άμεση διακινδύνευση της ψυχοσωματικής υγείας του παιδιού, ο Συνήγορος ενημερώνει αμέσως την αρμόδια εισαγγελική αρχή. Η εισαγγελική αρχή ζητά την άμεση προσκόμιση ενός εγγράφου που θα αναφέρεται το περιστατικό και στη συνέχεια υποδεικνύει στον Συνήγορο να καλέσει την Αστυνομία. Αφού το παιδί δώσει την κατάθεση, αναζητάται πού θα φιλοξενηθεί το παιδί. Όταν το περιστατικό δεν απαιτεί άμεση ενέργεια, ο Συνήγορος προχωρά στη διασύνδεση με αρμόδιους φορείς και υπηρεσίες για να επιτευχθεί η πρώιμη υποστήριξη της οικογένειας. Όλη η διαδικασία είναι πλήρως εφαρμόσιμη και στον ψηφιακό κόσμο.

Συμπεράσματα

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, είναι σαφές πως υπάρχουν παραβιάσεις των δικαιωμάτων του παιδιού τόσο στον πραγματικό όσο και στον ψηφιακό κόσμο. Ιδίως στο Διαδίκτυο οι περιπτώσεις των παραβιάσεων ολοένα αυξάνονται και η πρόβλεψη είναι πως αυτό θα συνεχίσει να συμβαίνει εξαιτίας της ραγδαίας εξέλιξης της τεχνολογίας και της μεγαλύτερης εμπλοκής των παιδιών σε αυτή. Παραπάνω εξετάστηκαν οι γενικές αρχές της ΔΣΔΠ και ορισμένες περιπτώσεις παραβιάσεων αυτών. Ασφαλώς παραβιάσεις συμβαίνουν στο σύνολο των Άρθρων της ΔΣΔΠ online και offline.

Παρατηρούμε, λοιπόν, πως το νομικό πλαίσιο καθώς και τα επιμέρους πρωτόκολλα καλύπτουν τα δικαιώματα του παιδιού και στον ψηφιακό κόσμο. Αυτό έρχεται ως απάντηση στο ερευνητικό ερώτημα που τέθηκε στην εισαγωγή για το αν τελικά η ΔΣΔΠ καλύπτει αποτελεσματικά σε νομικό επίπεδο τις περιπτώσεις παραβιάσεων των δικαιωμάτων του παιδιού στον ψηφιακό κόσμο και κατά πόσο το περιεχόμενό της ανταποκρίνεται στις σύγχρονες ανάγκες. Αυτό επιβεβαιώθηκε και από την συνέντευξη με την ειδική επιστήμονα του Συνηγόρου του Παιδιού. Συνεπώς το ζήτημα στην προάσπιση των δικαιωμάτων του παιδιού δεν είναι να δημιουργηθεί μία ακόμα Αρχή. Εξάλλου, αν ανατρέξουμε στα επιμέρους κείμενα θα βρούμε το Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Προστασία των Παιδιών από τη Σεξουαλική Κακοποίηση και Εκμετάλλευση 2022-2027, Εθνικές Στρατηγικές για τα Δικαιώματα του Παιδιού και Πρωτόκολλα Παρέμβασης, τα οποία ουσιαστικά υπενθυμίζουν το υπάρχον πρόβλημα. Αυτό που οφείλει να κάνει η Πολιτεία είναι να προχωρήσει σε δράση.

Συγκεκριμένα, η Πολιτεία οφείλει να επιμορφώσει με προγράμματα και δράσεις όσους ανθρώπους έρχονται σε επικοινωνία με το παιδί, ώστε να μπορούν να παρακολουθούν διακριτικά και να καθοδηγούν δόκιμα το παιδί στις επικοινωνίες και τις αλληλεπιδράσεις που θα κάνει. Μέσω της υλοποίησης των προγραμμάτων, θα είμαστε σε θέση να μετρήσουμε τι συμβαίνει στην πραγματικότητα. Για παράδειγμα, σε ό,τι αφορά το δικαίωμα της μη διάκρισης (Άρθρο 2) θα είμαστε σε θέση να μετρήσουμε την προσβασιμότητα των ανηλίκων σε ηλεκτρονικούς υπολογιστές. Όπως ισχυρίστηκε η κα Τσάγκαρη στη συνέντευξη, παρατηρείται συχνά ένα σχολείο να διαθέτει αίθουσα υπολογιστών, αλλά ο μαθητής δεν έχει τελικά την δυνατότητα να τον χρησιμοποιήσει, διότι οι καθηγητές δεν είναι αρκούντως εκπαιδευμένοι για να τον επιβλέψουν. Συνεπώς σε αυτές τις περιπτώσεις ο ψηφιακός κόσμος δεν είναι τελικά προσβάσιμος για το παιδί.

Αυτό που θα επιφέρει αλλαγή στο υπάρχον πλαίσιο της επιμόρφωσης των γονέων, των εκπαιδευτικών και των αρμόδιων φορέων για το παιδί, είναι η συνέπεια, η συστημικότητα και η υποχρεωτικότητα. Η παρακολούθηση ενός προγράμματος επιμόρφωσης για την προστασία των δικαιωμάτων του παιδιού στο Διαδίκτυο δεν θα πρέπει σε καμία περίπτωση να στηρίζεται στην καλή θέληση και στην προθυμία του εκπαιδευτικού, του παιδαγωγού ή του γονέα. Τα προγράμματα πρέπει να γίνονται σε ωράρια που διευκολύνουν τους εργαζόμενους και δεν τους υποχρεώνουν να πάρουν άδεια από τα εκπαιδευτικά τους καθήκοντα ή δεν γίνονται εκτός ωραρίου εργασίας τους. Πρέπει να διατεθεί το ωράριο, ώστε να μπορεί η Πολιτεία να έχει ένα σχολείο ευαισθητοποιημένο και κατάλληλα ενδυναμωμένο, ούτως ώστε να γνωρίζει πως να

καθοδηγήσει ένα παιδί που έχει πέσει θύμα κακοποίησης ή παρενόχλησης. Επιπρόσθετα, θα εξοικονομηθεί πολύτιμος χρόνος στην αντιμετώπιση τέτοιων ζητημάτων. Ο εκπαιδευτικός δεν θα χρειάζεται τις διευκρινίσεις του Συνηγόρου του Παιδιού αν το περιστατικό συνιστά παραβίαση του δικαιώματος του παιδιού ούτε θα χρειάζεται οδηγίες πώς να καθοδηγήσει ή να συμβουλευθεί ένα παιδί που έχει υποστεί κακοποίηση.

Εξάλλου, θα πρέπει να τονιστεί πως η Ελλάδα ήδη από την σύναψη του Συντάγματος και την αναθεώρησή του το 1975, μετά την πτώση της δικτατορίας, διέθετε νομική διάταξη για την προστασία του παιδιού. Συγκεκριμένα, στο άρθρο 21 παρ. 1 διατυπώνεται με σαφήνεια ότι: «Η οικογένεια, ως θεμέλιο της συντήρησης και προαγωγής του Έθνους, καθώς και ο γάμος, η μητρότητα και η παιδική ηλικία τελούν υπό την προστασία του Κράτους». Συνεπώς, το παιδί προστατευόταν πριν την κύρωση της ΔΣΔΠ το 1992. Αυτό βέβαια δεν αναιρεί το γεγονός πως η ΔΣΔΠ δημιούργησε ένα καθεστώς γύρω από τα δικαιώματα του παιδιού. Αυτό έρχεται ως επιβεβαίωση της αρχικής υπόθεσης εργασίας του παρόντος εκπονήματος. Τα διεθνή καθεστώτα αποτελούν μία προσπάθεια ερμηνείας των θεμάτων που απασχολούν τις διεθνείς σχέσεις και κατά κύριο λόγο της συνεργασίας και της αλληλοεξάρτησης των χωρών. Η σύναψη της ΔΣΔΠ ήταν αρκετή για να ακολουθήσει ο παγκόσμιος συντονισμός για τα δικαιώματα του παιδιού.

Στο σημείο αυτό πρέπει να διευκρινιστεί πως επιδιώκεται η ισοτιμία απέναντι στα δικαιώματα και όχι ισότητα. Παρά το γεγονός ότι αναφερόμαστε αρκετά συχνά στην ισότητα, καταλήγουμε πως τελικά δεν είμαστε όλοι ίσοι. Αν οι άνθρωποι ήταν όλοι ίσοι, θα μιλούσαμε για μία κοινωνία, η οποία σε οποιαδήποτε συνθήκη, αυτό που αποδίδει η ευνομούμενη Πολιτεία προς όλους τους πολίτες -ενήλικους και ανήλικους- είναι ακριβώς το ίδιο. Ανάλογα με τα προγράμματα, τις συνθήκες και το κοινωνικοοικονομικό πλαίσιο της κάθε περιοχής, αλλάζει ο τρόπος υλοποίησης του δικαιώματος. Για παράδειγμα μία περιοχή των βορείων προαστίων του νομού Αττικής μπορεί να κάνει μάθημα μέσω ψηφιακών πινάκων, ενώ αντίθετα μία περιοχή στο υπόλοιπο Αττικής να πραγματοποιεί τα μαθήματα με τον παραδοσιακό μαυροπίνακα. Παρατηρούμε πως και στις δύο περιπτώσεις το δικαίωμα στην εκπαίδευση υλοποιείται και αυτό που τελικά διαφέρει είναι ο τρόπος υλοποίησης του δικαιώματος.

Γενικότερα το σχολείο ως κοινωνικοπολιτικός θεσμός έχει το ρόλο και την ευθύνη να ενημερώσει και να ευαισθητοποιήσει τους μαθητές σχετικά με τα ζητήματα που θέτουν σε κίνδυνο τα δικαιώματά τους. Είναι γενικότερα αποδεκτή η αντίληψη πως ο τιμωρητικός τρόπος διαπαιδαγώγησης είναι αναποτελεσματικός και αντιπαραγωγικός. Οι μαθητές πρέπει να ενημερωθούν για τις αρνητικές συνέπειες του εκφοβισμού και της βίας. Τα προγράμματα που θα επιμορφώσουν τους μαθητές πρέπει να είναι στο πλαίσιο του υποχρεωτικού σχολικού προγράμματος και να μην στηρίζονται στην εθελοντική παρακολούθηση των μαθητών. Πλέον στα ελληνικά σχολεία η χρήση κινητού απαγορεύεται και αν τυχόν ένα παιδί φέρει μαζί του κινητό τηλέφωνο, αυτό είτε παραμένει απενεργοποιημένο στην τσάντα είτε παραδίδεται στην αρχή των μαθημάτων. Με αυτό τον κανόνα προστατεύεται ένας μαθητής ή ένας εκπαιδευτικός να βγει φωτογραφία ή βίντεο στις σχολικές τουαλέτες ή κατά την διάρκεια του μαθήματος. Αυτό δημιουργεί μία κουλτούρα σεβασμού στην ψηφιακή εποχή και με αυτόν τον τρόπο επιτυγχάνεται η πρώιμη ενδυνάμωση και ευαισθητοποίηση του παιδιού και του εκπαιδευτικού.

Η διαμόρφωση ενός θετικού κλίματος θα κάνει το παιδί να αισθανθεί ασφάλεια, αν χρειαστεί να αναφέρει κάποιο περιστατικό βίας ή παρενόχλησης. Προς επίρρωση αυτού θα αναφερθεί ως παράδειγμα το πενταετές πρόγραμμα κοινοτικής δράσης «DAPHNE III», το οποίο έλαβε χώρα μεταξύ 2007-2013. Μετά την εφαρμογή του προγράμματος, οι Έλληνες μαθητές ανέφεραν πως αισθάνθηκαν περισσότερη ασφάλεια και αυτοπεποίθηση να μιλήσουν για περιστατικά βίας στους εκπαιδευτικούς, στους γονείς και στους συμμαθητές τους. Παράλληλα οι εκπαιδευτικοί αναγνώρισαν την επιτακτική ανάγκη να εφαρμοστούν περισσότερα προγράμματα πρόληψης στις σχολικές κοινότητες. Ταυτόχρονα κατέστη αναγκαία η δημιουργία ειδικών μηχανισμών που θα ευνοούν την διακριτική μεταχείριση των θυμάτων, ώστε να αποφεύγεται ένα δευτερογενές τραύμα από την κοινοποίηση του γεγονότος και να προφυλάσσεται το δικαίωμα του παιδιού στην ιδιωτικότητα. Η ανοχή από τους εμπλεκόμενους φορείς σε ορισμένες μορφές βίας στα σχολεία νομιμοποιεί την άνιση μεταχείριση και την θυματοποίηση των μαθητών και ωθεί στην εκδήλωση περαιτέρω βίας.

Συνοψίζοντας, είναι φανερό πως η σύγχρονη ψηφιακή εποχή έχει δημιουργήσει μία δυναμική, τα αποτελέσματα της οποίας μπορούν να αποβούν ωφέλιμα αλλά και καταστροφικά για την ψυχοσωματική ανάπτυξη των ανηλίκων. Μέσω της εκπαίδευσης των αρμόδιων φορέων που ασχολούνται με το παιδί, η οποία θα γίνει συστημική και υποχρεωτική, θα προληφθούν ορισμένες μορφές βίας στο διαδίκτυο και θα σημειωθεί πρόοδος στην διασφάλιση των δικαιωμάτων των παιδιών στον ψηφιακό κόσμο. Αποτελεσματική, ωστόσο, κρίνεται και η εκπαίδευση των παιδιών στα ψηφιακά εργαλεία και στους κινδύνους που αυτά εγκυμονούν. Η εκπαίδευση αυτή δίνει το εναρκτήριο βήμα για την δια βίου μάθηση και για την ύπαρξη μελλοντικά «υπεύθυνων ψηφιακών πολιτών».

Βιβλιογραφία

Ελληνική

Better Internet for Kids. (2021). *Τα δικαιώματα των παιδιών στο ψηφιακό περιβάλλον: Μετάβαση από τη θεωρία στην πράξη Εγχειρίδιο Βέλτιστων Πρακτικών*.

Lawspot. (2023). *Πρόσθετο Πρωτόκολλο της Σύμβασης για το έγκλημα στον κυβερνοχώρο*. Retrieved from <https://www.lawspot.gr/nomikes-plirofories/nomothesia/n-4411-2016/prostheto-protokollo-tis-symvasis-gia-egklima-ston>

Nugent, N. (2010). *Πολιτική και διακυβέρνηση στην Ευρωπαϊκή Ένωση – Ιστορία, θεσμοί, πολιτικές*. Αθήνα: Εκδόσεις Σαββάλας.

Saferline.gr. (2016). *Νομοθετικός-Συμβουλευτικός οδηγός για το Cyberbullying*. [PDF]. Διαθέσιμο σε: <http://www.safeline.gr/sites/default/files/Cyberbullying.pdf>

UNICEF. (2013). *Τα δικαιώματα του παιδιού και οι προτάσεις της UNICEF για την προστασία τους μέσα και δια μέσου των εικονικών κόσμων*. Ημέρα Ασφαλούς Διαδικτύου.

UNICEF. (2018). *Παιδιά και ψηφιακό μάρκετινγκ: Δικαιώματα, κίνδυνοι και ευθύνες*.

Αθανασούλης, Π. (2018). *Δικαιώματα παιδιών στην έννομη τάξη [Διδακτορική Διατριβή]*.

Αλεξανδροπούλου-Αιγυπτιάδου, Ε. (2019). *Η προστασία των προσωπικών δεδομένων ανηλίκων σύμφωνα με τον Γενικό Κανονισμό Προστασίας Δεδομένων 2016/679 και τον ν. 4624/2019*.

Αντωνιάδου, Ν., & Κόκκινος, Κ. Μ. (2013). Κυβερνο-εκφοβισμός και κυβερνο-θυματοποίηση σε παιδιά και εφήβους: Συχνότητα εμφάνισης και παράγοντες επικινδυνότητας. *Προσχολική & Σχολική Εκπαίδευση*, 1(1), 138-169.

Αποστόλου, Δ. Π. (2017). *Ρητορική του μίσους στο διαδίκτυο [Μεταπτυχιακή διατριβή]*.

Ασδεράκη, Φ. (2008). *Ευρώπη και παιδεία: Ο Ευρωπαϊκός χώρος ανώτατης εκπαίδευσης*. Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρης.

Γονιάδης, Γ. (2013). *4.000 χρόνια εξέλιξης των δικαιωμάτων του ανθρώπου: Κοινωνικά και πολιτικά αίτια [Πτυχιακή εργασία]*.

Ελευθερούδη, Ε. (2017). *Η προσβολή της ιδιωτικότητας μέσω διαδικτύου στο ιδιωτικό διεθνές δίκαιο [Μεταπτυχιακή διατριβή]*.

Καραγιάννη, Α. (2018). *Ο ΟΗΕ και τα Δικαιώματα του Παιδιού στο Ψηφιακό Περιβάλλον: Προστασία Προσωπικών Δεδομένων και Ιδιωτικότητα [UN and the Rights of the Child in the Digital Environment: Data Protection and Privacy]*. Διπλωματική εργασία.

Κιούπη, Δ., & Ιωαννίδου, Α. (2007). *Η παιδική πορνογραφία στο διαδίκτυο*. Νομική Βιβλιοθήκη.

- Κουρούπης, Κ. (2014). *Οι πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το διαδίκτυο: Η ταυτότητα του χρήστη του διαδικτύου και η προστασία της προσωπικότητάς του* [Διδακτορική διατριβή].
- Μήτρου, Λ. (2017). *Ο Γενικός Κανονισμός Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων*. Εκδόσεις Σάκκουλας.
- Μιχατίδου, Α. (2018). *Η προστασία των προσωπικών δεδομένων των ανηλίκων στο διαδίκτυο* [Διπλωματική εργασία].
- Μοσχόνα, Μ. (2022). *Ανήλικοι στο διαδίκτυο: Κίνδυνοι και νομική προστασία*. [Πτυχιακή εργασία].
- Μπουρμάς, Γ. (2019). *Η νομιμότητα των ερευνών σε ηλεκτρονικά δίκτυα και δεδομένα στις περιπτώσεις εγκλημάτων στον Κυβερνοχώρο. Ποινική Δικαιοσύνη, 5*, Νομική Βιβλιοθήκη.
- Νάσκου-Περράκη, Π., Αντωνόπουλος, Κ., & Σαρηγιαννίδης, Μ. (2019). *Διεθνείς οργανισμοί*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα.
- Νάσκου-Περράκη, Π., Χρυσόγονος, Κ., & Ανθόπουλος, Χ. (2002). *Η διεθνής σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού και η εσωτερική έννομη τάξη*. Αθήνα: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα.
- Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης & Συμβούλιο της Ευρώπης. (2015). *Εγχειρίδιο σχετικά με την ευρωπαϊκή νομοθεσία για τα δικαιώματα του παιδιού*.
- Πανταζής, Β. (2009). *Ανθρώπινα δικαιώματα: δικαιώματα του παιδιού και εκπαίδευση*.
- Παπαζώη, Π., & Παγουλάτου, Π. (2018). *Η νομοθεσία για την εγκληματικότητα στο διαδίκτυο*. [Πτυχιακή εργασία].
- Παπαφράγκας, Γ. (2022). *Convention on the rights of the child: New perspectives and challenges under international adjudication and international judicial bodies* [Διδακτορική Διατριβή].
- Προαιρετικό Πρωτόκολλο στη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού σχετικά με την εμπορία παιδιών, την παιδική πορνεία και παιδική πορνογραφία. (2000).
- Σπυριδωνίδου, Κ. (2015). *Ασφάλεια και προστασία της ιδιωτικότητας στο διαδίκτυο* [Μεταπτυχιακή διατριβή].
- Συνήγορος του Πολίτη. (2020, Ιανουάριος). *Σύνοψη Διαμεσολάβησης: Απόσυρση φωτογραφιών παιδιών από τα ΜΜΕ μετά από παρέμβαση του Συνηγόρου*.
- Συνήγορος του Πολίτη. (2020, Ιανουάριος). *Σύνοψη Διαμεσολάβησης: Παρέμβαση του Συνηγόρου προς το ΕΣΡ λόγω παραβίασης από τα ΜΜΕ του δικαιώματος των παιδιών στην ιδιωτικότητα*.
- Συνήγορος του Πολίτη. (2021, Οκτώβριος). *Σύνοψη Διαμεσολάβησης: Υιοθέτηση προτάσεων του Συνηγόρου για την ενίσχυση της αναδοχής και του θεσμικού πλαισίου προστασίας των παιδιών από κακοποίηση και παραμέληση*.

Συνήγορος του Πολίτη. (2022, Ιούλιος). *Πόρισμα: Προσκόμματα στην εκπαιδευτική ένταξη μαθητριών και μαθητών με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες* (Ν. 3094/03, Άρθρο 3 § 5).

Συνήγορος του Πολίτη. (2022). *Σχόλια επί του Εθνικού Σχεδίου Δράσης για την Προστασία των Παιδιών από τη Σεξουαλική Κακοποίηση και Εκμετάλλευση 2022-2027*. Επιστολή προς τον Υπουργό Επικρατείας.

Συνήγορος του Πολίτη. (2023, Φεβρουάριος). *Πόρισμα: Διερεύνηση παραβιάσεων δικαιωμάτων ανήλικων φιλοξενούμενων των δομών της Αστικής μη Κερδοσκοπικής Εταιρείας «Κιβωτός του Κόσμου»*. (Ν. 3094/2003, Άρθρο 3 § 5).

Τζουμαϊλής, Χ. (2023). *Ανήλικοι και μέσα κοινωνικής δικτύωσης: Ποινική προστασία και διασπορακή ανταλλαγή πληροφοριών*. <http://ejournals.lib.auth.gr/infolawj/>

Φασουλής, Β. (2012). *Τα δικαιώματα του παιδιού: Ιστορική διάσταση και σύγχρονη εξέλιξη. Θεσμικές προβλέψεις και αρχές της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού και η πραγματική κατάσταση των παιδιών στην Ελλάδα* [Διδακτορική Διατριβή].

Ξενόγλωσση

5Rights Foundation. (2021). *Our rights in the digital world: A report on the children's consultations to inform UNCRC General Comment 25*.

5Rights Foundation. (2021). *Pathways: A summary of key findings and recommendations from Pathways: How digital design puts children at risk*.

5Rights Foundation. (2021). *UNCRC General comment no. 25 – Explanatory notes on children's rights in relation to the digital environment*.

Alisdair A. Gillespie (2017): *Child pornography, Information & Communications Technology Law*, <http://dx.doi.org/10.1080/13600834.2017.1393932>

Altobelli, T. (2010). *Cyber-abuse: A new worldwide threat to children's rights*. *Family Court Review*, 48(3), 459-481.

Attawell, K. (2019). *Behind the numbers: Ending school violence and bullying*. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.

Belsey, B. (2004). *Cyberbullying: An Emerging Threat to the "Always On" Generation*. [PDF]. Διαθέσιμο σε: http://www.cyberbullying.ca/pdf/Cyberbullying_Article_by_Bill_Belsey.pdf

Better Internet for Kids. (2021). *Children's rights in the digital environment: Moving from theory to practice*.

- Carrington, D. (2018, December 4). 'Our leaders are like children,' school strike founder tells climate summit. *The Guardian*.
<https://www.theguardian.com/environment/2018/dec/04/leaders-like-children-school-strike-founder-greta-thunberg-tells-un-climate-summit>
- Cheung, A. S. Y. (2012). Tackling cyber-bullying from a children's rights perspective. In *Law and childhood studies: Current legal issues 2011* (pp. 281-301). Oxford University Press.
- Council of Europe. (2007). *Convention on the protection of children against sexual exploitation and sexual abuse (Lanzarote Convention)*.
- Council of Europe. (2011). *Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse*.
- Craven, S., Brown, S., & Gilchrist, E. (2006). Sexual grooming of children: Review of literature and theoretical considerations. *Journal of Sexual Aggression, 12*(3), 287–299.
<https://doi.org/10.1080/13552600601069414>
- Daskalou, V., Maziridou, E., & Sygkollitou, E. (2020, January 15–17). Poly-cybervictimization in adolescents in Greece: Correlates and coping strategies. Paper presented at the Conference of CA18121 COST Action “Cultures of Victimology: Understanding Processes of Victimization Across Europe,” Panteion University of Athens.
- EU Kids Online Project. (2014). *Risks and safety on the internet: The perspective of European children*.
- European Commission. (2016). *Cyberbullying among young people*.
- European Commission. (2016). *Safer Internet Programme: Online sexual exploitation and sextortion*.
- European Commission. (2016). *The impact of online grooming*. European Commission report.
- European Commission, (2021). Study on child participation in EU political and democratic life: Final report. https://commission.europa.eu/system/files/2021-05/child_participation_final_report_revised_28.04.2021_final_web_pdf.pdf
- European Court of Human Rights. (2023). *Hate speech*. Retrieved from https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/FS_Hate_speech_ENG
- European Network of Ombudspersons for Children (ENOC). (2020). *A guide on how to carry out CRIA*. Retrieved June 4, 2021, from <http://enoc.eu/wp-content/uploads/2020/12/ENOC-Common-Framework-of-Reference-FV.pdf>
- Finkelhor, D., Mitchell, K. J., & Jones, L. M. (2011). *Prevalence and characteristics of youth sexting: A national study*. <https://www.researchgate.net/publication/51855707>
- Finkelhor, D., Mitchell, K., & Wolak, J. (2000). *Online victimization: A report on the nation's youth*. National Center for Missing and Exploited Children.

- Garber, D. J. (2001). COPPA: Protecting children's personal information on the internet. *Journal of Law and Policy*, 10(1). <https://brooklynworks.brooklaw.edu/jlp/vol10/iss1/4>
- Greijer, S., & Doek, J. (2016). *Terminology guidelines for the protection of children from sexual exploitation and sexual abuse*.
- Hammarberg, T. (n.d.). Ring loud, ring clear: Children's voices and the vision of Janusz Korczak. In *20 years of the Convention on the Rights of the Child*. United Nations Children's Fund. Retrieved January 28, 2023, from https://www.unicef.org/rightsite/364_537.html
- Hodges, C., Moore, S., Lockee, B., Trust, T., & Bond, A. (2020). The difference between emergency remote teaching and online learning. *Educause Review*.
- Hudelson, R. (1999). *Modern political philosophy*. M.E. Sharpe.
- Human Rights Council. (2016). *Promotion and protection of all human rights, civil, political, economic, social and cultural rights, including the right to development (A/HRC/32/L.20)*
- Interpol. (2020). *Online child sexual exploitation*.
- Jampen, D., Gürbüz, E., Sutter, T., & Tellenbach, B. (2020). Don't click: Towards an effective anti-phishing training. A comparative literature review.
- Joung, O. (2011). Effectiveness of international environmental regimes: Existing knowledge, cutting-edge themes, and research strategies. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America (PNAS)*, 108(50), 19853–19860. <https://doi.org/10.1073/pnas.1111690108>
- Karaiian, L. (2018). *Digital sextortion: Crime, power and inequality*. Routledge.
- Kowalski, R. M., Giumetti, G. W., Schroeder, A., & Lattanner, M. R. (2014). Bullying in the digital age: A critical review and meta-analysis of cyberbullying research among youth. *Aggression and Violent Behavior*, 19(2), 212–220. <https://www.researchgate.net/publication/260151324>
- Kowalski, R. M., Limber, S. P., & Agatston, P. W. (2012). *Cyberbullying: Bullying in the digital age*. John Wiley & Sons.
- Kumar, A., Tomar, S., Verma, N., & Kumar, D. (2021). Phishing attacks: A recent comprehensive study and a new anatomy model.
- Lievens, E., Livingstone, S., McLaughlin, S., O'Neill, B., & Verdoodt, V. (2019). Children's rights and digital technologies. In U. Kilkelly & T. Liefwaard (Eds.), *International human rights of children* (pp. 381–402). Springer, Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-10-4184-6_16
- Livingstone, S., & Smith, P. K. (2014). Annual research review: Harm experienced by child users of online and mobile technologies. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 55(6), 635-654.
- Lorillard, C. M. (2011). When children's rights "collide": Free speech vs. the right to be let alone in the context of off-campus cyber-bullying. *Mississippi Law Journal*, 81(2), 189-222.

- Lounsbury, K., Mitchell, K. J., & Finkelhor, D. (2011). The true prevalence of "sexting." *Journal of Adolescent Health*. <https://www.researchgate.net/publication/259148923>
- Lundy, L. (2007). "Voice" is not enough: Conceptualising Article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child. *British Educational Research Journal*, 33(6), 927–942. <https://doi.org/10.1080/01411920701657033>
- Mcalinden, A. (2006). "Setting 'Em Up": Personal, familial and institutional grooming in the sexual abuse of children. *Social and Legal Studies*, 15(3), 339-362. <https://doi.org/10.1177/0964663906066613>
- Milosevic, T. (2018). *Protecting children online?* The MIT Press. <https://doi.org/10.7551/mitpress/11008.001.0001>
- Mitchell, K. J., Finkelhor, D., & Wolak, J. (2005). The internet and family and acquaintance sexual abuse. *Child Maltreatment*, 10(1), 49-60. <https://doi.org/10.1177/1077559504270805>
- Mitchell, K. J., Jones, L. M., Turner, H. A., Shattuck, A., & Wolak, J. (2016). The role of technology in peer harassment: Does it amplify harm for youth? *Psychology of Violence*, 6(2), 193–204. <http://dx.doi.org/10.1037/a0039317>
- Moncur, W., Orzech, K. M., & Neville, F. G. (2016). Fraping, social norms and online representations of self. *Computers in Human Behavior*, 63, 125-131. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.05.021>
- Moore, A. D. (2010). *Privacy rights: Moral and legal foundations*. Pennsylvania State University Press.
- Motakef, M. (2006). *Das Menschenrecht auf Bildung und der Schutz vor Diskriminierung. Exklusionrisiken und Inklusionchancen*. Berlin.
- Nansel, T. R., Overpeck, M., Pilla, R. S., Ruan, W. J., Simons-Morton, B., & Scheidt, P. (2001). Bullying behaviors among US youth: Prevalence and association with psychosocial adjustment. *Journal of the American Medical Association*, 285, 2094-2100.
- National Center for Missing & Exploited Children. (2017). *Sextortion: Lessons from victim case reports*.
- National Center for Missing & Exploited Children (NCMEC). (2024). *NCMEC releases new sextortion data*. <https://www.missingkids.org/blog/2024/ncmec-releases-new-sextortion-data>
- Netkova, A., & Mustafa, A. Q. (2021). *International legal standards in combating child online sexual abuse and exploitation*.
- Nissenbaum, H. F. (2010). *Privacy in context: Technology, policy, and the integrity of social life*. Stanford Law Books.
- Nowak, M. (1995). The right to education: Its meaning, significance and limitation. *Journal*, 9(4), 418-425. <https://doi.org/10.1177/016934419100900404>

OECD. (2011). *The protection of children online: Risks faced by children online and policies to protect them*.

Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2011). *The protection of children online: Risks faced by children online and policies to protect them*.

Patchin, J. W., & Hinduja, S. (2006). Bullies move beyond the schoolyard: A preliminary look at cyberbullying. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 4(2), 148-169.

Payne, L. (2019). Child rights impact assessment as a policy improvement tool. *The International Journal of Human Rights*, 23(3), 408–424.

Prensky, M. (2001). Digital natives, digital immigrants. *MCB University Press*, 9(5).

Pupavac, V. (2002). The international children's rights regime. In D. Chandler (Ed.), *Rethinking human rights: Critical approaches to international politics* (pp. [insert page numbers]). London: Palgrave Macmillan.

Ringrose, J., Gill, R., Livingstone, S., & Harvey, L. (2012). *A qualitative study of children, young people and 'sexting': A report prepared for the NSPCC*.

<https://www.researchgate.net/publication/265741962>

Sandberg, K. (2014). *25 years of the Convention on the Rights of the Child: The genesis and spirit of the Convention on the Rights of the Child*. UNICEF.

Smith, P. K., & Livingstone, S. (2017). *Child users of online and mobile technologies – Risks, harms and intervention*. <https://www.researchgate.net/publication/317171795>

Taylor, M., & Quayle, E. (2003). *Child Pornography: An Internet Crime*.

<https://www.researchgate.net/publication/229646969>

The Bark Team. (2017). *The history of cyberbullying*. <https://www.bark.us/blog/the-history-of-cyberbullying/>

Tomasevski, K. (2003). *Education denied: Costs and remedies*. Zed Books.

UN Committee on the Rights of the Child (CRC). (2002, April 2). UN Committee on the Rights of the Child: Concluding observations: Greece. CRC/C/15/Add.170. Retrieved January 28, 2023, from <https://www.refworld.org/docid/3d60c63019.html>

UN Committee on the Rights of the Child (CRC). (2009). General comment No. 12: The right of the child to be heard.

UN Committee on the Rights of the Child (CRC). (2013). General comment No. 14: The right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para. 1).

UNICEF. (2017). *Summary: Children in a digital world*.

UNICEF. (2018). *Children and digital marketing: Rights, risks and responsibilities*.

UNICEF. (2019). *Child online protection: A global challenge*.

- UNICEF. (2020). *Sextortion and sexual exploitation online: Trends and policies*.
- United Nations. (2023). *What is hate speech?* Retrieved from <https://www.un.org/en/hate-speech/understanding-hate-speech/what-is-hate-speech>
- United Nations Children’s Fund. (2009). *The state of the world’s children special edition: Celebrating 20 years of the Convention on the Rights of the Child* (p. 25). UNICEF.
- United Nations Committee on the Rights of the Child. (2021). *Convention on the Rights of the Child: General comment No. 25 on children’s rights in relation to the digital environment* (CRC/C/GC/25).
- Vaghri, Z., Zermatten, J., Lansdown, G., & Ruggiero, R. (2022). *Children’s well-being: Indicators and research* (Vol. 25). Monitoring state compliance with the UN Convention on the Rights of the Child: An analysis of attributes. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-84647-3>
- Vogels, E. A., Gelles-Watnick, R., & Massarat, N. (2022). *Teens, social media and technology 2022*. Pew Research Center. <https://www.pewresearch.org/internet/2022/08/10/teens-social-media-and-technology-2022/>
- Weber, A. (2009). *Manual on hate speech*. Council of Europe Publishing. France.
- Webster, S., Davidson, J., & Bifulco, A. (2014). *Online offending behaviour and child victimisation: New findings and perspectives*. Palgrave Macmillan.
- Webster, S., Davidson, J., Bifulco, A., Gottschalk, P., Caretti, V., Pham, T., Grove-Hills, J., Turley, C., Tompkins, C., Ciulla, S., Milazzo, V., Schimmenti, A., & Craparo, G. (2012). *European Online Grooming Project: Final report*.
- Weintraub, J. (1997). The theory and politics of the public/private distinction. In *Public and private in thought and practice* (pp. 1–42). University of Chicago Press.
- WeProtect Global Alliance, (2024). *EU legislation to prevent and combat child sexual abuse*. <https://www.weprotect.org/response/policy-legislation/eu-legislation-prevent-child-sexual-abuse-online/>
- WeProtect Global Alliance, (2024). *What is sextortion?* <https://www.weprotect.org/issue/sextortion/>
- Westin, A. F. (1968). *Privacy and freedom*. *Washington and Lee Law Review*, 25, 166. <https://scholarlycommons.law.wlu.edu/wlulr/vol25/iss1/20>
- Whittle, H., Hamilton-Giachritsis, C., Beech, A., & Collings, G. (2013). A review of online grooming: Characteristics and concerns. *Aggression and Violent Behavior*, 18(1), 62-70.
- Wolak, J., & Finkelhor, D. (2016). Sextortion: Findings from a survey of 1,631 victims. *Journal of Adolescent Health*, 59(5), 565-572. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2016.07.003>

World Economic Forum. (2020). *COVID-19 put 1.6 billion children out of school. Here's how to upgrade education post-pandemic.*

<https://www.weforum.org/agenda/2020/12/covid19-education-innovation-outcomes/>

Yu, W. (2018). *Internet intermediaries' liability for online illegal hate speech.* *Frontiers of Law in China*, 13(3), 489–513. <https://doi.org/10.3868/s050-007-018-0026-5>

Παράρτημα

ΒΕΒΑΙΩΣΗ

Βεβαιώνεται ότι στις 27 Ιουλίου 2023, πραγματοποιήθηκε συνέντευξη της φοιτήτριας, Μαρίας-Φωτεινής Σπετσιέρη, με την ειδική επιστήμονα του Κύκλου Δικαιωμάτων του Παιδιού του Συνηγόρου του Πολίτη, Μαρία Τσάγκαρη, στο πλαίσιο εκπόνησης διπλωματικής εργασίας της κ. Σπετσιέρη για το Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών του Πανεπιστημίου Πειραιά με τίτλο «Διεθνείς & Ευρωπαϊκές Πολιτικές στην Εκπαίδευση, Κατάρτιση και Έρευνα» και με κεντρικό θεματικό άξονα την *Προστασία και τα Δικαιώματα των Παιδιών στον ψηφιακό κόσμο*.

Θεώρη Κουφονικολάκου
Βοηθός Συνήγορος του Πολίτη
για τα Δικαιώματα του Παιδιού